

SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE LIBRI SEPTEM DE RUDOLPH BZENSZEKY (II)

SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE LIBER SECUNDUS

De veteri Transylvaniae religione Praefatio

Tantam veterum religionis rituum observavi apud historicos sterilitatem, ut vix animum adicere potuerim ad ista, quae paucula reperi in librum coordinanda maluerimque in modum cuiuspiam prolegomeni haec eadem recensere. Quia vero ad historicam praesentis opusculi substantiam vel maxime pertinere credidi, ut priusquam recentium saeculorum haereses attingerentur, primae religionis vetustas commemoraretur, ista Collectanea prope invitum librum secundum inscripsi, libri nomine vix digna, quod pro reliquis librum tenuem ac sterilem conficerent. Motivo tamen opinor fore historiophilis hanc ipsam libri istius sterilitatem, ut in posterum solertius talia annotare ac posteritati relinquere non graventur. Vale.

INDEX LIBRI SECUNDI

De veteri Transylvaniae religione

Caput primum. De antiquitate religionis Transylvaniae.

1. Sanctus Nicolaus intulit Catholicam fidem primus in Daciam. 2. Ariana haeresis in Dacia inter gentiles plantabatur sub Valente Imperatore circa annum Christi 370. 3. Transylvania fit Ariana. 4. Sanctus Stephanus purgat Transylvaniam ab Arianismo. 5. Ariani nunc nominati Unitarii, rursus aucti in Transylvania.

Caput secundum. Vita Sancti Stephani I Regis Hungariae. Ex „Horis Canonicis“ et Literae Silvestri II Pontificis Maximi.

Caput tertium. Transylvania per Sanctum Stephanum Hungariae Regem ad fidem Catholicam convertitur.

1. Sanctus Stephanus Rex Catholicum Ducem praeficit Transylvaniae. 2. Transylvania divinitus a barbaro hoste protecta. 3. Proelium pro religione adornatum. 4. Transylvania cum Duce Gyula subicitur Hungariae. 5. Gloriosa victoria de Cea, Bulgarorum Duce. 6. Spolia sub novo Duce Zoltan in sacros usus conversa. 7. Haereses irrepsere in Transylvaniam. 8. Valachi ritus Graeci coeperunt renunciare schismati. 9. Valachi nonnisi uniti recipiuntur inter Status Transylvaniae.

Caput quartum. De primo regum zelo pro Catholica religione eiusdemque fortuna.

1. Sanctus Stephanus Rex filio Emerico praecepta religionis tradit. 2. Quaedam documenta ex Libro decretorum Hungariae pro filio Sancto Emerico. 3. Alia documenta pro populo Hungarico. 4. Felicitas Transylvaniae florente religione Catholica. 5. Infelicitas eiusdem ob confusionem religionis.

Caput quintum. De Episcopatibus et Decanatibus Transylvaniae.

1. Quatuor Episcopales in Transylvania Sedes nominatae a scriptoribus Milkoviensis, Cibiniensis, Albensis et Bistritzensis. 2. Decanatus et Capitula. 3. Superintendens Luthericus, Calvinianus et Episcopus Valachorum.

Caput sextum. De religiosis ordinibus, qui olim in Transylvania floruerunt.

1. Difficultas scribendarum sacrarum foundationum. 2. Abbatiae duae. 3. Ordo Sancti Dominici. 4. Monasteria Sancti Francisci. 5. Coenobia ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. 6. Felicitatis Transylvaniae ruina.

LIBRI SECUNDI DE VETERI TRANSYLVANIAE RELIGIONE CAPUT PRIMUM

De antiquitate religionis Transylvaniae

1. Sanctus Nicolaus intulit Catholicam fidem primus in Transylvaniam.

Innotuit Dacia Catholica fides olim per Sanctum Nicolaum Episcopum (cuius festum celebre per Hungariam esse statuit rex Ladislaus, Decretorum libro primo, capite 28) corruptaque deinceps refluere a saeculo octavo, sed rursum recidit in gentilismum, in quo usque ad tempora Sancti Stephani I Regis Hungariae perseverare Transylvani. Annotavit id Martinus Szentivany Societatis Jesu in „Miscellaneis“, Decade 1, Synopsi 8, paragrapho 2, sic brevissime: „Bosnenses, Valachi et Moldavi a Sancto Nicolao Episcopo conversi, qui obiit 6 Decembris anno Christi 326. Octavo autem saeculo Daci (nunc dicti Moldavi, Transylvani et Valachi) plenius convertebantur“.

2. Ariana haeresis in Dacia inter gentes plantabatur sub Valente Imperatore, circa annum Christi 370.

Est itaque creditu facile, quod gentilibus permissi fuerint aliquot retro saeculis Ariani, de quibus in praecoce libello recens contra Romano-catholicos edito, de Transylvanicis ecclesiis, Georgius Haner Schösbургensis libro 2, paginis 53 ad 57, sic scripsit: „Magnam Gothorum partem Imperium Hungarorum respuentem cedendum et ex Hungaria emigrandum statuisset ac trans Istrum Duce Alavivo (ut est apud Marcellinum) cum liberis et uxoribus expetiisse ab Ariano imperatore Valente sedem in Moesia atque Thracia ac impetrasse eo fine, ut essent veluti propugnaculum Romani Imperii eiusque fines ab Hunnorum incursionibus tue-

rentur ideoque Episcopos pestilentissimo dogmati Ariano addictos obtinuisse (quorum primus fuerit Ulphila natione Geta adeoque linguae eorum Germanicae seu Gothicae gnarus), a quibus baptizati sint et Christiani dicti at Ariani facti“. Eundem Ulphilam, teste Socrate, „Historia Ecclesiastica“, libro 4, capite 33, Sacras Scripturas in Gothorum sermonem convertisse effecisseque ut barbari divina eloquia addiscerent.

3. Transylvania fit Ariana.

Eadem confirmantur ex Theodoreto et Sozomeno, apud Haner loco citato, ubi pagina 60 ait effectum esse, ut hi, qui adhuc deorum sequebantur cultum, fermento Arianorum inficerentur ac Transylvania fieret Ariana. Et pagina 66 sic: „Interea Transylvani seu Dacoteutones et servitutis iugo, et erroribus suis Arianis obruti in tenebris latebant.“

4. Sanctus Stephanum purgat Transylvaniam ab Arianismo.

Idem Haner, libro 3, pagina 69 quaque scribit: „Tempore sancti Regis Stephani, eos, qui errores Arianorum sequebantur, suscepto denuo baptismo, in viam esse reductos.“ Et pagina 70 haec verba addit: „Daci Teutones sive Saszi cum Szekeliis et Valachis et omnes Transylvaniae incolae, opera Sancti Stephani Regis, quidam delectabili Ariana haeresi, alii idololatria remota, Ecclesiae Catholicae adiuncti sunt.“ *Haec ille.*

5. Ariani, nunc nominati *Unitarii*, rursus aucti in Transylvania.

Sed iam aucti iterum *Ariani* (vulgo dicti *Unitarii*) anno Christi 1698 centum et triginta suos numerabant Ministellos in 180 pagis oppidisque per Transylvaniam. Quia vero anno Christi 1700 in generalibus comitiis Leopoldus I Romanorum Imperator aequalitatem privilegiorum religionis Catholicae, multum ab haereticis pressae, perurgeri facit, quae deinceps et quanta Arianorum seu Unitariorum potentia viguerit videbitur libro ultimo. Ut vero sanctitatem Sancti Stephani primi Hungarorum Regis cognoscamus eam vita sua, consulto hic descripta, indicabit.

CAPUT SECUNDUM

Vita Sancti Stephani, Primi Regis Hungariae. Ex Horis Canonicis.

Ea tempestate qua Hungarorum gens Ecclesiam DEI populabatur, rebus omnibus miserandam afferebat vastitatem, Geysa Princeps (quartus ab eo qui Hungaris iterato Pannoniam ingressis Ducem se praebeuit) rerum potiebatur. Is DEI benignitate praeventus, fidei Christianae veritatem agnovit, camque publice professus, salutaribus aquis est expiatus. Rex salute propria contentus, eo cogitationes defixit, ut subditum sibi populum Christo lucrificaret: ideoque viros Christianae fidei peritos undique accersere ac templa extruere coepit. Cum autem in ea cogitatione anxius esset, nocte secundum quietem dididit ab angelo, filium qui sibi nasceretur regis titulo decorandum idque perfecturum, quod ipse animo conceperat. Uxor quoque Geysae, partui propinqua, meruit in visione a Sancto Stephano Protomartyre de nascituro filio confirmari simulque edoceri suo cum patrocinio tutandum, suum ei nomen

imponi debere, ipsum suae gentis regium titulum et coronam primum habiturum. Nascitur ergo Stephanus in oppido Strigoniensi atque a Sancto Adalberto Antistite sacro fonte abluitur. Adolescens bonis moribus et optimis disciplinis imbuatur et ad futuram Regni gubernationem cum doctrina tum praeceptis politicis egregie instruitur. Patre Geysa vita functo et Adalberto in Russia martyrio coronato, administrationem Christianam longe lateque propagare totis viribus est aggressus. Sed omnis boni hostis diabolus, malignitate et invidentia plenus, populum maxima adhuc parte gentili caecitate laborantem immani adversus eum et Christianos furore concitavit. Christi virtute confortatus, Stephanus adversus hostes processit et, collatis signis, dum anceps pugna ferveret, ad preces conversus, decimas rerum omnium, obtenta victoria, ecclesiis addixit. Vix orationem finierat et, inclinata hostili acie, plenam victoriam reportavit. Itaque cum alia pie suscepta vota exsolvit, tum vero Sancto Martino, cuius precibus victoriam adscribebat, insigne monasterium extruxit multisque possessionibus ac donariis ornavit. Post superatos Christiani nominis hostes, Stephanus humi saepe abiectus, in cinere et cilicio DEI supplicabat pro fidei Christianae in Hungaria augmento. Cuius pia consilia cum toto orbe vulgata essent, multi viri religiosi salutis animarum cupidissimi ex variis mundi partibus ad ipsum confluebant: quos omnes Stephanus admirabili benignitate et munificentia est complexus, exstructis passim coenobiis, quae possessionibus ac libertatibus amplissimis gaudere voluit. Quoque pro religionis stabilitate reliquum erat Archiepiscopatum Strigoniensem et decem Episcopatus in Hungaria constituit: quos omnes privilegiis et praediis munificentissime dotavit. Quibus ita constitutis, ut suprema tam immenso operi manus imponeretur, Stephanus divino plane consilio Astricum, primum Colocensis Ecclesiae Praesulem Romam ad Summum Pontificem cum mandatis misit. Quem Pontifex perbenigne accepit cunctisque Sancti Stephani postulatis ultro assensit. Itaque Apostolicam Benedictionem non modo recens conversae ad Christum Pannoniae Episcopatumque confirmationem impertivit, verum etiam regiam coronam, quam Missae Poloniae Duci, nuper ad fidem Christi aggregato, confici curarat, ab Angelo praemonitus, Stephano transmisit eumque Regem salutavit et Hungarorum Apostolum nominavit suasque illi vices in ordinandis ecclesiis concedidit, facta a Romano Pontifice ipsi posterisque Regibus perferendae Crucis potestate. His tantis tamque eximiis a Sede Apostolica Stephanus ornatus insignibus, praeter alia innumera DEI ministris et populo Christiano exhibita regiae pietatis et munificentiae argumenta, in ipsa Regiae Sedis civitate Alba, grandem imprimis ac prorsus insigne Virgini Deiparae basilicam condidit, in qua regnum et coronatio perageretur et corpora sepelirentur. Divam vero Virginem Mariam non solum in omni vita singulari pietate coluit, verum etiam Regni sui Hungariae patronam adoptavit. Et in eius rei memoriam, ut dies Assumptionis Deiparae dies Magnae Dominae vocaretur celebrisque ab omnibus haberetur edixit. Fontibus Hungariae contineri non potuit Sancti Regis Stephani pietas ac divini cultus promovendi desiderium: sed in longe dissitas etiam regiones sese effudit. Itaque Hierosolymis insigne Coenobium Monachorum aedificavit praediisque et vineis dotavit. Romae quoque duodecim Canonicorum Collegium in honorem Sancti Stephani

Protomartyris dicatum erexit rebusque instruxit vitae necessariis. Domos etiam et hospitia Hungaris, voti aut devotionis causa Romam confluentibus, aedificavit ac dotavit. Denique Constantinopoli eximii operis templum extruxit et sacro apparatu abunde instruxit. In ipsa vero Hungaria, tam multa et tam ampla religiosorum domicilia erexit, ut iniri numerus vix possit. Et quamvis Rex Sanctus, admiranda sanctitate cunctisque ornatus esset virtutibus, assiduarum tamen calamitatum ac aerumnarum molestiis divinitus exercebatur. Tribus annis continuis gravi ac molesta invaletudine laboravit: ubi primum sanitati restitutus est, unicum eumque sanctissimum filium Emericum mortuum vidit, quod licet acrem ei doloris sensum identidem excitaret, animo tamen ad DEI voluntatem praeclare composito ad maiora et perfectiora pietatis opera sedulus incumberebat. Politicam Regni gubernationem ita ordinavit, ut diurnum quidem tempus tractandis et consultandis negotiis impenderet, nocturnas vero horas maiori parti in vigiliis et precibus profuso lacrimarum imbre traduceret. Licet vero ob praeclare pietatis et iustitiae opera universa eum summi infimique mirifice colerent et amarent: non defuere tamen quatuor viri primarii, nec dum gentili idolatria deposita perfidi, qui eius necem conspirarent. E quibus unus scelere audacior cum vespere cubiculum ingreditur Regem iugulaturus, gladius e manibus perdit hominis coelesti impulsu excidit Regemque tinnitu excitavit. Cui nihilominus cum lacrimis veniam petenti, Rex clementissimus ad omnium stuporem ignovit. Porro inter omnia coelestis gratiae munera Beato Regi Stephano a largitore bonorum omnium Deo copiose collata, nullum videtur illustrius quam quo misericordiae opera noctes et dies studiose diligenterque exercuit. Nam praeter immensam pecuniae vim et quotidianos sumptus alendis pauperibus destinatos, ipse horis nocturnis incredibili alacritate pauperum abluebat pedes et largam eis eleemosynam suis manibus erogabat. Quadam vero nocte, cum pro more crumenam nummis benerefertam manu gestaret ac pecuniam pauperibus incognitus elargiretur, orta in occurso contentione inter pauperes, barbam viri sanctissimi magna ex parte convellunt. Quam ille iniuriam non tantum aequo tulit animo, sed gaudio etiam ingenti perfusus, positus in terram genibus gratias egit Virgini Matri, quod a servis DEI dulcem adeo contumeliam pro beneficio retulisset. Nec solum multorum inopiam infinita caritate Rex benignissimus sublevabat, verum etiam varias corporis calamitates et morbos, pane, vel pomo, medicinae loco a se missis, profligabit: ita ut non solum pietate, iustitia, zelo fidei, benignitate omnibusque virtutibus esset ornatissimus, sed miraculorum gloria imprimis clarus haberetur. Quare emanabat iam tum per totum orbem Sancti Regis fama et insignis eius sanctitatis existimatio erat apud omnes celeberrima. Adveniente tempore quo DEUS servum suum de terreno regno ad coelestem transferret gloriam, febre Rex Sanctus corripitur. Itaque tempus obitus sui praesentis censens adesse, publica Regni negotia prudenter disposuit. Tum Sanctissima Eucharistia, magno pietatis sensu refectus, Extremam quoque Unctionem insita devotione percepit. Ad extremum circumstantibus eum ad lugentibus Episcopis et Proceribus, ille gaudio et exultatione coelesti plenus, ipsa Beatissimae Virginis in coelos assumptae solemnitate, uti precibus a DEO poposceret, ex hac vita sanctissime excessit. Corpus eius ad regiam

urbem Albam incredibili omnium luctu delatum est et in aede Divae Virginis a se constructa honorifice conditum. Ubi postquam annos omnino quinque et quadraginta, insigni miraculorum gloria coruscans, quievisset, post eius canonizationem, volens Sanctus Ladislaus corpus Sancti Regis sublevare, saxum sepulchro impositum nulla vi dimoveri potuit. Sed ubi divino responso monitus, Sanctus Ladislaus fratrem Salomonaem, quem vinctum tenebat, dimisisset, nullo labore lapis amotus, mira consertim suavissimi odoris fragrantia templum repletum est. Liquor vero admirabilis e sacro corpore ubertim manabat: qui licet assidue hauriretur ad aegrotorum generis omnis curationem exhauriri tamen haud poterat. Quo factum est, ut nemo quovis morbi genere affectus beneficiorum Sancti Regis expers abiret. Elevatis venerandis reliquiis, cetera quidem membra resoluta apparuerunt: sola manus dextra integra et ab omni corruptione immunis deprehensa, divino plane consilio, ut manus quae tot eleīmosynarum largitione in vivis nunquam fessa fuit, etiam post mortem florens et incorrupta permaneret. Migravit ex hac vita Sanctissimus Rex anno salutis millesimo tricentesimo octavo, decimo octavo Kalendas Septembres. Hac vero die corpus eius translatum est, qua etiam solemnitas celebrari consuevit.

LITERAE

SILVESTRI II PONTIFICIS MAXIMI AD SANCTUM STEPHANUM I HUNGARIAE REGEM.

Ex ecclesiasticis privilegiis concessis Hungariae legitimis Regibus:
desumptae ex archivio Traguriensis ecclesiae.

Silvester servus servorum DEI Stephano Duci Hungarorum salutem et Apostolicam Benedictionem. Legati Nobilitatis Tuae imprimis vero carissimus frater noster Astricus, venerabilis Colocensis Episcopus, tanto maiori cor nostrum laetitia affecerunt, ac minori officium suum labore confecerunt, quanto divinitus praemoniti cupidissimo animo illorum adventum, de ignota nobis gente praestolabamur. Felix legatio, quae coelesti praeveſta nūncio atque angelico pertractata ministerio, prius DEI conclusa est decreto, quam a nobis audita fuisset. Vere non volantis neque currentis, sed secundum Apostolum, miserentis est DEI, qui teste Daniele mutat tempora et aetates, transfert regna atque constituit, revelat profunda et abscondita et novit in tenebris constituta, qui lux cum eo est, quae, sicut docet Ioannes, illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Primum ergo gratias egimus DEO Patri et Domino nostro Iesu Christo, qui temporibus nostris invenit sibi David, filium Geisae, hominem secundum cor suum et luce irradiatum coelesti, suscitavit illum pascere Israël, populum suum, elatam gentem Hungarorum. Deinde laudamus pietatem Sublimitatis Tuae in DEUM et reverentiam erga Sedem Apostolicam, cui Divina patiente misericordia nullo meritorum nostrorum suffragio praesidemus. Tum vero largitatem liberalitatis, qua Beato Petro, Apostolorum Principi, regnum et gentem, cuius Dux es cunctaque tua ac te ipsum per eosdem legatos et literas perpe-

tuum obtulisti, digno praeconio commendamus. Hoc enim facto egregio aperte testatus es et re vera talem de merito esse demonstrasti, qualem ut nos te declarare dignaremur studiose expetivisti. Sed parcimus. Neque enim necesse est, ut quem tot ac talia praeleari pro Christo gesta facinora voce publica clamant, quemque DEUS ipse commendat, amplius commendamus. Quare, gloriose fili, cuncta a Nobis et Sede Apostolica exposcitata, diadema nomenque regium, Omnipotentis DEI ac Beatorum Petri ac Pauli, Apostolorum eius, auctoritate praemonente atque ita iubente eodem Omnipotente DEO, cum Apostolica et Nostra benedictione libenter concessimus, concedimus et impertimur. Regnum quoque a munificentia tua Sancto Petro adlatum teque una ac gentem et nationem Hungaricam praesentem et futuram sub protectionem Sanctae Romanae Ecclesiae acceptantes Prudentiae Tuae haeredibus ac legitimis successoribus tuis habendum, tenendum, regendum, gubernandum ac possidendum reddimus ac conferimus. Qui quidem haeredes ac successores tui quicumque, postea quam per optimates legitime electi fuerint, teneantur similiter nobis et successoribus nostris per se vel per legatos debitam obedientiam ac reverentiam exhibere seque Sanctae Romanae Ecclesiae, quae subiectos non habet ut servos, sed ut filios suscipit universos, subditos esse ostendere atque in Catholica fide Christique Domini ac Salvatoris nostri religione firmiter perseverare eandemque promovere. Et qui Nobilitas Tua apostolorum gloriam aemulando, apostolicum munus, Christum praedicando eiusque fidem propagando gerere non est dedignata Nostraque et sacerdotii vices supplere studuit atque apostolorum principem prae ceteris singulariter honorare, idcirco et Nos singulari insuper privilegio Excellentiam Tuam Tuorumque meritorum intuitu haeredes et successores tuos legitimos, qui, sicut dictum est, electi atque a Sede Apostolica approbati fuerint, nunc et perpetuis futuris temporibus condecorare cupientes, ut, postquam tu et illi corona quam mittimus rite iuxta formulam legatis tuis traditam coronatus vel coronati extiteris, crucem ante se, apostolatus insigne, gestare facere possis et valeas atque illi possint valeantque et secundum quod Divina Gratia te et illos docuerit, ecclesias Regni tui praesentes et futuras nostra ac successorum nostrorum vice disponere atque ordinare, apostolica auctoritate te similiter concedimus, volumus et rogamus, sicuti in aliis literis, quas in communi ad te optimatesque Regni et cunctum fidelem populum per Nuntium Nostrum, quem ad te dirigimus, deferendis, plenius haec omnia explicata continentur. Oramus omnipotentem DEUM, qui te de utero matris tuae vocavit nomine tuo ad regnum et coronam, quique diadema, quod Duci Polonorum confectum per Nos fuerat, tibi dandum mandavit, augeat incremento frugum iustitiae Suae, novellas plantas Regni tui rore Suae benedictionis perfundit largiter Regnumque tuum tibi teque Regno servet incolumem; ab hostibus visibilibus ac invisibilibus protegat ac post terreni regni molestias in Coelesti Regno corona adornat aeterna. Data Romae VI Calendas Apriles, indicatione decima tertia. Hactenus Silvester II Pontifex Maximus. Hoc idem Regum Hungariae privilegium tempore Sigismundi Imperatoris et Regis Hungariae, una cum aliis compluribus Regni eiusdem libertatibus, confirmatum est in generali ac celeberrimo concilio Constantiensi iurisque iurandi religione roboratum.

CAPUT TERTIUM

Transylvania per Sanctum Stephanum Regem Hungariae ad Catholicam fidem convertitur**1. Stephanus Rex Catholicum Ducem praeficit in Transylvania**

Mansit Dacia Mediterranea seu Transylvania gentilibus addicta ritibus, Arianismo quoque infecta, usque ad annum Christi secundum supra millesimum, quo anno Sanctus Stephanus, primus Hungariae Rex Apostolicus, contra Bulgaros victoriosum bellum intra Transylvaniam gessit et victor Catholicum Ducem Soltam, proprium proavum, Transylvaniae praefecit fidemque Catholicam plantavit. De haec libet ipsa Bonfinii (ex Decade 2 libro 1 Rerum Hungaricarum) verba hic inserere.

2. Transylvania divinitus a barbaro hoste protecta

„Tantum sua in DEUM pietate praepolluit Divus Rex Stephanus, ut sub tutela DEI, auspiciisque divinis, Régnum geri experientia declararetur. Quadam nocte in somniis e coelo admonitus, continuo exirectus, cubiculo exsiliit. Veredarium, Praefectum legionis, e vestigio accitum, in Transylvaniam ulteriorem, Daciae partem, properare iubet, ut populos vicatim degentes admoneat imperetque facultates omnes in oppida minutissimaque loca conferant, quum Bessi, qui Istri ora colunt, ab omni religione alieni et Hungaricae gentis hostes acerrimi, Regni limitibus immineant. Vix Veredarius mandata peregit ac illi in tutum bona congesserunt, ecce barbari immites adventant, agros passim discursant, igni ferroque cuncta vastant, quos inveniunt, licet perquam paucos, sine aliqua sexus et aetatis ratione trucidant. Desides tantum aliquos invenere hique socordiae suae luere poenas et, nisi hoc monitu suis rebus ipse prospexisset, iam de Transylvania fuisset actum. Item alia successere bella, quae divina benignitate prospere gessit.

3. Bellum pro religione adornatum.

Anno Christi, anno salutis secundo supra millesimum, inter Stephanum et Gyulam avunculum intestina bella oriuntur. Is enim nepotem Christiana fide initiatum et Scythica religione desciscentem iniquissimo animo ferebat; quare non solum verbis saepe Regem acerrime corripuerat, verum etiam armis lacessere nitebatur, ut ad patrias hunc ceremonias revocaret. Ubi verbis se nihil efficere posse intellexit, a Transylvaniae montibus, cui praeerat, Hungariam quotidie incursionibus et rapinis infestat. Contra Rex pietissimus, ne cum suo sanguine manum conserere cogeretur, per legatos et feciales obsecravitque saepissime, ne in Scythica feritate persisteret, verum DEUM et Servatorem suum agnosceret; omnis tamen opera cludebatur. Proinde hunc Hungaris quotidie insultantem et varia detrimenta inferentem armis coërcere cogitur.

4. Transylvania cum Duce Gyula subicitur Hungariae

Comparato ne mediocri quidem exercitu, in Transylvaniam contenditur, paucis mensibus universa capitur. Gyula cum uxore duobusque liberis postremo captus inque Pannoniam ductus. Pretiosissima regio et auri, vini, frumenti, pecorum omniumque rerum feracissima ex eo tempore Hungariae Regno est adiecta. Populi omnes, qui eum Daciae tractum incolebant, partim vi, partim sponte, in Christianam fidem assecti sunt. In avunculi regia ingens auri et argenti copia deprehensa, facinorissime comparata, ex qua basilicam Albae praestantissimam Rex erexit; quae quum saepe incendio fuerit obnoxia, hinc publica nata est opinio et explorata fides templum idecirco diro saepe incendio laborasse, quia ex pecunia scelestissime parta fuerit aedificatum. Gyula cum liberis et uxore inviti Orthodoxam fidem subiere baptismate expiati, a Rege vinculis liberati sunt et pro dignitate tractati.

5. Gloriosa victoria de Cea, Bulgarorum duce.

Paulo post ingens e Bulgaris, Sclavorum genere natis, bellum exoritur. Quippe qui inferiore Mysia quondam positi, quae ultra citraque Istrum ad Euxinum usque Pontum effunditur, nunc iidem, Cea duce, finitimos adoriuntur, praedas abigunt ingentes, ac latrocinii et incursionibus late vagantes, pro viribus cunctos infestant, nunc Transylvaniam, nunc Hungariam diripere contendunt. Ad coercendam horum audaciam, magnum ubique delectum Rex habere cogitur. Nam non solum hostes, numero roboreque potentes, verum etiam locorum difficultate munitioneque inaccessibiles aditurus erat. Comparatis igitur magnis copiis, inferiorem Mysiam ingreditur, durum hostem invenit, saepius manu aequo Marte consertum. Bulgari tandem novissimo proelio terga vertunt lateque funduntur fuganturque. Ceas, eorum Princeps, caesus in pugna, castraque direpta, e quibus tanta praeda acta est, ut nemo spoliis hostium inoneratus abierit, tantaque auri, argenti ac lapillorum inventa copia, ut quicquid multis illis bellis congesserant, uno proelio amiserint.

6. Spolia sub novo Duce Zoltan in sacros usus conversa

Et quum pugna in ulteriori Dacia, quam Transylvaniam dicunt, gesta fuerint, ditissimae regioni praefecit proavum, quem Zoltan nominabant. Hostilis praeda non in usum humanum, sed divinum conversa, aurum et argentum cum gemmis in cruces, calices, phialas et vestimenta pontificia erogatum, unde tot templorum ornamenta confecta sunt, ut ne minima quidem Pannoniae aedicula expers tam piaae fuerit prodigalitatis. "*Haec omnia ad verbum ex Bonfinio.*"

7. Haereses irrepsere in Transylvaniam

Catholica deinceps mansit Transylvania Catholicisque regebatur per annos quingentos ducibus (qui *Vaivodae* Illyrico nomine appellabantur) donec ab anno Christi 1521 Lutherica, quae nunc se Evangelicam nuncupat, paulo post Ariana, quae Unitariorum nomen assumpsit et Calviniana Reformatorum dicta ac Anabaptistarum aliaque haeresum colluvie permisceretur.

8. Valachi ritus Graeci coeperunt renuntiare schismati.

Ritus *Graecus* inter Valachos (id est Moldavos et Transalpinos), Romanorum posteros, etiam per Transylvaniam copiose (sed Servorum nomine) diffusos, viguit a multo tempore, sed haeresi de processione Spiritus Sancti. Eucharistia et Purgatorio schismateque in Sedem Apostolicam contaminatus. Quo circa iam in anno Christi 1698, cum schisma eiurare ac se Ecclesiae Romanocatholicae unire decrevisset, Transylvaniam incolens Valachicus Clerus, quatuor sequentes articulos publice professus fuit. *Primo*, Romanorum Pontificem esse caput universale totius difusae per orbem ecclesiae. *Secundo*, panem azymum esse sufficientem materiam sumendae Coenae Dominicae, seu Sacramenti Eucharistiae. *Tertio*, praeter Coelum, sedem beatorum, et Infernum, carcerem damnatorum, tertium dari locum, in quo animae nondum satis expiatae detinentur ac purificatur. *Quarto*, Spiritum Sanctum, tertiam in Trinitate personam, a Patre et Filio procedere.

9. Valachi nonnisi uniti recipiuntur inter Status Transylvaniae.

Anno Christi 1698 tam numerosi fuerunt in Transylvania Valachi, ut soli Ecclesiastici sub Episcopo Graeci ritus Albae Iuliae residente, coelibes simul et coniugati, animarum curatores bis millesimum numerum superarint. Non tamen recepti sunt Valachi in numerum Statuum Transylvaniae, nisi ut uniti cuidam e quatuor receptis religionibus: Catholicae, aut Lutheranae, aut Calvinianae, aut Unitariae. De Iudaeorum Zingarorumque faece hic nihil dixero, cum vagi sint et sordidi.

CAPUT QUARTUM

De primo Regum zelo pro Catholica religione eiusdemque varia fortuna

1. Sanctus Stephanus Rex filio Emerico praecepta religionis tradit

Maximae curae erat Regibus Hungariae Sanctae Romanae Catholicae et Apostolicae Ecclesiae firmitas et augmentum, quo circa multas leges et sanctiones tradebant populis. Primum quidem Sanctus Stephanus, Hungariae apostolicus Protorex, satagebat maxime, ut sancto educatus amabilissimus filius Emericus, Regni haeres, Catholicam pietatem sancte semper coleret, ideoque documenta, praecepta et consilia lectu dignissima ad id propositum ei transcripsit, ut videre est in Libro Decretorum Regum Hungariae, ex quibus placuit excipere.

2. Quaedam documenta ex Libro Decretorum Regum Hungariae pro filio Sancto Emerico

Libro I Decretorum Sancti Stephani, capite 1 ita legitur: „Quoniam ad regalis dignitatis ordinem non oportet nisi fideles et Catholica fide imbutos accedere, idcirco sanctae fidei in nostris mandatis primum damus locum. In primis praecipio, consulo, suadeo, fili carissime, si regalem cupis honestare curiam, ut fidem Catholicam et Apostolicam tali diligentia et custodia conserves, ut omnibus tibi a DEO subiectis exemplum praebeas cunctique ecclesiastici, filii, merito te verum Christianae pro-

fessionis nominet virum.“ *Et capite 2:* „Fili mi, ferventi studio debes invigilare in Sancta Ecclesia de die in diem, ut potius capiat augmentum, quam detrimentum patiatur, inde quidem in primis reges augusti dicebantur, quia augebant Ecclesiam. Hoc et tu facias, ut tua corona laudabilior et vita beatior ac prolixior habeatur.“ *Capite 3:* „Carissime fili, seniores illos (*de Episcopis et Prelatis est sermo*) ita custodias sicut oculorum pupillas.“ *Capite 9:* „Observatio orationis maxima acquisitio est regalis salutis. Tu autem fili mi, quotiescumque ad templum DEI curris, DEUM adores cum Salomone filio Regis et ipse Rex semper dicas: -Emitte Domine sapientiam de sede magnitudinis tuae, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam, qui sit coram te omni tempore.“ *Capite 10:* „Ego, fili mi amabilissime, dulcedo cordis mei, spes futurae sobolis, praecor, iubeo, ut per omnia et in omnibus pietate fultus, non solum parentelae et cognationi vel principibus vel ducibus sive divitibus seu vicinis et incolis sit propitius, verum etiam extraneis et cunctis ad te venientibus. Nam opus pietatis ad summam te ducet beatitudinem. Sis misericors omnibus vim patientibus, semper illud Domini in tuis praecordiis habens exemplum: Misericordiam volo et non sacrificium. Sis quoque humilis, ut DEUS te altum faciat, hic et in futuro. Sis pudicus et cunctos libidinis foetores sicut stimulum mortis evites.“

3. Alia documenta pro populo Hungarico.

Talia quoque carissimo populo Hungarico, quem paterno simul et fraterno amore dilexerat, decernebat. Mandavit (ibidem Libro 2, capite 4) ut Sacerdotum cura singularis haberetur. „Scitote, inquit, fratres cuncti, quod supra omnes laborant Sacerdotes. Unusquisque enim vestrum suum fert laborem proprium, illi vero et suum et singulorum. Ideo sicut et illi pro omnibus vobis, ita vos omnes pro eis summopere laborare debetis in tantum, ut, si necessitas fuerit, animas vestras pro eis ponatis.“ *Et capite 8, ut Dominica die templum frequentetur, sic praecipit:* „A Sacerdotibus vero et comitibus commendetur omnibus villicis, ita ut ipsorum visu omnes concurrant die Dominica ad ecclesiam, maiores et minores, viri et mulieres, exceptis illis, qui ignes custodiant. Si quis vero obstinatus remanebit, propter illorum negligentiam vapulent et depilentur.“ *Et capite 9 de observatione 4 temporum sic:* „Si quis quatuor temporum ieiunia, cunctis cognita, carnem manducans violaverit, per spatium unius hebdomadae inclusus ieiunet.“ Non absimilia leguntur in decretis aliorum regum Hungariae, quae omnia cum testimonio totius cleri et populi constituebantur.

4. Felicitas Transylvaniae florente religione Catholica.

Quamdiu nempe Transylvania Sanctae Romanae Ecclesiae, Matri nostrae, obediens parebat fidelemque sese filiam in mantenenda tuendaque Catholica religione exhibebat, tam diu amoena pace omnigenarumque rerum ubertate foecunda conspiciebatur religiosissimae pietatis in DEUM augendaeque semper divinae gloriae zelo illustrem faciem praefererat, eminenti quoque doctrina insignis apparebat, prout id exemplissimis aequae ac vetustissimis ecclesiasticarum religiosarumque

familiarum, templorum, scholarum atque eiusmodi ad augendum DEI gloriam institutam foundationum monumentis satis superque comprobatum habemus.

5. Infelicitas eiusdem ob confusionem religionis.

„Invalescentibus autem sectarum monstris consecuta (ut loquitur Transylvanus scriptor Laurentius Töppeltinus) ira Domini temerario bello patriam nostram viris exhaustit, emasculatam civilibus armis confundit, armavit principem contra principem, principes adversus regnum concitavit, regnum cum principe suo commisit, patres in filios, servos contra dominos, fratrem in fratres et plerasque familias in viscera saevire permisit; omnes omnium facultates occupanti dedit, quod a spoliis superfluit incendio sustulit, e strage reduces captivos tradidit, saepe in hostium castis vendidit Transylvanum unum pro fumibulo tabacchi aut pro flagello uno aut scutica, qua urgerentur caeteri. Et cum cuncta, quae pati poterant se perpeccos crederent Transylvani, passi sunt pestem magnum aerumnarum praemium.“ Sic Töppeltinus ad verbum in sua epistola dedicatoria.

CAPUT QUINTUM

De Episcopatibus et Decanatibus Transylvaniae

1. Quatuor Episcopales in Transylvania Sedes nominatae a scriptoribus: Albensis, Milkoviensis, Cibiniensis et Bistritziensis.

Episcopales Romanocatholicas Sedes quatuor in Transylvania pro varietate templorum lego nominatas *Albensem*, quae etiamnum durat licet diu caruerit episcopo: fuisse 24 Decantibus illustrem, quidam scripserunt. Plura de hoc Episcopatu lege supra libro 1, prolegomeno 6, numero 3. De Transylvanicis ecclesiis, pagina 71, haec ex manuscriptis Hermanni, Ministri Mediensis, transcripsi: „Ecclesia post Albensem prima erat, quae ad perfectionem veniebat, *Milkoviensis*, cui etiam Episcopatus officium concredebatur, reliquae his duabus subicebantur, unde etiam factum, ut tota Transylvania antiquitus duos Episcopos haberet, *Albensem* et *Milkoviensem*, quorum ille Archiepiscopum Collocensem, hic Strigoniensem agnoscebat Metropolitanum.“ Et pagina 115: „Non solum vastaverant, sed et funditus deleverant *Milkoviam* Tartari. Eius iura episcopalia Decanatus et Capitulares Cibinienses (ad edicta Papae et Regis) sibi retinebant. Habentur acta in arca Capituli Cibiniensis.“ *Cibiniensem*, cuius Episcopus etiam Valachiae Ecclesiae ius dicebat, atque olim Collocensi Archiepiscopo parebat. De hoc, supra libro 1, prolegomeno 7, numeris 5 et 6. Alii quoque *Bistritziensem* Episcopatum nominant eiusque Episcopum in celebri monasterio Bistritziensis civitatis habuisse sedem et fuisse regularem, aiunt. Sed certiora dabunt in appendice huius libri.

2. Decanatus et capitula.

Clerus Transylvaniae reservavit postremis temporibus Decanatus quinque, cum octo Capitulis: *primo, Bistriciensem*, qui habebat duo capitula: *Bistriciense*, cum 23 pagis regiis, et *Regense*, cum pagis 30. *Secundo, Cibiniensem*, qui ex tribus capitulis constabat: *Sebesiensi*, vulgo *Saassebes*, aut *Millenbach*, quo Sasvaros seu Bros pertinebat; item Serdahely seu Reismark et regii pagi 17, *Cibiniensi* primo, cum regiis pagis 23, Cibiniensi altero, quod *subrogativum* dicebatur, continens sedes Saxonicales duas, Gros Schink et Lessink, cum pagis regiis 22. *Tertio Brassoviensem* seu *Coronensem* habentem capitulum *Barzenk*, cum pagis regiis 13. *Quarto Kisdensem*, cum *Segesvariensi*, aliter dicto *Schösbürgensi*, Capitulo et pagis 48. *Quinto Sasiniensem*, cum capitulo Medienensi et pagis regiis 36. *Idem refert Reichersdorff, Tröster et Krekvitz.*

3. Superintendens Unitarius, Luthericus, Calvinianus et Episcopus Valachorum.

Acatolici Superintendentes, qui per abusum se Episcopos nominant, tres hic sunt: *Arianus seu Unitarius, degens Claudiopoli*, Luthericus, habens sedem in oppido *Birthalmen*, Calvinianus, residens Albae Iuliae; extra quam urbem residet Graeci ritus Episcopus Valachorum, qui cum clero suo anno Christi 1698 schisma eiuravit ac in Romanae Ecclesiae gremium receptus est.

CAPUT SEXTUM

De religiosis Ordinibus, qui olim in Transylvania florere

1. Difficultas scribendarum sacrarum foundationum.

Quam infeliciter memoriae veteres interierint, facile colligimus ex actis Synodi diaecesanae Strigoniensi anni 1629, recussis anno 1664, ubi explicatur quam difficile fuerit ecclesiarum sacrarumque Ordinum foundationes conquirere et conscribere, quas, cum fidentius habere mihi non licuerit, ex iisdem actis deprompsi sequentia.

2. Abbatiae duae.

Egeres Abbatia Sancti Benedicti Kolos Monostor Beatae Virginis Transylvanensis Diaecesis in Comitatu Colosiensi, penes Claudiopolim. Ex pagina 103.

Abbatia de Gyero-Monostor, in Transylvanensi diaecesi, ex pagina 107: haec dubia an fuerit Sancti Benedicti.

3. Ordo Sancti Dominici.

Conventus Dominicanorum: Albae Iuliae Beatae Mariae Virginis, Cibinii, Bistritzii, Claudiopoli, in veteri civitate. Ex pagina 116.

4. Monasteria Sancti Francisci Seraphici.

Monasteria Ordinis Sancti Francisci Albae Ecclesiae, alias Feher Egház in bonis Dominorum Haller, in Transylvania.

Brasso seu Coronense, in Transylvania.

Bistriziac, in Transylvania. Datum ab Episcopo Transylvaniae pro Minoritis anno 1336. Ex pagina 117.

Claudiopolitanum, in Transylvania.

Fori Siculorum, alias Székely Vasárhely, datum Observantibus anno Christi 1446, olim Conventualium fuit.

Felfalu, in Transylvania, in bonis Dominorum Kendi. Ex pagina 118.

Hunyadense, alias de Vaida Huniad, BEATAE MARIAE Virginis, quod Ioannes de Hunyad pro Eremitis Sancti Augustini inchoaverat, sed Mathias Rex absolvit et a Paulo II obtentum, dedit Observantibus.

De Jenő Karansebes.

Kesztel, exstructum a Stephano, vaivoda Transylvaniae.

Lippa, Sancti Ludovici Episcopi, fundatum anno Christi 1327 a Ludovico I, Rege Hungariae, Sancti praedicti consanguineo.

Megyense. Ex pagina 119.

Orsuense, ad Portam Ferream.

Sasvaros, in Transylvania, fundatum ab Elisabetha Regina, anno 1370 circiter. Ex pagina 120.

De Somlyo.

BEATAE MARIAE Virginis Visitatae, in Chikensi, Sede Siculorum, in Transylvania, Provinciae Sancti Salvatoris.

Nempti, in Transylvania.

Tovis, in Transylvania, extruxit Ioannes de Hunyad ob victoriam de Turcis obtentam ad sanctum Emericum, prope Albam Iuliam. Ex pagina 121.

De Udvarhely, in Transylvania. Ex pagina 120.

5. Coenobia Ordinis Sancti Pauli I Eremitae.

Ordo Eremitarum Sancti Pauli I Eremitae, Vicarius de Erdely, sub quo prior de Székely Háza Beatae Mariae Virginis in Transylvania fundatur, anno 1370.

De Pokafalva, in Transylvania, fundavit anno 1416 Ladislaus, Praepositus Cibiniensis: hoc claustrum postea datum fratribus de Observantia. De Totfalud (alias de Szent Mihály Köve), prope Albam Iuliam, fundatur per Goblinum Episcopum Transylvaniae anno 1348 augeturque per Emericum Episcopum, eius successorem. Ex pagina 124.

De Pathalan seu Pathlan, in Transylvaniae partibus fundatum anno 1328 a Domino Chibax de Mindszent. Ex pagina 128.

Inter *incognita* ponitur Monasterium Claudiopoli Monialium.

6. Felicitatis Transylvaniae ruina.

Me quidem recordatio pulcherrimi status patriae dulcissimae reficit. Quid enim vel ad aspectum iucundius, vel ad securitatem tutius esse potuit, quam videre tot castrorum acies ordinatis pro salute Hungariae exubantes, quot fuere religiosorum coenobia? Hi nimirum oratione, lacrimis, ieiuniis, omnibus vitae religiosae exercitationibus DEI favorem impetrabant, iram avertabant, murum se pro domo DEI apponebant. Ita in pulchritudine pacis, in requie opulenta, protectione DEI coeli commorabatur gens nostra. Nunc (proh dolor!) dissipatis lapidibus Sanctuarii, cultis religiosorum virorum exanimibus, (qui tamen non legibus exclusi,

sed metu irruentis Turcae) deum a trepidis fugientibus vacua relicta sunt Monasteria et inter regum pro corona pugnās a viris saecularibus occupabantur et occupata nonnulla aegre per Clerum recuperabantur; destructis nempe Monasteriis, migravit una DEI favor ac indignatio Omnipotentis innumeris cladibus, tanto iam saeculi tractu, patriam hanc mersit et adhuc manus eius extenta. Rogemus omnes, quae ad pacem sunt patriae ac, ut iuxta dies pristinos fiat nobis DEI praepotentis clementiam, exoremus. *Sic in praefato synodali libro. Adde quod in Reichersdorff, „Chorografia“ legitur: Chertz ad Alutam situs pagus olim abbatia, a Cherusiis nomen derivat, et Chertzrelandt ac Chertzregsbürg nomen vicinia habet.*

SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE LIBER TERTIUS

DE TRANSYLVANIS IN HAERESIM LUTHERANAM PROLAPSIS

Praefatio

Prima haereseon secta, quae irrepsit in Transylvaniam, fuit Lutherica, sub Vaivoda seu Praefecto Transylvaniae Ioanne Zapolia, Scepusiensi Comite, Stephani Palatini Hungariae regiaeque coronae custodis ac Astridae filio. Ambitiosus erat atque crudelis genii in iuventute Ioannes et, quia sub annum Christi 1514 in quospiam rebelles, non tam Christiani iudicis, quam tyranni partes egit, duplici a DEO poena est castigatus: altera quod, vix inchoato proelio, illico in turpem a Turcis fugam sit actus; altera quod sacrosanctam Eucharistiam, dum ea a sacrificante sacerdote elevabatur, tot biennio videre non potuerit, diutius non visurus, nisi assiduis suis suorumque precibus et ieiuniis (erogato ab iisdem in egenos religiosaque domicilia magno auri pondere) DEUM placavisset. Legatur Isthvanfius in „Historia Hungariae“ de hoc Ioanne. Hoc libro tertio acta Lutherizantium in Transylvania referentur a sua origine, prout usque ad finem vitae praefati Ioannis de Zapolia continuabuntur.

Vale.

INDEX LIBRI TERTII

De Transylvanis in haeresim Lutheranam prolapsis

Caput primum. Haeresis Lutheri Cibinium infertur.

1. Lutheri reformatio 6 punctis constans. 2. Doctrina Lutheri. 3. Libelli Lutherici proferuntur in Transylvaniam. 4. Cibinienses duo canonici in fide vacillant. 5. Lutheranae conciones Cibinii habere coeptae et schola. 6. Plebs in pagis seducitur. 7. Propter bella non impediabatur haeresis.

Caput secundum. De regia adversus Lutheranismum resistentia.

1. Conatus regius inefficax adversus haeresim Cibirii. 2. Lutherani poenae puniri capitis decernuntur. 3. Regius mandatum de comburendis libris Luthericis.

Caput tertium. De Archiepiscopali adversus Lutheranismum resistentia.

1. Archiepiscopi Strigoniensis mandatum de excommunicandis Lutheranorum dogmatum sequacibus. 2. Litterae Archiepiscopales ad Cibiniensem et Coronensem Decanos contra Lutherizantes.

Caput quartum. De pertinaci Cibiensium favore erga Lutheranos.

1. Seditionis periculum ob excommunicationis publicationem. 2. Advenae Lutheranae amanter foveantur. 3. Regiis mandatis magistratum non paret. 4. Apostatae Pauperis Scholastici pervicacia. 5. Decretum de comburendis Lutheranis. 6. Poena apostatae resipiscenti iniungitur et libri Lutherani comburuntur. 7. Rex mandatis contra Lutheranos instat. 8. Litterae regiae comminatoriae ad Regium Iudicem. 9. Bellum Catholico Statui nocivum.

Caput quintum. De clero Transylvanico ad castra coacto et querelis venerabilis Capituli Cibiniensis contra Lutheranos.

1. Edictum regium ad castra clerum evocans promulgatur in Transylvania. 2. Litterae Capituli Cibiniensis de audacia Lutheranorum.

Caput sextum. De Hungarica clade ad Mohaczi in proelio Turcico.

1. Ludovicus II Rex Hungariae in Turcico proelio ad Mohacz submergitur et cladem patitur exercitus. 2. Clades Episcoporum Hungariae. 3. Iocoseria prognosis Hungariae cladis. 4. Misericordia Illustrissimae viduae Dorotheae Prinyi sepelitur caesus exercitus. 5. Solimani effatum de septem Episcoporum sibi ellatis capitibus.

Caput septimum. De Ioannis Zapolia Vaivodae regia coronatione et abalienatis Hungariae Episcopatibus.

1. Ioannes Zapolia, Transylvanus Vaivoda, sollicitat coronam Hungariae. 2. Comitia pro coronatione regia indicuntur. 3. Coronatur Ioannes, insalutato Ferdinando, ius haereditarium ad Regnum habente. 4. Coronatur legitime Ferdinandus. 5. Episcopatus tradebat Ioannes Zapolia laicis.

Caput octavum. De Ioannis Zapolia zelo contra Lutheranos.

1. Conscientia stimulat Ioannem ad impediendam haeresim Lutheranam. 2. Litterae Ioannis ad Cibinienses contra admissam haeresim. 3. Dissensio de rege legitimo impediens effectum mandati Ioannis. 4. Transylvania Catholicis auxiliis destituta.

Caput nonum. Ioannes Zapolia devictus exulat et, Transylvania Turcis subiecta, coronam Hungariae recuperat.

1. Ioannes Regno exulitur. 2. Per legatum opem Turcicam contra Ferdinandum exposcit. 3. Transylvaniam facit Turcis tributariam. 4. Sacra Hungariae corona datur Solimano, Turcarum Imperatori. 5. Ioanni regnum et coronam tradit Solimanus. 6. Paulus Episcopus et Petrus Prinyi gratiam recuperant.

Caput decimum. Catholicorum Cibiniensium a Lutheranis proscriptionem calamitas Hungarotransylvana consequitur.

1. Utriusque sexus Catholici proscribuntur Cibinio a Lutheranis. 2. Martinus Fölker pro servanda sua praebenda apostavit. 3. Bellum et pestis in Transylvania. 4. Paulus Archiepiscopus foederatur Ferdinando Regi et Petrus Prinyi miseram vitam in carcere finit. 5. Solimanus in transnando Dravo periculum.

Caput undecimum. Ioannis de Zapolia foedus, conubium, mors.

1. Episcopatus clero restituuntur et Luthericolae e plebaniis Hungaricis proscripti in Transylvaniam serpunt. 2. Occiso uno Transylvaniae praefecto, succedunt duo. 3. Puncta pacis inter Ferdinandum Regem et Ioannem Interregem. 4. Matrimonio iungitur Ioannes. 5. Dissensio inter partes Ferdinandi et Ioannes in Transylvania. 6. Divitiae rusticorum. 7. Ioannis de Zapolia morbus et mors.

LIBRI TERTII DE TRANSYLVANIS IN HAERESIM LUTHERANAM PROLAPSIS CAPUT PRIMUM

Haeresis Lutheri Cibinium infertur

1. Lutheri reformatio sex punctis constans.

Marthinus (sic!) Lutherus, Germanus apostata et haeresiarcha, anno Christi 1517 Witenbergae perturbare coepit Ecclesiam et perturbavit usque ad annum Christi 1546 (educatis interim ex moniali apostata quatuor prolibus: Ioanne, Martino, Paulo et Margareta) eoque anno infelix obiit. Reformatorem Ecclesiae se esse pactavit et reformationem sex punctis conclusit. 1. Reformavit unionem Christianam: suos enim sequaces pertraxit ab unitate sententiarum et dissensiones, ob quas rixae vigent et odia. 2. Obedientiam Pastori debitam: seduxit enim oves Christi ad licentiam arietandi et recalcitrandi. 3. Castigationem corporis: mortificationes enim cum sensualitate commutavit. 4. Reformavit ieiunia quae gulae subiecit. 5. Castitatem, quam ad carnis delicias migrare facit. 6. Vota: nam se et plures votis obstrictis, a salutari vinculo ad apostaticam dissolutionem transtulit.

2. Doctrina Lutheri.

Docuit idem Lutherus errores plurimos, sed praecipui sunt: hominem solam fidem iustificari; liberum arbitrium periisse per peccatum; Papam esse Antichristum; in eucharistia remanere substantiam panis cum corpore Christi; indulgentias nihil valere; non esse Purgatorium; per sacramenta non dari gratiam; peccata, cum remittuntur, non deleri, sed non imputari: et alia id genus multa.

3. Libelli Lutherici perferuntur in Transylvaniam.

Et huius modo doctrinae typo mandatis libellis (in quibus non solum Sanctam Romanam Ecclesiam Lutherus calumniabatur, sed et Sacrarum Literarum textus corrupte venenoseque interpretabatur) corruptela

animarum adaugebatur ac late diffundebatur. Nam post apostasiae Lutheri biennium (nempe anno Christi 1519) tales libelli per mercatores ultro citroque commeantes, etiam Cibinium (Hermanstatt) Transylvano-saxonum metropolim deferabantur.

4. Cibinienses duo canonici in fide vacillant.

Hos ex venerabili Cibiniensium Canonicatu Mathias Colomannus Plebanus caeteris diligentius volebat atque intra spatii biennii ab obedientia ritibusque Sanctae Romanae Ecclesiae adeo defecisse visus fuit, ut, cum anno Christi 1521, 8 Augusti moretur, a Cibiensibus *Fundamentalis* Luthericae sectae propugnaculi lapis, idem alter Moyses esse praedicaretur. Huic demortuo Plebano successit in Cibiniensi Parochia Mathias Ramaschi, vir propensi (ut fama ferebat) in Lutheri sectam animi, qui cum praefato Colomanno privatim lectitaverit ac discutere solitus fuerat Lutherana dogmata. Hoc Mathia existente Plebano, Lutheranismus tanta sumpserat incrementa, ut encomii loco nomen alterius Iosue, sicut praedecessor Colomannus alterius Moysis, a Lutheranis reportaret, teste Lutherico historiographo Mathia Miles in historia saeculi 15 (turpi errore scripto pro saeculo 16) dicta „Wirg Engel“, pagina 13.

5. Lutheranae conciones Cibirii haberi coeptae et Scholae.

Plurimum autem nocuit Ioannes Surdaster, apostata monachus, qui primus publice conironabatur contra Romanam Ecclesiam sub Dio extra Cibiniensem urbis portam Sanctae Elisabethae dictam, ubi Effigies Christi Crucifixi ab annis centum honorabatur. Sed frequentior aurae intemperies novit Senatum et Centumviratum Cibiniensem, ut non iam sub Dio apud praedictam Sanctam Crucem, sed intra Sanctae Elisabethae templum in urbe Surdaster apostata concionari iuberetur. Quod cum executioni mandatum fuisset (frustra contra vim Magistratus, maxime Regii Iudicis Marci Penflinger, nitente venerabili Capitulo Cibiniensi) tanta auditorum copia ad templum Sanctae Elisabethae concurrebat, ut Catholica reliqua templa perpaucum auditorem numerarent. Effecerunt etiam apostatae monachi, ut scholae instituerentur Cibirii in domo Weissdenhauss dicta, in foro sita, protegente eam domus incola Ioanne Czukas seu Hecht, viro senatorio iurato. Hic explanabatur catechismus Lutheri et docebantur contiunculae haeretici missaque Germanice canebatur.

6. Plebs in pagis seducitur.

Excurrebat apostatae Dominicis diebus etiam ad filiales (etsi contra niterentur Parochi) ecclesias ac rurali plebi idem venenum, profana quorundam de Magistratu auctoritate freti proponebat eo effectum, ut plebicula non tantum Romani Pontificis obedientiae omnino abrenuntiarent, sed propriis etiam Parochis insultaret idque sub nomine ac praetextu Christianae evangelicaeque libertatis.

7. Propter bella non impediabatur haeresis.

Quamvis autem ad Archiepiscopum et ad Regem Hungariae cleri Catholici querelae iterarentur, ardentium tamen bellorum tumultus non patiebatur, ut hoc tempore talia complanerentur negotia. Fuerant nimirum haec tempora variis bellis nimium quantum inquieta, nam et Bel-

gradum anno Christi 1521, 29 Augusti Turcis cessit imperante Solimanno, qui Turcarum Imperator. eodem anno Serviam, Valachiam utramque (Transalpinam nempe et Moldaviam) item Transylvaniam exercitu suo inundavit, ut Vaivoda Ioannes de Zapolia eius metu, sua confamilia Budam profugerat Nobilitateque Transylvana arcibus sese includente. Plebs plurima, quae sese in silvis non abdiderat, abducenda tyranno reliqueretur. Hanc ob causam Transylvani, omnia templa per modum castellorum ab anno Christi 1521 munire coeperunt, in quibus protegit defendique possent. Vide Mathiam Miles in „Wirg Engel“, pagina 12. Quisquis ergo hodiedum Transylvaniam inviseret pleraque templa vallo turribus moenibusque munita aspiciet. Non tamen tam liberi sese Cibinii diffundere potuit Lutheranismus, ut non gravissimis a rege Hungariae ac Archiepiscopo inhibitionibus poenisque coërcerentur.

CAPUT SECUNDUM

De regia adversus Lutheranismum resistentia

1. Conatus regius adversus haeresim Cibinii inefficax

Convalescente Lutheranismus frequenter hisce annis recurrebat supplex clerus ad Ludovicum II, Hungariae Regem et Ladislaum Solcanum, Archiepiscopum Strigoniensem, primatem Regni Hungariae et Legatum natum, delatum Ludovici Consiliarium ac dilectum Moderatorem creatum Sancti Martini in Montibus, Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyterem Cardinalem et Patriarcham Constantinopolitanum. Rogabantur ipsi a venerabili Capitulo Cibiniensi, ut huic malo in tempore obviaretur. Et vero tam sollicite conati sunt Rex cum Archiepiscopo obviare, ut anno Christi 1522 in Transylvania communi consensu dogma Lutheri damnatum esse audieretur, sed Cibinii incassum labor vertebatur.

2. Lutherani poena capitis puniri decernuntur

Anno Christi 1523, in Diaeta Budae ad Festum Sancti Georgii Martyris celebrata, propositum fuit a regnicolis postulatum in haec verba: „Omnes Lutheranos et illorum fautores ac factioni inhaerentes, tamquam publicos haereticos hostesque Sacratissimae Virginis Mariae, Maiestas Regia poena capitis et ablatione bonorum omnium suorum, veluti princeps Catholicus punire dignetur.“ Hoc postulatum insertum est Constitutionibus regis Ludovici regioque assensu firmatum, locum obtinuit articuli quinquagesimi quinti. Interea mors Hadriani VI Pontificis Maximi coëgit Archiepiscopum Ladislaum Romam ad Clementis VI electionem discedere. Quo tempore Marcus Iudex Regius negotium prorogabat apud Regem usque ad Ladislai reditum. Apostaverunt etiam duo Concionatores ex venerabili capitulo Cibiniensi, Ambrosius Slesita et Conradus Weich.

3. Regium mandatum de conburendis Luthericis libris.

Anno 1524 resumebatur strenue id negotium religionis, cuius acquies ut manifestior sit, placet ipsas Ludovici Regis literas Cibiniensibus inscriptas proponere, quae sic habent:

„Ludovicus, DEI gratia Rex Hungariae et Bohemiae, fidelibus nostris prudentibus et circumspectis Magistro ac Iudicibus Regio et Sedis cacterisque iuratis senioribus civitatis nostrae Cibienensis salutem et gratiam nostram.

Non sine animi nostri displacentia accepimus dogmata sacrilega cuiusdam Martini Lutheri, iampridem a Sede Apostolica una cum sequacibus eius excommunicati, adeo mentes hominum ubique obcaecasse, ut veritate evangelica institutisque Sanctorum Patrum relictis, doctrinae eius et libelli per cum conscripti, vulgo ab omnibus in medio vestri manuteneantur et legantur et observantur. Quo quidem assertiones et libelli eiusdem Martini Lutheri, cum sint contra veritatem ipsam et sint etiam per Sanctam Sedem, ut diximus, Apostolicam iampridem excommunicati, vehementer nobis displicet vos quoque concives et mercatores vestros aliosque istius civitatis nostrae inhabitatores, libellos eosdem vendere, emere et tractare iam coepisse. Cum autem vestigiis divorum Regum Hungarorum, nostrorum praedecessorum, inhaerendo officii nostri intersit fidem et religionem nostram Christianam (ne ab haereticis excommunicatis eadem invadatur et contaminetur) ubique in hoc Regno nostro et partibus eidem subiectis illibatam conservare, volumus et Fidelitatibus Vestris harum serie firmissime, sub amissione omnium bonorum vestrorum, committimus et mandamus, quatenus, statim acceptis praesentibus, tam in ista civitate nostra Cibiniensi, quam in locis aliis vobis subditis, assertiones, figmenta et libellos praefati Martini Lutheri, tamquam excommunicatos vicatim et per singulas domos requiri inventosque publice comburi faciatis et deinde publicare palamque facere debeatis, ne quisquam cuiuscumque demum conditionis existat eiusmodi dogma, assertiones et libellos eosdem vendere, emere, legere et tractare, sub poena confiscationis bonorum omnium suorum praesumat. Alioquin committimus rursus vobis seriusius, ut rebellos quosque et contumaces ac huiusmodi mandati nostri transgressores, ut, si qui reperti fuerint, poena praemissa puniatis, auctoritate nostra regia praesentibus vobis in hac parte concessa mediante, aliud in praemissis nullo modo facturi, praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Budae, feria quarta proxima post Domenicam Laetare, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto.“

CAPUT TERTIUM

De Archiepiscopali adversum Lutheranismum resistentia

1. Archiepiscopi Strigoniensis mandatum de excommunicandis Lutheranorum dogmatum sequentibus.

Adidit Archiepiscopus Ladislaus Solcanus ecclesiasticam salutari negotio efficaciam misitque in Transylvaniam ad Cibiniensem et Coronensem suae iurisdictionis Clerum, sub dato 15 Augusti 1524 mandatum, ut clerus et monachi in parochiis, monasteriis, templis et capellis, per singulos Domini festosque dies de cathedra publicari faciant excommunicationem contra eos, qui libros Lutheri lectitaverint, emerint, vendi-

derint eiusve doctrinam secuti fuerint, ac filialem Sanctae Matri Ecclesiae oboedientiam non praestiterint atque uti refractarii debitum sacerdotibus ex clero honorem reverentiamque gravius violaverint. Literas, quas subicimus, perlegere libeat.

2. Literae Archiepiscopales contra Lutheranizantes ad Cibiniensem et Coronensem Decanos.

„Ladislaus miseratione divina Archiepiscopus Ecclesiae Strigoniensis, loci eiusdem Comes Perpetuus, Primas et Legatus natus Regni Hungariae ac Summus Secretarius, Cancellarius Regiae Maiestatis etc. dilectis nobis in Christo venerabilibus et honorabilibus Decanis parochialiumque ecclesiarum Plebanis seu eorum vices gerentibus, ubilibet sub Decanatibus Cibiniensi et Brassoviensi iurisdictionis nostrae Strigoniensis existentibus, salutem in Domino et nostris infrascriptis firmiter obedire mandatis.

Noveritis nos non sine gravi animi nostrae dolore et displicentia ex relatione fidedignorum intelxisse quomodo essent nonnullae tam ecclesiasticae quam seculares utriusque sexus personae sub Decanatibus, Parochiis et Plebanatibus vestris, quae, Sathana instigante, errores sacrilegos et impia cuiusdam Marthini (sic!) Lutheri dogmata, iampridem per sanctam Sedem Apostolicam una cum auctore et sequacibus eius haereticis, condemnata asserere, probare, publicare et defendere auderent et quod abominabilius est, cantilenas quasdam in probrum et contumeliam eiusdem Sanctae Sedis Apostolicae totiusque Cleri confingere et ore sacrilego decantare; excommunicatos a communione fidelium (veluti oves morbidas, ne totum corrumpant ovile) segregatos, ad divina officia participationemque Sacramentorum ecclesiae admittere; Sacerdotes DEI, quorum misterio Christiani sumus, improbas lernas et inhonestos homines appellare in mortemque eorum assassinos subordinare; diebus ieiuniorum carnibus, caseo, ovis butyro, lacticiis contra bonos mores Christianorum et prohibitiones Sanctorum Patrum vesci; ius canonicum astu et figmentis daemoniorum non a spiritu divino inventum ac iurisdictionem ecclesiasticam tolli prorsus et extinguere oportere; oblationes ad altare Dominicum haud quaquam necessarias, confessionem, quae potissima poenitentiae pars et negligendam et privilegia clericorum in totum abroganda fore; aliaque his similia portenta et blasphemias asserere libellosque et tractatus super erroribus et haeresibus eiusdem Martini Lutheri editos, emere, vendere, legere et conservare temere et sacrilegaliter praesumerent, propter quod maioris excommunicationis sententiam iampridem a sanctissimo Domino nostro Clemente Papa Septimo in eos publice latam, eo facto damnabiliter incurrisse diagnoscuntur. Cum autem ex debito officii nostri pastoralis obnoxii simus, haereses huiusmodi pestiferas extirpare et evellere a fidibusque fidelium eliminare. Vobis omnibus et singulis Dominis praescriptis, in virtute sanctae obedienciae et sub maioris excommunicationis sententiae poena in literis apostolicis expressa et promulgata firmissime commitimus et mandamus, quatenus statim acceptis praesentibus ac, dum cum praesentibus fueritis requisiti, seu alter vestrum fuerit requisitus, quolibet die Dominico et festivo in ecclesiis seu monasteriis et capellis vestris, dum ibidem populi multitudo ad divina audienda convenerit, maneatis et requiratis in Domino omnes et singulas, tam ecclesiasticas cuiuscum-

que gradus, status et conditionis et praeeminentiae, quam seculares cuiusque sexus personas, sub Parochiis et Decantibus vestris residentes, sub praescriptis maioris excommunicationis et anathematis sententiae poenis in praememoratis literis apostolicis expressis, ne errores, haereses, assertiones et dogmata Lutheri sequaciumque ipsius praefata ac praeinsertas in DEUM et homines blasphemias ullo modo dicere, asserere, laudare, probare, docere, cantare, descendere et publicare libellos et tractatus super erroribus ibidem editos emere, vendere, legere et servare eumentibusque, vendentibus, docentibus, asserentibus vel servantibus auxilium, consilium vel favorem praestare, palam vel occulte, directe vel indirecte, quovis modo praesumant, prout et serenissimus quoque Dominus Ludovicus, Hungariae et Bohemiae Rex, Dominus noster generosissimus, identidem per literas et nuncios suos speciales seriusius, Magistris Civium totique communitati incolarum civitatum et districtuum Cibiniensium et Brassoventium faciendum commisit et mandavit. Praefatos vero libellos et tractatus Lutheri et sequacium eius, pestifera dogmata eiusmodi habentes ubicumque repererint, dilacerent et comburent sine mora comburique procurent. Qui si id fecerint, bene quidem: alioquin dictam maioris excommunicationis et anathematis sententiae poenam per literas apostolicas iam (ut praemissum est) contra rebelles et contumaces eiusmodi promulgatam, omnes et singulos utriusque sexus, qui in his culpabiles extiterint, publice alta et intelligibili voce in ecclesiis vestris parochialibus monasteriisque et capellis, coram populi multitudine singulis diebus Dominicis et festivis incurrisse declaretis, publicetis et denuntietis et per alios declarari, publicari et denunciari faciatis, tam diu a publicatione et denuntiatione huius modi non cessantes, quousque tales sic rebelles et contumaces ad cor reversi, mandatis nostris huius modi immo verius apostolicis, cum effectu paruerint et de medio absolutionis opportuno sibi ipsis provideri fecerint et post haec seriem monitionis, declarationis, publicationis et denunciationis vestram huius modi et quidquid in praemissis feceritis, nobis suo modo conscientiose rescribatis. Datum Budae in festo Assumptionis Gloriosissimae Virginis Mariae. Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Franciscus Wylak Secretarius, ex mandato subscripsit.“

CAPUT QUARTUM

De pertinaci Cibiniensium favore erga Lutheranos

1. Seditionis periculum ob excommunicationis publicationem.

Eum iam contemptum apud refractarie insolentem Cibinii populum devenit Sanctae Ecclesiae auctoritas, ut Plebanus Cibiniensis, nisi evidens periculum vitae aut seditionis incurrere vellet, a publicanda in refractarios excommunicatione abstinere necesse habuerit, immo urgentibus cogentibusque ipsimet senatoribus debuerit pseudo praedicatores admittere ac tollerare, qui (nefas) plurimum Cibinii diligebantur et fovebantur; nisi forte dicas, Plebanum (nam de affectu erga Lutheri dogmata suspectus erat) Matthiam Ramaschi cum Lutheri assectis coaluisse.

2. Advenae Lutherani amanter foverunt.

Apostatae Cibinium adeo promiscue et prompte intromittebantur, ut quoque ad officia mechanicaque artificia reciperentur, quae nonnulli sacris ordinibus initiati et Diaconi tractare non dedignabantur. Adventabant praeterea complures Lutherani homines, professores etiam, tum clerici cum laici, quibus Cibinii amanter hospitio receptis, publicum haereseos exercitium a magistratu concedebatur iisdemque de omnibus ad victum et amictum necessariis providebatur.

3. Regiis mandatis magistratus non paret.

Etsi vero Cibiniensis Magistratus ac ipsemet etiam Marcus Penflinger (Regius Iudex, Comes Saxonum) a Rege Ludovico decretum acceperint, severe praecipiens ut omnino de Lutheranam haeresim a Sede Apostolica in toto orbe Chirstiano damnatam a Transylvania eliminari et extirpari facerent, ipse tamen Marcus monachum apostatam advenientem ex Saxonia, Georgium Slesitam, cum altero monacho oriundo ex Silesia Paupere Scholastico dicto, domi suae alebat protegebatque ac domesticum praedictorem esse iubebat, nam Ioannes Czukas seu Hecht utrumque e domo sua nuper, quamvis invitus, dimittere coactus fuit.

4. Apostatae Pauperis Scholastici pervicacia.

Post haec, praefato Regio Iudice Budam, ad Regem Ludovicum negotiorum causa profecto, amplissimus Magistratus ad instantiam reverendissimorum Decani, Plebani et Capitularium regium decretum, ut executioni mandaretur postulantium, apostatam Iudicis Regii praedictorem, suo totiusque urbis decreto, excedere quidem, sed inefficaciter iussit, opposuit enim se apostata aiens, discedente Domino Regio Iudice, se usque ad eius Buda reditum domi suae remanere iussum fuisse auditusque est insuper audaci pertinacia oggannire seditiosus impostor ac insulse dicere: „Etiam crepent Decanus, Plebanus ac Domini Senatores, ad despectum eorum ego Cibinii manebo“.

5. Decretum de comburendis Lutheranis.

Publice quoque per Hungarica comitia anno Christi 1525, in campo Rakos fuit doctrina Lutheri anathemizata emanavitque Decreti Regii Articulus VI, ut qui Lutheri sectae adhaerent, ex Hungaria atque appertinentibus regionibus pellerentur, immo ad rogam pervicaces condemnarentur, his verbis: „Lutherani omnes de Regno extirpentur et ubicumque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticas, sed etiam per saeculares personas libere capiantur et comburantur“. Verum inter civiles per Germaniam et Panoniam seditiones et discordias optatum negotia ecclesiastica effectum vis uspiam fortiebantur.

6. Poena apostatae resipiscenti iniungitur et libri Lutherici comburuntur.

Eodem anno novus de clero deprehensus est apostata, cui nomen Ioannes Clemens ex Medies, artium baccalaureus. Hunc degradaturus sacer clerus politico magistratu obtulit, qui, si regium mandatum ad caeterorum correctionem exequivoluisset, pertinacem contagiosumque Lutheri assecclam per ignem e medio tollere debuisset, verum ad multorum intercessionem concessa est ipsi vita eidemque converso iniunctum pro satisfactione, ut per ternas dominicas publice in templis *Cibinii*, *Schellenbergae* et in *Gireslau* Sanctae Romanae Ecclesiae e cathedra deprecaretur, errorem revocaret ac Lutheri doctrinam abrenunciaret. Hoc

praestito, libros haereticos ubilibet corrasos apud infamam columnam ex mandato regio, instante etiam clero, Cibinii combussit carnifex.

7. Rex mandatis contra Lutheranos instat.

Plurima tamen Luthericolis connivente Magistratu novum tandem et severum mandatum a Rege Ludovico ad Regium Iudicem Marcum Penflinger missum fuit, ut ipse vi officii sui invalescentem passim Lutheranam haeresim omni studio eliminare ac eradicare conaretur. Literae mandatoriae et comminatoriae Regis Ludovici sunt, quae sequuntur.

8. Literae Regis comminatoriae ad Regium Iudicem.

„Ludovicus DEI gratia Rex Hungariae et Bohemiae, etc.

Egregie, fidelis nobis dilecte, commiseramus tibi prateritis mensibus, per alias literas nostras, ut capita et principes Lutheranae haereseos, quae dudum in illis partibus et civitatibus Transylvanicis pullulare coepit, coërceres in pristinam fidem et religionem tua opera et diligentia reduceres, qua in re ad eo tepide et negligenter te gessisse accepimus, ut iam non secreto is error in paucorum mentibus versetur, sed palam ac publice vagari radicesque altius egisse dicatur, id quod nos ulterius pati nulla ratione volumus. Quare Fidelitati Tuae harum tenore serio committimus, sub privatione officii tui et amissione omnium bonorum tuorum, ut iam, vel deinceps, in illis partibus et civitatibus nostris, eius sectae homines diligenter et religiose inquirere inquisitosque et in errore deprehensos secundum eorum culpam et delictum castigari facere debeas et tenearis. Secus igitur, si et rebus tuis et voluntati nostrae consulere velis, nulla ratione feceris, alioquin poena illorum in te redundabit. Datum Budae, feria V ante festum Beatae Mariae Magdalенаe, anno 1526.“

9. Bellum Catholico Statui nocivum.

Has optimi Regis Ludovici cum Archiepiscopo Strigoniensi cooperationes intercepti bellum Hungarico-Turcico, quod clade immemorabili Christianitatem Hungaram afflixit et rem Catholicam in statum commiseratione dignum deiecit, quem duo sequentia capita indicabunt.

CAPUT QUINTUM

De clero Transylvanico ad castra coacto et querelis venerabilis Capituli Cibininsis contra Lutheranos

1. Edictum regium ad castra clerum evocans promulgatur in Transylvania.

Hic infelicissimus est ille annus ecclesiae Transylvanae: nam hoc anno 1526 Solimanno, Turcarum Imperatore, cum ducentis armatorum millibus contra Ludovicum II in Hungariam penetrante, colligebatur ad resistendum pagano hosti numerosus exercitus cui etiam Episcopus cum clero Transylvanico iussu Regis adiungi deberunt. Ea propter Ioannes de Zapolia, Transylvaniae Vaivoda, promulgavit in congregationibus et comitiis edictum, ut Plebani in persona (erat tum Episcopus Ioannes Gostoni, successor Nicolai Gerendi) cum omnibus suis clericis et scholasticis ad castra contra Turcas egrederentur ac in tota Transylvania in singulis duabus parochiis unus tantum presbyter vel diaconu, aut alius clericus, pro sacra administratione relinqueretur. Hoc edictum, Statui

ecclesiastico gravissimum, commovit venerabile Capitulum Cibiniense, ut eminentissimo Cardinali Ladislao Solcano, Archiepiscopo Strigoniensi, missis per expressum oratorem supplicibus literis anno Christi 1526, hoc ipsum et plura gravamina dolenter exponeret, nulla tamen propter tempestatem belli consecuta efficacia.

2. Literae Capituli Cibiniensis de audacia Lutheranorum.

Querelarum tenor hic est: „Anno Domini 1526 in civitate Cibiniensi ubi fundamentum est Lutheranae haeresis, in domo magistri Ioannes Czukas facta est quadam schola per quendam scholasticum, ibi canitur symbolum Nicaenum Germanica lingua et aliae cantilenae missam et divina officia concernentes: has uxor et tota familia canunt et nituntur missam facere Germanicam. In domo eiusdem fovetur unus apostata, qui fuit Ordinis Praedicatorum, nomine Georgius, qui dicit se absolutum ab habitu et religione, tamen hactenus non exhibuit absolutionem praedictam, prae se ferebat. Iste irrequisito pastore in ecclesiis filialibus praedicat, sedens populum ab oboedientia, a ieiuniis et praeceptis ecclesiasticis, dicendo illa, quae placent populo, volens se iungere ad officium praedicatorum et pecunias non accipere, ita ut possit plebem seducere; is missus est per Ambrosium Silesitam quondam praedictorem Cibiniensem, ex partibus illis, ubi degit Lutherius, ut populum retrahat ab oboedientia Romanae Ecclesiae et suorum praelatorum ecclesiasticorum. Idem apostata manifeste gloriatur se accepisse mandatum a Domino Magnifico Iudice Regio, ut Cibinii maneat, donec ipse de Buda redeat, cum tamen Magistratus totius civitatis suo decreto ad petitionem Dominorum Capitularium iusserit, ut civitate exeat, ipse vero nihil curavit et dixit animo impropere: «Etsi crepent Plebanus et Decanus ac etiam Domini Senatores, ad despectum eorum ego Cibinii manebo».

Timenda est seditio in brevi. Adveniunt plerique istius pessime sectae Lutheranae homines, professores, clerici et laici in Cibiniensem civitatem. Nam ibidem fovetur et diliguntur, extra civitatem vero nullibi per totam Transylvaniam admittuntur, illi propter despectum praelatorum ecclesiasticorum ibidem honeste a Cibiniensibus tractantur. Senatus Cibiniensis sollicitat apud Plebanum, ut huiusmodi praedicator, aut pseudopraedicator ad praedicandum admittantur et, cum non eis possit resistere Dominus Plebanus, necesse habet eos admittere. Ita isti prophetae et mali praedicatorum populum in errorem ducunt. Idem apostata in conviviis mercatorum et civium informat et manifeste plus quam 400 annos Evangelium fuisse absconditum; Sacerdotes dicit nullam veritatem praedicasse; Christianos esse liberos libertate evangelica, nec esse obnoxios inventionibus humanis et institutis Patrum, etiam propter huiusmodi sacrilegas doctrinas ipsi Lutherani in praedicto Cibinio venerantur a mercatoribus ferme omnibus, velut idolum et trahuntur cum intimo affectu ad convivia, etiam ad altercationem usque, cum quo isto vel isto cive cibum debeant capere; ex qua officiositate ipsi cornua coeperunt erigere. Item destructa est fere iurisdictio ecclesiastica, nam paucissimi illam experiuntur quandoquidem omnes prope modum, rigore iussionum et minis ultimi supplicii inferendi, forum declinant, dicentes: se habere iudices saeculares, se nolle coram sacerdotibus litigare et quidem in causis mere spiritualibus, ut sunt matrimoniales et inter clericum et laicum. Fundamentum istius disturbii qui sit, orator dicet.

Idem, oratorem praesentem Magistratus constituit privare beneficio suae plebaniae, sua dumtaxat auctoritate fruiturus. Apostatas tolerant, artificia mechanica eos addiscere permittunt, etiam apostatis in sacris Ordinibus vel sub Diaconatu existentibus et in eis magnam habent complacentiam. *Resonet* cantilenam solitam in die Nativitatis Domini ad totius solemnitatis eiusdem laudem et maximam iucunditatem, Lutherani mali homines Cibinienses transmutarunt in linguam Germanicam et in non modicum scandalum immiscentes scurillia verba, cum tamen illud canticum sit a principio iuste et devote in praeconium recentis Puerinati Filii Omnipotentis DEI contextum. In ecclesia Beatae Elisabeth in civitate Cibiniensi est quidam monachus Griseus Ioannes Surdaster, indoctus et fere idiota, similiter Slesita, qui in omnibus suis sermonibus debacchatur in statum ecclesiastici ordinis lutheranizans; hic fovetur ab ipsis negotiatoribus, velut lucem propinans cum tamen fere omnes suae praedicationes tenebrae sint et erroneae, nil nisi venenum Luthericum prae se ferentes. Vocamur in proelium ad Turcas et mandatur nobis sub poenis in congregationibus Regni Transylvanensis descriptis, hoc est poena capitis et omnium bonorum videlicet, belligerare debeamus contra libertatem ecclesiasticam, ut in toto Regno ad duas possessiones unus solummodo clericus aut presbyter remaneat, reliqui vero Plebani cum suis scholasticis et clericis omnibus bello Turcico personaliter interessent; non curassent facere huiusmodi constitutiones contra clericos, cum tamen ipso facto sententiam excommunicationis incurrant; sicque multae animae ibunt in perditionem ex pastorum defectu. Petunt humiles Capitulares Reverendissimae Dominationis Vestrae salutare ac acceleratum remedium. Thesaurarius Nicolaus de Gerend et alii Regni aulici in curiis Plebanorum descendunt, victum ibidem tam pro se, quam pro iumentis distrahunt, consumunt, vi etiam rapiunt, clericis dicas imponunt eosque miserabiliter vexant, minantur etiam bonorum spoliationem. Excommunicationis vero omnino apud nos extincta est et pro nihilo reputatur. Plebanus Cibiniensis, Reverendissimus Mathias Ramaschi, non auderet etiam sub vitae privatione aliquem renuntiare excommunicatum. Decanum Capituli Cibiniensis Thanhauser, pastorem Horrei Maioris et Vicarium Reverendissimae Dominationis Vestrae quidam negotiator Cibiniensis uno aut altero equite in campo fecit circumveniri, angustari, terreri et molestari verbis: et sic tantum non verberatum equites ipsum reliquerunt. Ecclesiam quondam parochialem in parvo Horreo Dominus Magnus Regius Iudex Marcus Penfflinger fecit violari, fores eiusdem violenter demoliendo, nulla Reverendissimae Dominationis Vestrae Vicarii, Decani habita auctoritate, nam adeo invaluit ista pestis Lutherana, ut etiam in civitate, ubi Lutheranus degit, testibus de his partibus venientibus et nobis referentibus, magis saevire non possit. Cibinienses seducunt populum villis circum circa et in sedibus Saxonicalibus, inficiendo eosdem dicta haeresi perfida, ita ut rustici insultent pastoribus eorum. Caeremonias sacrosanctas in festo Palmarum et magnae sectae feriae, omnino despiciunt et benedictiones comestibilium die Paschatis nihil facientes. Villam unam Christianam nomine Bongarth Cibinienses cives devastarunt et Saxonibus mandarunt, ut dicta villa exirent et ita indirecte Plebanum Petrum Pillatorem Plebania sua spoliaverunt, qui propediem cogetur stipem mendicare. Oblegia consueta in quatuor festi-

vitatibus anni sacerdotibus non dant, sed nec pullos gallinaceos decimales, immo quando Domini Capellani Cibinienses de more antiquo alias laudabiliter observato, vadunt pro dictis pullis colligendis probris eos efficiunt et verba stulta evomunt. Die sacratissima Corporis Christi per totam octavam, prout ordinavit Sancta mater Ecclesia, Plebanus Cibiniensis facit solemnes processiones cum Corpore Christi mane, in summa missa, et sero, in Vesperis: tum quidem nonnulli Cibinienses blasphemiam magnam perpetraverunt et cives aliqui dixerunt: «Sacerdotes nostri credunt DEUM factum esse caecum, ex quo tot luminaria incendunt.» Alii dixerunt: «Sacerdotes nostri arbitrantur DEUM esse puerum, quae velit instar puerorum duci et portari in brachiis vetulorum circum circa per civitatem», concludentes esse stultitiam et sacerdotum fraudulentorum deceptionem. Detrahunt Sanctissimae Mariae Virgini; exequias mortuorum explodunt; horas canonicas aiunt esse stultam temporis contritionem, volentes Sanctimoniales et alias personas religiosas a servitio divino retrahere, dicentes Christum docuisse nos tantum orare *Pater noster qui es in Coelis* etc. Et nunc in domo Magnifici Regii Iudicis Cibiniensis manet apostata, qui de domo Domini Magistri Czukas eiectus est.

Reverendissime Archipraesul, his molestiis fatigati, oramus per viscera misericordiae DEI nostri succurrat nobis patrocinio suo Dominatio Vestra, qui etiam nimis attriti iniuriis, hiscere vix volumus, quandoquidem, si modo Reverenda Dominatio Vestra auctoritatem suam silentio praetergressa fuerit, postea super Reverendissimam Dominationem Vestram et super nos indignos capellanos fulminabitur illud verbum: *Facti sumus opprobrium hominum et abiectio plebis.* Hoc usque literae datae anno Christi 1526 nomine venerabilis Capituli Cibiniensis ad Eminentissimum Cardinalem Ladislaum Solcanum, Archiepiscopum Strigoniensem.

CAPUT SEXTUM

De Hungarica clade in Turcico proelio ad Mohacz.

1. Ludovicus II, Rex Hungariae, in Turcico proelio ad Mohacz submergitur.

Anno Christi 1526, die 26 Augusti calendarii veteris, qui Decolationi Sancti Ioannis Baptistae sacer est, in proelio Turcico ad Mohacz oppidum Episcopatus Quinqueecclesiensi subiectum, Ludovicus II, Hungariae Rex, praestantissimae indolis atque ingenii Princeps, ac omnibus corporis atque animi dotibus insignis, in uligine Krasso dicta, lapsu equi suffocatus, nullo relicto haerede interiit. Cum rege vero in eodem proelio occubuit cum Hungarico 26 millium exercitu magna pars Episcoporum, flos Magnatum ac robur Nobilitatis. Nomina Episcoporum attingit Isthvanfius, libro 8, pagina 87, hisce verbis:

2. Clades Episcoporum Hungariae.

„Periere eo proelio partim in acie, partim vero inter fugientium decem millia equitum ac circiter XII millia peditum: e nobilitate vero clari nominis amplius quingenti; praeterea fere omnes Episcopi cum

Ladislao Solcano, Archiepiscopo Strigoniensi, et cum Paulo Tomoraeo, Archiepiscopo Collocensi, Franciscus Perenius Varadiensis, Blasius Paxius Jauriensis, Franciscus Czaki Chanadiensis et Georgius Palnia Bosnensis, iuris scientia clarus. Philippus More, Quinqueecclesiarum Episcopus, non ita pridem e legatione ad Senatum et Rempublicam Venetorum obita reversus, quam multis acceptis lethalium vulnorum plagis ex acie sese proripuisset, inter vepres et querceta secus viam concidit et expiravit tonsorique, qui socius periculi aderat, opera frondibus et ramis arborum tectus, post hostium discessum inventus fuit ac sepulchro conditus.“ Haec *Istvanfius*. *Cum his interierunt etiam Episcopi Nitriensis, Zagradiensis et Vaciensis.*

3. Iocoseria prognosis Hungariae cladis.

Cladis huius quasi praescius, Franciscus Perenius, Episcopus Varadiensis, ingeniose dixisse memoratur, cum diem, quo pungnabitur viginti sex millium martyrum Hungarorum, celebri memoriae, qui pro Christiana religione occubuissent, fastis inscribendum ideoque ad eam rem impetrandam Stephanum Brodericum Cancellarium, si superstes et incolumis e proelio evadat, Romam mittendum esse.

4. Misericordia illustrissimae viduae Dorotheae Prinyi sepelitur caesus exercitus.

Cum autem caesorum adeo grandis numerus esset, ut tetro recentium tot cadaverum odore non campi solum, sed aër ipse infici et corrumpi videretur ac post discessum hostium tam magna canum multitudo ad ea voranda confluxisset, ut etiam vivi homines viatoresque illac iter facientes absque vitae periculo transire non posse dicerentur, Dorothea Canisiana, Emerici Pereny palatini vidua, singulari pietati foemina, Christianorum hominum, qui pro tuenda patria fortiter accubuis, sent, quadringentos homines pecunia sua conduxit, qui strata et iacentia passim corpora, ne ea feris et alitibus atque canibus lanianda ac voranda relinquerentur, ingentibus factis scrobibus sepelienda curavit.

5. Solimanni effatum de Episcoporum sibi allatis capitibus.

Interea Budam ad Solimannum, Turcarum Imperatorem, qui ibi ad Danubium castra metabatur, allata sunt Episcoporum capita, quae torvo vultu despiciens Solimannus, caput Ladislai Solcani (Cardinalis et Archiepiscopi) avaritiae reum arguit, quod suis divitiis non satis Regem adiuvisset. Caput Pauli Tomoraei Archiepiscopi Collocensis (huius proelii Campi Ducis) arguit insipientiae, quod paucas copias numerosissimo Exercito opponere praesumpisset. Caput Francisci Pereny, Varadiensis Episcopi, laudavit, quod non erronee in bellico Regis consilio hancce cladem praesagiisset, ut supra, numero 8 memoravimus. Caetera quae aspexit capita, imperitiae militaris Imperator incusavit.

CAPUT SEPTIMUM

De Ioannis Zapolia Vaivodae regia coronatione et abalienatis Hungariae Episcopatibus.

1. Ioannis Zapolia, Transylvanus Vaivoda, sollicitat coronam Hungariae. Advenerat ante Turcicum proelium, quod intempestivo consilio deproperatum fuit, Ioannes de Zapolia, Transylvaniae Vaivoda, Segedi-

num (ad Tibisci et Marusii confluentem, nobile liberumque oppidum) cum suis copiis e Siculis, Hungaris, Saxonibus, Valachis adiunctoque clero conflatis, in quo exercitu 40 millia hominum censebantur et ecce de infelici ac lugubri adversae pugnae exitu inopine fama advolavit et aequae attonitos metuque perpulsos perterruit ac perturbavit. Ioannes Vaivoda suo usus consilio, nobilitas animos statim largitione munerum aliisque bonis sibi devincire et, ut in Regem eligeretur procurare coepit. Voto potitus est celerem Solimanni cum suo victorioso exercitu a spoliata Metropoli Hungariae Buda Constantinopolim versus reditum, quem hiems imminens et Asiatica quaedam seditio domum revocabat.

2. Comititia pro coronatione regia indicuntur.

Tocaium ad suam arcem oppidumque se primum Ioannes contulit et copias in subiectis campis castra metari iussit. Hic sibi Petrum Perenium, qui secum dignitatem custodis coronae habuerat, ita devinxit, ut non solum coronae regiae potestatem obtulerit, sed etiam proceribus ac eodem convocatae nobilitati suadendo hortandoque auctor fuerit, ut Ioannes Vaivoda (praeterito Ferdinando, Archiduce Austriae, qui Annae, sororis Ludovici, cladem ad Mohacz passi Regis, maritus erat) Rex Hungariae declaratur, itaque est, ut comitia Albam Regalem coronando Regi ad Divi Martini ferias indicerentur. Inde itum Budam, quam, cum vacuum miroque modo deformatam Ioannes vidisset, eam expurgatam, praefecto imposito firmavit ac illice Albam ad comitia a se illegitime convocata, iter aggressus est.

3. Coronatur Ioannes, insalutato Ferdinando ius haereditario ad Hungariae Regnum habente.

Ut primum ista Albae Regali celebrata comitia Ioannem regem declaraverunt, ipse Ludovici II, Regis Hungariae, a Cetesky, regio cubiculario ac armigero, genere Bohemo, in palude Mohaciensi repertum ac protractum corpus, solenniter in aede Deiparae sepelivit. Quo facto, peragebatur coronatio praesentibus fere omnibus proceribus, etiam iis, qui Ferdinando Austriaco Annaeque, coniugi eius, in occulto fovebant; sed, quia in superiorem Germaniam profectus, procul aberat Ferdinandus, quid haberet accipiendi regno animi, non sine summo dolore ignorabant. Eam autem coronationem e pontificalibus libris depromptam, Paulus Vardanus, quem Vaivoda Archiepiscopum Strigonii declaraverat ac Stephanus Brodericus, Episcopus Vaciensis Ioannesque Statilius, quem ex Praeposito veteris Budae Episcopum Albae Iuliae fecerat Ioannes solitis ceremoniis perfecere, *die 11 Novembris, anno Christi 1526*.

4. Coronatur legitime Rex Ferdinandus.

Sed cura Reginae Mariae, Ludovici Regis viduae coniugis ac Emerici Priny, Hungariae Palatini, effectum, ut in coactis Posonii novis legitimisque comitiis Ferdinandus, Caroli V Caesaris ac Mariae, viduae Reginae Hungariae, frater, in Germania absens, votis et magna omnium ordinum publicae laetitiae acclamatione Rex Pannoniae declararetur. Postea, anno Christi 1527 ad Calendas Novembres Albam Regalem pro exsequenda sua coronatione (occupata prius Buda metropoli) alia comitia indixit. Eo praefatus Ferdinandus, quinta die eius mensis, qui fuit dies Solis adstipulante et coronam proferente Perenio, de manu Pauli Vardani Archiepiscopi Strigoniensis, solenni more accepit; nullis

praetermissis laetitiae hilaritatisque signis, quae in eiusmodi pompis et celebritatibus fieri et usurpari consuevere.

5. Episcopatus tradebat Ioannes de Zapolia laicis.

Annus intercesserat inter illam Ioannis et hanc Ferdinandi coronationem; quo intercedente, Ioannes, illegitimus Rex, Hungaricos aliquos Episcopatus bene meritis officialibus, nullo sacro ordine initiatis, cum inexplicabili rerum divinarum iniuria et Praefecti Temesvariensis dignitate cohonestarat, contulit Varadiniensem Episcopatum; sic Ioannem Saracenum, sive Szeceni, Quinqueecclesiensem Episcopum esse iussit; sic Valentinum Török Nitriensem; sic Paulum Baguitium Jauriensem; sic Gasparum Berusithium Chanadiensem. Etiam Petrus Prinyi, post obitum Tranyipani antistitis, vi occupata Agria, Episcopatum eius sibi addixit et post obitum Ioannis Statilii, Franciscus Bodo Albam Iuliam. Vide Isthvanfium, libro 12, pagina 130, colona 2.

CAPUT OCTAVUM

De Ioannis Zapolia zelo contra Lutheranos.

1. Conscientiam stimulat Ioannem ad impediendam haeresim Lutheranam.

Clero Hungariae Catholico plurimum in Hungaro-Turcica pugna ad Mohacz attrito cum pluribus ad laicos dominos translatis Episcopatibus, educto ad castra clero Transylvaniensi et novo creato hic Vaivoda Petro Prinyi, Ioannes de Zapolia illegitime coronatus Rex Hungariae, sic suum catholicum pro Sancta Ecclesia zelum, quem iam non mediocriter vitaverat, conscientia stimulante explicaret sequens mandatum regio nomine ad Magistratum Cibiniensem transmissit.

2. Literae Ioannis ad Cibinienses contra admissam haeresim.

„Ioannes DEI gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. prudentibus et circumspectis, Magistro Civium ac Iudici et Iuratis Civibus civitatis nostrae Cibiniensis salutem et gratiam. Ad auditum maiestatis nostrae non sine gravi animi nostri displicentia venit, inveniri sceleratos quosdam, honoris et salutis propriae innumeros, in civitate ista nostra Cibiniensi, qui haeresim illam Lutheranam, a Sede Apostolica in toto orbe Christiano damnatum, interdictam et explosam non solum legere, asserere et probare, verum etiam publice laudare, profiteri, publicarique in vilipendentiam et contemptum sacrosanctae fidei nostrae Catholicae Sanctaeque Sedis Apostolicae manifestum non erubescerent. Cum autem ex iuncto regiminis nostri officio nobis incumbat, populum fidelem nutu divino moderamini nostrum subiectum, a labe et peste eiusmodi haeretica aliisque erroribus, quantum cum DEI adiutorio possumus tueri et praeservare: mandamus Fidelitati Vestrae harum serie firmissime, aliud habere nolentes, quatenus statim acceptis praesentibus omnes et singulas personas saeculares civitatis et districtus Cibiniensis, cuiusque status, gradus et conditionis et praeeminentia existant, quae praescriptam haeresim Lutheranam legere, asserere, laudare, profiteri vel publicare praesumerent, auctoritate nostra regia, vobis in hac parte concessa, captivare, vincire et bona universa ipsorum, quocumque nomine cen-

seantur dispositioni Maiestatis nostrae reservare aliisque viis et modis, quibus vobis expedire videbitur, easdem de praedicta haeresi perfida retrahere et coërcere debeatis ac teneamini. Scripsit praeterea Reverendissimus Dominus Paulus, Archiepiscopus Strigoniensis, ad Decanatum et Communitatem Plebanorum aliarumque personarum ecclesiasticarum etiam regularium cuiusvis ordinis, civitatis et districtus nostri Cibiniensis ut, si quipiam ex iis labe haeretica praescripta infecti essent, auctoritate sua ordinaria per Commissarium suum specialem ad id transmissum et decanum Cibiniensem emendaretur. Volumus itaque et Fidelitati Vestrae harum serie firmissime committimus et mandamus, quatenus dum et quando per Commissarium eundem et Decanum requisiti fueritis, omni ope, favore et auxilio eisdem adesse debeatis ac teneamini. Secus nulla ratione facturi, praesentibus perlectis, exhibentis restitutis. Datum Strigonii, in festo Conversionis Sancti Pauli, anno 1527.“

3. Dissensio de Rege legitimo impediens effectum mandati Ioannis.

Hoc mandatum illegitime coronati regis Hungariae non sortiebatur effectum, quia inter Proceres dissensio erat, an a Ioanne desciscere et iuxta voluntatem Reginae ac Palatini Hungariae ad Ferdinandi Archiducis legitime eligendi regis partes accedere debeant. Ignari itaque etiam Cibinienses, cuius partes amplecti oporteret, id mandatum exsequi nec volebant, nec consultum esse putabant. Immo ne impediri posset a clero Catholico Lutheranae reformationis negotium, omnes potius Romano-catholicos homines ex civitate propulsare satagebant.

4. Transylvania Catholicis auxiliis destituta.

Rex Ioannis brevi etiam a Ferdinando Austriaco cedere coactus fuit. Sed nec Petrus Prynus, actualis Vaivoda (cui simul manus coronae regiae concredabatur) Transylvaniam adesse potuit, nam ad partes Ferdinandi a regina et Palatino traductus, pro eodem coronando ad comitia proficisci necesse habuit. In hac ergo rerum serie Archiepiscopo quoque Strigoniensi Paulo de Varda vanae fiebant sine viribus irae.

CAPUT NONUM

Ioannes de Zapolia devictus exulat ac Transylvania Turcae subiecta, Coronam Hungariae recuperat.

1. Ioannes regno exiit.

Legitime coronatus rex Ferdinandus, cum Ioannem de Zapolia armatum se per fugam intellexisset, exercitum e Germanis et Hungaris collectum, ad eum insequendum emisit mense Martio 1528, quem demum plane devicit, in fugam egit, regno exiit ac in Poloniam profugum exulare coëgit. Quia vero in exercitu Ioannis non pauca erat Hungaria ei adhaerens nobilitas, inter has et Ferdinandi partes crudele oriebatur dissidium, seditio, intestinum bellum, rapinae, sacrilegia, mutuae caedes, transfugia, scelerum impunitates caeteraque civilibus bellis oriri sueta malorum genera idque tum in Hungaria, tum in Transylvania. Sub haec tempora exilium pertaesus Ioannes ac desperato similis, Iunonium illud ex Marone usurpans: „Flectere si nequeo superos Acheronta movebo“.

2. Per legatum opem Turcicam contra Ferdinandum exposcit.

Ad Portam Ottomanicam recurrit et ad id negotium delegit Hyeronimum Laschum Siradiensem Palatinum, virum inter Sarmatos ab illustri nobilitate eruditaque, virtutis nomine clarissimum, qui non invitus in Ioannis gratiam legationem Bysantium susceperat, ut Solimannum, Turcarum Imperatorem, adversus Ferdinandum in Hungariam invitaret.

3. Transylvaniam facit Turcis tributariam.

Ubi vero intellexit legationem feliciter esse peractam pollicitumque Solimannum, se in persona sub vernum tempus anni 1529 ad Hungariae confinia cum exercitu adfore, Ioannes eodem tempore quanto potuit Hungarorum comitiva ipso quoque Lascho comite et ex millium tumultuario exercitu septus, prope Belgradum accessit Solimannum primusque post tot praedecessores Vaivodas Transylvaniam anno Christo 1529 Tyranno iniquissime tributariam fecit.

4. Sacra Hungariae corona datur Solimanno, Turcarum Imperatori.

Sub idem quoque tempus sacram Hungariae coronam Solimannus inopino casu obtinuit: nam Petrus Prinyi, sacri diadematis asservator (non amplius Vaivoda Transylvaniae, nam ei Stephanus Bathori successit post coronationem Ferdinandi) coronam non ad solitam arcis Vicegradensis custodiam detulerat, sed contra leges Regni apud se detinerat. Postquam ita Solimannus a Ioanne Interrege invitatus *ingenti* exercitu in Hungariam venisset, Perenius coronae sibi que metuens, cum tota familia et regia suppellectile ipsaque sacra corona ex arce Soklos, tutoris permansionis conservacionisque causa, in Saros Patak fuga contendebat iamque pervenerat ad pagum iuxta fluvium Saarvicz, Kaidacz nomine, noctem illic acturus. Cuius causa cognita, ii, qui a parte Ioannis Interregis fuerant, nocte intempesta pagum invadunt ipsumque Perenium cum uxore, liberis et omni thesauro, cui sacrum diadema adiunctum erat, capiunt captumque cum diademate, Solimanno ad obsidionem Viennensem cum trecentis Asiaticae potentiae millibus, illac transeunti offerunt. O! indignum facinus. Cum autem irrita obsidione inglorius cum attrito exercitu Vienna Solimannus rediret et ad Budam subsistereto, in arcem ex castris se contulit Ioanneque ibidem Rege constituto et in clientelam patrociniūque suscepto regium diadema, quod Hungari sacrum appellant, sceptrumque et reliqua insignia atque ornamenta ei tradidit ac adstantibus Ibraim et Purpuratis, quos Veziros vocant, acciri iussit Proceros Hungaros, Ioannis partes secutos, brevique, ut solebat, sermone Ioannem atque illos compellans, per interpretem ita locutus fertur: „Recte abs te factum est, Ioannes Rex, quod calamitate oppressus ac a Germanis regno eiectus, confugiendum ad me existimaveris meamque opem imploraveris, quam secundum DEUM immortalem tibi adfuisse nunc expertus es. Itaque postquam bellum, quod reducendi tui gratia susceperam prospere gestum atque confectum est, hodierna die in fratrem et amicum meum te recipio Regemque Budae et Hungariae declaro ac opem tutelamque meam imposterum quoque polliceor. Habes hic coronam sceptrumque ac cetera regia ornamenta, quae, ut accipias ac beneficiis mei memor esse velis partoque mea opera regno diu fruaris et illud ad posteros feliciter transmittas hortor et cupio Vobis vero Proceres aequae iubeo, ut, nisi ultorem hunc gladium experiri velitis

(ensem quo erat accintus manu ostendens), huic Regi vestro omnem honorem deferre et obedire contendatis."

6. Paulus Episcopus et Petrus Prinyi gratiam recuperant.

Quibus dictis hortatus est Ioannem mitioribus verbis (quod in barbaro Principe haud parum mirere) ut Paulo Vardano, Archiepiscopo Strigoniensi, quem secum Vienna reducerat ac Petro Perenio, quem iure belli captum Ioanni donaverat, clementer parcere eosque in gratiam recipere vellet. Quo Ioannes facile concessit et utrumque iuncta dextra in pristinum dignitatis locum restituit ditionemque omnem possidere liberaliter permisit, tametsi de eorum fide et constantia non parum dubitare videretur. Nec diu moratus Imperator Solimannus, his ad hunc modum peractis et Gritto ac duobus trierachis, cum tribus millibus Turcarum, apud Ioannem relictis, iter institutum proseguere et iustis passibus Constantinopolim reverti maturavit.

CAPUT DECIMUM

Catholicorum Cibinensium a Lutheranis proscriptionem calamitas Hungaro-Transylvana consequitur.

1. Utriusque sexus Catholici proscribuntur Cibinio a Lutheranis.

Inter haec belligera tempora Cibinii, Transylvanorum Saxonum metropoli, haeretica Lutheri lues ita iam penetravit senatorum civiumque animos, ut efferata rabie aggredi Romanam Ecclesiam non vererentur neque ullum, seu esset sacerdos seu clericus seu monialis, seu scholasticus intra urbem intra octiduum tolerare non decernerent. Ergo, anno Christi 1529, die 18 Februarii, omnes sub poena capitis, tam eos qui a Zapolianis castris salvi redierant, quam illos qui Cibinii manserant sacerdotes, clericos, monachos, moniales, alumnos, scholasticos, viros simul et mulieres, urbe exesse iussit Magistratus Senatoribus ac Centumviratus Cibiniensis, quo autem arrogato iure? *Iure Lutherico, iudex Deus vindex erit.*

2. Martinus Fölker pro servanda sua Praebenda apostavit.

Unus illic Martinus Fölker remansit, qui, ne ab Hospitali Cibiniensi (ubi anno Christi 1508 sacerdos fuit consecratus) divelleretur, Luthero consensit. Factus apostata atque ita usque ad mortem per annos octo et quinquaginta usque ad annum Christi 1567 (quo anno die 12 Septembris mortuus est) pastorale concinatoris munus in templo praefati hospitalis continuavit et appertinentia ad Praebendam bona oeconomiae administravit, successu temporis reliqua etiam Transylvania, ubi Saxonibus ius erat, Clero Catholico spoliabantur. Sacrae imagines passim exterminabantur neque, nisi pauculis in templis, sunt relictæ, quæ et hodie non multum vitiatae ibidem conspiciuntur.

3. Bellum et pestis in Transylvania.

Fuit annus hoc Transylvaniae admodum fatalis, propter hostilem irruptionem Petrasko, Moldavi Vaivodæ, cum Valachis: nam vastatis ferro et igne oppidis Bartzensibus ac internecioni traditis popularibus, expugnata etiam civitate Corona in festo Sanctorum Simonis et Iudæ procurrit usque Bistriziam, ubi tandem in campo victus et e provincia.

sed anno consequente, qui erat 1530 pestis exorta plurimos sustulit.

4. Paulus Archiepiscopus foederatur Ferdinando Regi et Petrus Prinyi miseram vitam carcere finit.

Eodem anno Christi 1530, Paulus de Varda, Archiepiscopus Strigoniensis, cum se Turcicae societatis vinculum (penes Ioannem de Zapolia) adhorre affirmaret, Ferdinando rursus sese confederavit. Petrus Prinyi vero, etiam praeter spem gratiosius a Solimanno Ioanni fuerat Budae commendatus, ut dictum est capite 9, numero 6, quum haud sine summa animi ingrati significatione a Ioanne defecisset atque, ut necesse erat, ad Ferdinandi partes descivisset, sed neutrius assecla, peculiarem sibi principatum ac privati iuris potestatem affectare, vana ambitione agitatus, coepisset, spe et expectatione sua frustratus, in longe maiores amissae libertatis calamitates incidit. Cum enim reduce Solimanno, Turcarum Imperatore, in Hungariam, Petrus decrevisset expetere, ut fieret absolutus Princeps, ac solummodo Solimanni beneficiarius esset, Ioannis Zapolia praevio consilio per literas dato a Turcis captus iussuque Solimanni extraditur quidem Ioannes Ludovico Gritto Turcae (is Budae stationem cum tribus millibus Turcarum ac paulo post Gubernatoris Hungariae titulum a Ioanne obtinuit) ut Bizantium aduceret commendavit, ubi deinde circumcisis, Turcis adlectus nec amplius a parente Petro visus fuit. Hic idem Petrus Prinyi toto aerumnoso vitae decursu nusquam propitia arridentique fortuna usus, tandem, ut sunt occultae Principum voluntates et irrumpentia ex insperato eorum odia, in vinculis et carcere Ferdinandi Regis expiraret, nec tam eius, pro quo captus erat, sceleris quam multipliciter proditate patriae invecitque in Pannoniam primitus Lutherani dogmatis reus, meritis poenas expendisse, multorum hominum indicio censebatur. Vide Istvanfius, libro 10, pagina 3 et libro 15, pagina 166.

5. Solimannus in Hungariam redux a Sancto Martino Episcopo repellitur ad Guntzium oppidum.

Redibat Solimannus in Hungariam, quasi Viennam expugnaturus ac ideo Ferdinandus Rex exercitum ad Viennam collegit nonaginta millia peditum et triginta equitum, inter hos erant Pontificae copiae, quos Legatus Cardinalis Hippolytus Mediceus Clementis nepos conduxerat. Ast Solimannus non Viennam, sed alio deflectens, Guntzium obsidione cinxit, cui restituit eques humana specie augustior et splendentibus armis, ex arce irrumpens plurimosque in auxilium laborantium oppidanorum milites adducens (eum incolae Sanctum Martinum interpretantur, loci patronum) quo viso, Turcae praecipiti fuga e moenibus retrocesserunt.

6. Solimanni in transnatando Dravo periculum.

Inaudita fuit Solimanni audacia, quam ex Istvanffy, libro 2, pagina 121, colona 2 recensemus: „Solimannus, quod in perficiendis pontibus longam moram interventuram videret, Dravum flumen transnatando superare decrevit idque ex Ibraimi Vezirii consilio, qui illum a Christianorum cervicibus sublatum cupiebat. Igitur supra eum locum ripae, in quo se ipse Solimannus in Fluvium erat demissurus, sex millia equitum praetorianorum ingredi flumen imperat, ut mitiorem eius impetum ac rapiditatem eo modo redderet ipseque postmodum inferius in spatio unius stadii cum Ibraimo ac puero et adolescentibus cubiculo assuetis,

fluvio se commisit et non sine periculo in ulteriorem ripam, stupente et attonito exercitu, evasit. Equites singuli, quorum equi adhuc vegetiores firmioresque erant, mandato Principis singulos ianitzeros in cluneos equorum acceptos transiecere. Multi peditum camelis equisque humilio-ribus, aut per utres aut colligatos arundinum et virgultorum fascies, ut quis poterat, aegre admodum neque absque discrimine secuti sunt. Multi etiam vorticibus et impetu fluminis abrepti periire. Ceteri animadversa transitus difficultate, captivos, quorum sane in castris non usque adeo magnus erat numerus (se morae et oneri essent) interfecere ac iumenta fessa laboribus et impedimenta quibus carere poterant, facile relinque- runt; ita ut etiam multo maxima campestrium columbrinarum pars reli- quisque apparatus, aquis mergeretur.“ Desperavit de superanda Hun- garia Solimannus ac in Orientem reversus est. Ioannes Zapolia vero Budae pacem cum Ferdinando inire molitur, ob quam ablegavit etiam Ioannes ad Carolum V Caesarem in Hispaniam Franciscum Frangepani, Collocensem Archiepiscopum, qui rem non quidem infelicititer egit, nego- tium tamen quod et Solimanni Turcicus assensus expectaretur, longe protrahebatur.

CAPUT UNDECIMUM

Ioannis de Zapolia foedus, conubium et mors.

1. Episcopatus Clero restituuntur et Luthericolae e Plebaniis Hungaricis proscripti serpunt in Transylvania.

Praeerat Emericus Cibak, qui nullis initiatus sacris Varadiensem Episcopatum obtinebat, simul etiam post Stephanum Bathori Transyl- vaniae, ubi et Saxones et Siculi adhuc Ioanni Zapoliano adhaerebant, usque ad annum Christi 1539, quo anno tandem sese Ferdinando, legi- timo Regi Hungariae, subiecere. Interea Fredinandus Rex Episcopatus Hungaricos a secularibus dominis, quibus eos Ioannes distribuerat, rur- sum ad ecclesiasticas personas transferebat et infectos Lutheranismo plebanos eiciebat e parochiis Hungariae, at complures ex eiectis in Transylvaniam se recipiebant ac densius haeretica dogmata seminabant.

2. Occiso uno Transylvaniae Praefecto, succedunt duo.

Praefatum Emericum Cibak Ludovicus Gritus Turca sub Ioanne Zapolia Interrege Primoribus adnumeratus per insidias anno Christi 1534 e medio sustulit, qui ipsemet etiam paulo post ex vindicta Transyl- vanorum occisus est. Ne igitur Provincia absque Praefecto esset, eam Praefecturam Stephano Mailato et Emerico Balassa aequata potestate demandavit Ioannes. Varadiniensem vero Episcopatum Georgio Marti- nensio monacho Sancti Pauli I Eremitae (addito simul officio Transyl- vaniae Thesaurarii) contulit.

3. Puncta pacis inter Ferdinandum Regem et Ioannem Interregem.

Cum vero tum Ferdinandi, tum Ioannis partes bello ac dissensio- nibus fatigatae essent, ad aequiores conditiones descenderunt et in hanc fere sententiam consenserunt: 1. Ut Ioannes donec superstes esset, ea Regni parte, quam ad praesens obtineret, regia potestate potiretur eique Ferdinandus regii tituli honorem literis et sermone tribueret: post eius obitum, totius Regni possessio ad Ferdinandum et liberos eius rediret.

2. Si Ioannes ducta uxore masculum haeredem relinqueret, Transylvania eius ditionis foret ac Ioannis arces paternae omnes illi restituerentur; quibus Ferdinandus in Silesia Oppaviae Principatum, aut alium superaderat, 3. Si bellum a Turcis uni aut alteri inferetur, communibus viribus ei propulsando obstringerentur. Huic transactioni ambo Reges solenni ritu subscribere fuereque deinceps res in Pannonia aliquamdiu tranquilliores.

4. Matrimonio iungitur Ioannes.

Sic Ferdinandum inter et Ioannem discordiis fine imposito supererat, ut Solimanno (cui haec pax praeiudiciosa erat) et Portae Ottomanicae Ioannes conciliaretur effecitque subito Ioannes qua precibus, qua multo auro e templis et religiosis coenobiis corraso, reconciliationem partaque et quiete, Caelibatum abrumpere decrevit. Animum ergo ad nuptias ducendaque coniugem Sigismundi Regis Poloniae filiam Isabellam applicuit, cum qua anno Christi 1547 matrimonium Albae Regali iniit.

5. Dissensio inter partes Ferdinandi et Ioannis in Transylvania.

Sub idem tempus Stephanus Mailatus et Emericus Balassa, duo Transylvaniae Praefecti, cum maiori Saxonum ac Provincialium parte ad Ferdinandum Zapolia descendere audiebantur: qua propter Ioannes summa cum celeritate praeveniendos eos et praeoccupanda eorum consilia arbitratus, relicta Budae nova nupta, quae uterum gerebat, illaque simul et rerum urbanarum procuracione clarissimis senibus Georgio Pesthenio ac Benedicto Baionio commissa, in Transylvaniam cum aulae comitatu et copiis magna cura conquisitis iter se instituit.

6. Divitiae rusticorum.

Ab hoc Baiano, cum Ioannes, an pecuniam haberet? obiter olim quaesivisset, fertur respondisse, se quidem accumulando auro nunquam studuisse, habere tamen in sua ditione centum subditos, qui, quando opus est, singuli millenos aureos ei quam promptissime numeraturi essent.

7. Ioannis de Zapolia morbus, mors ac sepultura.

Emericum Balassa, expugnatis eius arcibus, supplicem Ioannes habuit eumque in gratiam recepit, Stephanum autem Mailatum in arce Fogarass obsidione cinxit, quo tempore in morbum incidit Ioannes et ad oppidum Saas Sebes (Müllénbach) devectus, cum eo laetissimus nuntius Buda advolasset, Isabellam felici partu elegantem masculum enixam esse referens, Ioannes solatio efusse laetus, adhibitis convivio Proceribus, liberalius vino indulsit ac postero die appoplecticum deliquium passus, morte sera e vivis exessit, cum annum aetatis quinquagesimum tertium absolvisset. Transylvaniae interim Georgius, Varadiensis Episcopus ac Thesaurarius, summae potestatis auctoritate imperitabat, donec pupillus Ioannis Regis filius adolesceret, nam Stephanus Mailatus in Fogarasch ope Turcica expugnatus Bizantium abductus, ibidem obiit. *Alii scribunt cadaver Ioannis Albam Regalem, concitantibus nonnullis legionibus, de exercitu, quem in Transylvania habuerat, devectum ac ibidem, ubi sepulchra regum visuntur, solemniter humatum esse. Toppeltinus de ultimo ante mortem sermone sic scribit: „Qui vitae finem adve-*

nisse conspiceret, filium testamento reliquit haeredem; Georgium Martinusium, Varadiniensem Antistitem, propter eximiam fidem et Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit obtestatusque est singulos Procere, per antiquum Hungariae nominis decus, ut sui sanguinis potius, quam externa atque inimica gentis Regem in Pannonia regnare paterentur; futurum enim esse, ut Solimannus Regni tutelam susciperet, si ad eum legati propere mitterentur. Quod et factum.“ De his Isthvanffius, libro 13, pagina 147 et 148. *Sepultus Scepusii anno Christi 1553.*

SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE LIBER QUARTUS

DE AUGMENTO HAERESUM VIVENTE STEPHANO

(nominato deinceps Ioanne Sigismundo), filio Ioannis de Zapolia.

Praefatio

Colluviem haeresum ac turpem sententiarum fidei confusionem patefaciet hic liber: cum enim hactenus monomachia subeunda esset statui Catholico cum sola Lutherana haeresi, aliud monstrum hydrae simile prodiit, cum quo plus quam monomachiam luctandum erat. Prodierunt nempe praeter discordes Lutheri ritus Zviglii, Calvini, Arianorum Anabaptistarumque rixae, quae tot erexere capita, quot sectas protrudere. Id infelicissimum, quod Ioanni de Zapolia peior Transylvaniae praefectus successerit, proprius filius Stephanus, deinceps vocatus Ioannes Sigismundus: nam regnante patre solum Lutheri venenum diffundebatur, sub filio autem ex contagioso plurium haeresum monstro saeva pestis grassari coepit adeo ut ipsum hunc corripere filium Ioannem Sigismundum. Vixit enim et sepultus fuit Arianus. Quia vero plurima fiebant dissensiones et rixae ex controversa sententia de Coena Domini (ut hoc libro videbitur), an verum vivumque Corpus Christi sumamus Christiani, an non? Placuit hic ob oculos ponere ipsa Consecrationis Dominicae verba, quae per elegans anagramma veritatem proferunt litemque decidunt.

Programma

Hoc est enim Corpus meum. Hic est calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

Anagramma purum

Calvine! non est rei figura; Lutheri! non est panis, corpus est DEI optimi, maximi effuse semetipsum mihi communicatis in cibum. Nosce quo ritu et mysterio reum te redemit.

Vive, Lector et vale!

INDEX LIBRI QUARTI

De augmento haeresum regnante regio vaivoda Ioanne II de Zapolia.

Caput primum. Lutherana haeresis novas radices figit in Transylvania.

1. Filius Ioannis de Zapolia nomen Stephani adeptus in baptismo postea Ioannes Sigismundus nuncupabatur. 2. Catholicorum cum haereticis negotium inefficax. 3. Promotio haereseos Cibinii et Coronae. 4. Deserta monasteria in usum scholarum data. 5. Cura Ferdinandi I pro convertendis haereticis. 6. Superintendens Lutheranorum primus in Transylvania.

Caput secundum. De caede Georgii Martinusi Cardinalis et Archiepiscopi Strigoniensis.

1. Negotium confoederationis Ferdinandi I cum Isabella et Ioanne Sigismundo, ut a Turcis desciscerent. 2. Matris Isabellae cum tutoribus dissidium. 3. Confoederatio Regis Ferdinandi et caedes Georgii Cardinalis. 4. Georgii Cardinalis diu inhumati tumultuaria sepultura. 5. Auctores caedis divinitus puniti. 6. Parochus Musnensis ab haereticis occiditur.

Caput tertium. De novis catholicorum persecutionibus ab haereticis.

1. Populi et Regis erroneum iudicium de iustitia caedis cardinalis Georgii. 2. Creato novo Vaivoda, seditio orta contra Caesarianos et defectio a Rege consecutaque pestis. 3. Petrovicius et Blandrata, Catholicorum gravissimi oses. 4. Mors Petrovicii et Isabellae. 5. Edictum Isabellae contra impediens libertatem ecclesiasticam.

Caput quintum. Ariana haeresis et cum illa plures aliae in Transylvaniam irrepunt.

1. Aula inficitur Arianismo. Lutherani altaria Catholicorum laedi vetant. 2. Variae haereses protuberant in Transylvania. 3. Arii sequaces augentur et Claudiopoli Superintendentem creant. 4. Calvinistarum in administratione Sacramentorum impudentia. 5. Stankari et Davidis importuna haeresis ac impia mors. 6. Unitarii Sanctissimam Trinitatem exosi Lutheranis praevalebant. 7. Sententiarum divisio inter Unitarios.

Caput quintum. Haeresum Transylvanorum controversia de Coena Domini.

1. Turpis mors primi in Transylvania Calvinistae haeresim suam docentis. 2. Ambientes munus Superintendentis desciscunt ad Arianismum. 3. Literae Ioannis II de sopienda controversia Coenae Domini et constituendis ideo Superintendentibus. 4. Liberum religionis exercitium imperatur. 5. Mandatum de proventibus ecclesiasticis sub cura saecularis Magistratus non servandis. 6. Concessa libertas Hungariae sumendae Sanctae Eucharistiae sub utraque specie revocatur propter haereticam pertinaciam.

Caput sextum. De apostasia et morte Sthepani (vulgo Ioannis Sigismundi et Ioannis II) de Zapolia, regii Vaivodae.

1. Ioannes II de Zapolia fit Arianus seu Unitarius et confirmat haeresim. 2. Libertas creandi successorem negatur eidem Ioanni II. 3. Idem Transylvaniam commendat Maximiliano II, Romanorum Imperatori. 4. Mors et sepultura Ioannis II. 5. Poena apostasiae eiusdem. 6. Fama de circumcisione Turcica eidem Ioanni facta.

SYLLOGIMAEORUM TRANSYLVANAE ECCLESIAE LIBER QUARTUS

De augmento haeresum vivente Stephano (nominato deinceps Ioanne Sigismundo) filio Ioannis de Zapolia.

CAPUT PRIMUM

Lutherana haeresis novas radices figit in Transylvania

1. Filius Ioannis de Zapolia nomen Stephani adeptus in baptismo, postea Ioannes Sigismundus nuncupabatur.

Mortuus iam erat Ioannes de Zapolia, relictā vidua coniuge Isabella, quae filium genuit anno Christi 1540 dictum in baptismo *Stephanum*, dein a matre (ut avi materni simul et patris memoria repeteretur) nominatum *Ioannem Sigismundum* et tum adolueret, Ioannem II Regis enim titulo uti voluit, qui illegitime in ulnis maternis (vivente legitimo Rege Ferdinando) fuit coronatus ideoque regius Transylvaniae *Vaivoda* magis quam *Rex* hic nobis erit nuncupandus. Huic *Stephano* seu *Ioanni Sigismundo* tutor datus fuerat a muribundo *Ioanne* parente Georgius Martinusius, factus ex monacho Sancti Pauli I Eremitae Episcopus Varadinensis ac Petrus Vichius, vulgo dictus Petrovicius, Zapolianorum consanguineus.

2. Catholicorum cum haereticis negotium inefficax.

Isabella vidua Catholica sedem Albae Iuliae nacta, cum resistere haeresi cuperet, citatos evocavit ad comitia Albam Iuliam anno Christi 1543 varios seditiosae sectae Luthericos Primores; inter quos Corona Honterus (de quo supra, libro I, prolegomeno 8, numero 4) simul cum deputatis de magistratu. Ne autem pavidus Honterus adesse cogeretur, substitui sibi fecit apostatam ex oppido Rupes (vulgo Reps) assumptum collegam Matthaeum Calvinum, aliis dictum Glatzium. Causam cur Honterus pavidus fuerit assignat Haner, libro 4, pagina 199; quod maximum discrimen se habiturum putarit ex recenti Varadinensis aeditui propter contemptum praesentia Episcopi Georgii Martinusii, quoniam is aedituus alapam in templo mulieri Catholicae coram sacra imagine flexis genibus oranti infregerat. Sed quia ob negotiorum publicorum pluralitatem cura religionis in hisce comitiis debilem nacta fuit efficaciam, sunt omnes

haeretici ad sua demissi. Cum enim Georgius Episcopus Ioannis Sigismundi Regis pupilli tutor Lutherani adversaretur, Petrovicius consors tutor patrocinabatur, qui et catholicorum templa spoliando, sacrum imminuere splendorem non est veritus.

3. Promotio haereseos Cibinii et Coronae.

Ex hinc audaciores facti Luthericolae, Cibinii quidem per Ioannem Surdastrum, veterem apostatam, Lutheri dogmata pertinacissime promovebant; Coronae vero per dictum Honterum, qui deposito Catholico Decano Capituli (*Archipresbyterum* nominat Coronensem Decanum Istvanffius libro 12, pagina 130, colona 2) successit ipsemet huius Decanatus Haeresiarcha. Cum vero Coronae multi Graecorum commorarentur, praesumpsit quidam Wagnerus Graecorum Catechesin proelo subicere et contagionem Lutheri propagare; at Vlachi licet Graeco ritu uterentur, Catechesin illam respuebant: Haner, libro 4, pagina 205.

4. Deserta monasteria in usum scholarum data.

Anno Christi 1548 iubebat Ferdinandus I, Romanorum, Hungariae et Bohemiae Rex deserta bona ecclesiastica monasteria sensim applicari ad erectionem scholarum doctorumque virorum sustentationem, ut divinus cultus ac religio Catholica celerius repullularet atque haereses undique tollerantur. Vide Decreti Posoniensis eo anno emanati Articulum quintum et decimum secundum.

5. Cura Ferdinandi I pro convertendis haereticis.

Sed et anno Christi 1550 per Decretum Posonii editum Rex Ferdinandus I praeter plurimos pro Romanocatholica religione variis in comitiis, diversis annis editos Articulos, istum tunc edidit numero decimo secundo: «Porro quod Maiestatis Suae diserte simul et pie fideles suos hortari dignitati est unionem fidei et religionis, agnoscunt in hoc quoque Ordines et Status Regni singulare in DEUM optimum maximum regiae maiestatis pietatem et in subditiis decentiam arbitratursque secundum benignam et paternam admonitionem Suae Maiestatis, enitendum esse omnibus modis, ut sancta et catholica Fides ac religio DEI que optimi maximi cultus (iuxta veterem Sanctorum patrum doctrinam) longo tempore per universum orbem Christianorum recepta atque approbata ubique in Regno haeresibus et impiis doctrinis Sanctae Romanae et catholicae Ecclesiae (quae unica est et sibi continuo constans errare non potest) omnes ex omnibus Ordinibus et Statibus Regni perpetuo adhaereant, ut sic vera et solida animorum coniunctio in dies augeatur.» *Sic Ferdinandus Rex.*

6. Superintendens Lutheranorum primus in Transylvania.

Cum autem Lutherani sese per Transylvaniam late iam diffundissent, tandem anno Christi 1533, multam in suam haeresi confusionem experti, Superintendentem, quem nunc vocitare amant Episcopum, sibi met creaverunt eidemque sedem in BIRTHALMEN designarunt, quod oppidum a sagis adeo in fama fuit, ut recens memoria sit, unam etiam Superintendentis huiusmodi Lutheranam uxorem deprehensam magia ream atque ad rogum condemnatam publicum ibi ignis supplicium sustinuisse. Primus autem superintendens haeticarum Lutheri ecclesiarum in Transylvania creatus fuit Paulus Viener Labacensis cum esset ministellus Cibiniensis: obiit anno Christi 1554 ex peste.

CAPUT SECUNDUM

De caede Georgii Martinusii Cardinalis, Archiepiscopi Strigoniensis.

1. Negotium confoederationis Ferdinandi I cum Isabella et Ioanne Sigismundo, ut a Turcis desciscerentur.

Anno Christi 1550 graves controversiae in Transylvania exortae fuerunt inter Isabellam Reginam et Georgium, Episcopum Varadinensem, qui simul Transylvaniae locumtenens fuerat. Eas enarrat exacte Isthvanffius, libro 16, ad annum 1550, unde paucula libuit delibare. Erant pupilli regii tutores duo: Georgius Martinusius, Episcopus Varadinensis et Petroviti, consanguinitate Zapoliis iunctus. Mater pupilli, Isabella, Turcis confoederata vivebat inter Transylvanos, Georgius vero tutor Ferdinando, Regi legitimo satagebat confoederare Isabellam. Ablegati Caesaris spondebant, Ferdinandum Regem pro eo quo erga Rem publicam afficiebatur, studio ac pietate daturum Isabellae in Silesia, pacata et ab hostibus barbaris longe dissita provincia, tutum manendi locum; Opoliensem nimirum Principatum cum idoneis redditibus: haereditatem aliquam quam pater reliquerat, amplissimam prorsum et plane principalem redditurum et pupillum in filium adoptaturum; et se eum firmata aetas virum fecerit, filiam Iohannam, quum ad nubilem aetatem produxerit, ei desponsaturum. Pro novata vero opera ipsi Georgio Episcopo Archiepiscopatum Strigoniensem de manu traditurum et apud Summum Pontificem partes suas impositurum, ut in numerum Cardinalium paucos post dies recipiatur. Atque de his omnibus non tantum diplomata edi cupere, verum etiam pacta utrinque iuramento confirmari. Ad quae Georgius brevi sermone respondit, se iisdem rationibus adductum esse, ut ab hostibus barbaris descisceret ac idem Pannonicis serviret emolumentis.

2. Matris Isabellae viduae cum tutoribus dissidium.

Deinceps Isabella Lippam, vel ad matrem in Poloniam secedere volente, Turcisque negotium rescientibus, coacta sunt Claudiopoli comitia, exinde tutores duo. Georgius et Petrovicius graviter dissidere coeperunt, nec aliud, quam bellum Turcicum propter Transylvaniam imminebat, imo intra viscera iam oriebatur tum ad Hazaktum cum ad Brasso, donec per renovata comitia pacem iniret Isabella cum tutoribus, at nimis infirmam, quia Georgio iam submittebatur a Rege Ferdinando exercitus, cui praeerat infirmam, quia Georgio iam submittebatur a Rege Ferdinando exercitus, cui praeerat Ioannes Baptista Castaldus, Magister castrorum Caroli V Caesaris, vir valida viridique senecta et contubernio et disciplina Ferdinandi Davali Marchionis quondam Piscarii, celeberrimi Ducis, ad illud summi imperii fastigium evectus.

3. Confoederatio Ferdinandi et caedes Georgii Cardinalis.

Cum a Caesarianis Alba Iulia expugnabatur, Isabella cum pupillo decenni filio secum Transylvania Regi Ferdinando subiecit in comitiis Claudiopolitanis anno Christi 1550 coronamque Hungariae et insignia Regis legatis Ferdinandi obtulit eidem transferenda; arces autem omnes Isabellae nomine tenebantur, praeter arcem Munyaz, quae Petroviti promissa fuerat. Isabella subito Casoviam discedente e Transylvania,

Georgius in Cardinalium Romanae Ecclesiae collegium cooptabatur. Orta est autem dissensio inter Cardinalem Georgium et Campi Ducem Castaldum tanta, ut Castaldus crederet salvo Georgio, *de ambitione Principatus Transylvaniae per collectionem cum Turcis suspecto*, inquietam fore Transylvaniam idque ipsum significaret Regi Ferdinando. Ergo struuntur insidiae Georgio in castello Alvincz (situm in fine campi, qui de *panibus* nomen habet) ubi etiam dolose interficitur anno Christi 1550, idibus Decembribus. Nempe Marcus Antonius Ferrarius, Castaldi amanuensis, patria Alexandrinus sua et minore ideoque occulto, sclopeto instructus, Georgio preces exeguenti per cubicularium puerum nuntiat, se habere arduum magnique momenti negotium cum eo paucis communicandum. Admissum in conclave literas profert ad Ferdinandum Regem, in sui commendationem scriptas quibus ut nomen suum subscribat enixe orat; sumpto calamo cum prono in literas vultu se inclinasset, ille pugione eius iugulum lethali ictu transadigit. Strepitu simul et clamore exorto, Sforzia et caeteri decem numero irrumpunt strictisque gladiis eum Christi DEI Divaeque Virginis Matris opem implorantem circumstant et ictus ingeminant. Marcus Antonius iustae rabidae ferae procidentis et palpitantis pectori sclopetum intendit et glande traicit, nec mora reliqui multis caesim cunctimque illatis vulneribus confodiunt; puerum quoque, cui Francisco Ferreo nomen erat, qui inermis attonitoque similis horribile facinus aspectabat, septem assectum plagis seminecem relinquunt ac se subito cubiculo proripiunt.

4. Georgii Cardinalis diu inhumati tumultuaria sepultura.

Interfecto in hunc modum Georgio, dextram auriculam eius, quae continuo pilosa erat, Mercadus praecidat et, ut res Ferdinando evidenter acta constaret, per celeres dispositosque equos Viennam indeque Pragam pertulit. Cadaver multis foede confossum vulneribus, cruore tabeque deformatum, incredibili rerum humanarum inconstantiae exemplo, septuaginta amplius dies neglectum inhumatumque in vestibulo eius cubuli, in que erat occisus, iacuit; nec, nisi ad initium mensis Martii tumultuario funere a sacerdotibus collegii Albensis in maiori aede Divo Michaëli sacra tumulatum, cum Idibus Decembris crudeliter fuisset trucidatus.

5. Auctores caedis divinitus puniti.

Georgius an insons et ea caede indignus fuerit, an eam promeritus dubitabatur, nam utrumque vulgi sermonibus iactabatur, certe tamen caedis eius auctores non multo post tempore, diversis poenorum generibus divinitus, ut credi par est, irrogatis, partim in summas calamitates incidere, partim miserabili vitae exitu interiere. Sfortia enim, non toto vertente anno, a Turcis, caeso exercitu, captus ac apud eos virgis et fustibus exceptus, multo auro se redemit. Marcum autem Antonium Ferdinandus Cenzaga, Mediolani Caroli V Caesaris Praefectus, alterius noxae capitalis crimine convictum in praealta furca, latronum more suspendandum curavit. Campegio Augustae Vindelicorum dextra manus, qua interficendo Cardinali usus, erat, primo nocturna in rixa detruncata est; nec multo post, dum Viennae, in Ferdinandi Regis comitatu feras venaretur, ab apro terribili dentis laniatus et, effusis visceribus, interfectus fuit. Scaramuccia in Gallia Narbonensi a militibus quibusdam in frusta

dissectus foeda morte, alii vero infami lethi casibus scelerum poenas exsolvere.

7. Parochus Musnensis ab haereticis occiditur.

Anno Christi 1553, Franciscus natus in civitate Medgyes, Parochus Musnae, Episcopi Albae Iuliae Vicarius, iuris utriusque doctor, occisus fuit in Monastor, vicinia Claudiopoleos. Hic praxim reducendi Statum Catholicum in Transylvania ad pristinum vigorem, a se conceptam, deferre contendebat Viennam ad regem Ferdinandum. Sed iam itineri accintus, cum in Monastor quiesceret, ab insidiatoribus haereticis interceptus ac pulvillis ori violenter impositis, suffocatus fuit. Sepultus est ante summam aram templi Deiparae ibidem in Monastor, ad Claudiopolim.

CAPUT TERTIUM

De novis Catholicorum persecutionibus ab haereticis.

1. Populi et Regis Ferdinandi erroneum iudicium de iustitia caedis Cardinalis Georgii.

Post caedem Georgii cardinalis nec excusationibus, nec largitione neque blandimentis obtineri potuit, quin vulgus iudicaret merito hunc Cardinalem esse occisum, imo ipse Ferdinandus Rex nimiae credulitatis accusatoribus facile praestitae infamiam sustinebat, qua etiam apud Iulium Pontificem et Cardinalium Collegium non multo post maxime laboravit, qui ei caedis eiusmodi nomine Romam citato diem dixerunt; eos tamen labore multo summaque cum difficultate tandem placavit.

2. Creato novo Vaivoda, seditio orta contra Caesarianos et defectio a Rege consecutaque pestis.

Ferdinandus Rex deinceps ut animos Transylvanorum demereretur Andream Bathori ipsis Vaivodam constituit, sub quo Germanorum Hispanorumque militum exorta est seditio, diu frustra sua stipendia urgentium, hi enim nullis Castaldi, sui Ducis, precibus aut minis retineri poterant, quin, arreptis signis et novis ducibus creatis (quod in huiusmodi motibus solemne est), iniussi per Pannoniam Viennam versus iter caperent, quos, cum aliud non posset brevi subsecutus Castaldus, arrepta hinc, ut creditur, honesta occasione, qua se periculo coniurationis Procerum, a quibus cum Hispanis suis opprimi debuerat, homo providus subduceret. Quo facto, universa Transylvania statim sub Isabellae iura concessit, quae indictis Cibinium comitiis ex Ordinum Consilio res in Provincia ordinavit. Sed eam laetitiam secuta pestis, quae biennium integrum per eas regiones crudeliter grassata, partim imminuit, partim quia bellum interea geri non poterat, res Transylvanas stabilivit. Restituta in Regnum Isabella Transylvaniae cum filio, animum applicuit ad conciliandos sibi Proceres.

3. Petrovitiis et Blandrata, Catholicorum gravissimi osores.

Paulo post, duo viri, haeresum promotores prosilierunt, Georgius Blandrata et Petrovicius. Hic Petrovicius, post occisum Cardinalem Georgium, rerum potiebatur, ex voluntate Reginae Isabellae suique pupilli filii, quamvis Rex Ferdinandus Andreae Bathori supremam

Transylvaniae administrationem collatam voluerit, qui tamen paulo post eam Stephano Dobo et Francisco Kendi cesserit anno Christi 1553. Factus est autem e Catholico primum Lutheranus, postea Arianus. Post discessum Episcopi Albensis Pauli Bornemissa, ad Nitriensem Episcopatum promoti, passim eiciebat Catholicos sacerdotes, canonicos et monachos eorumque facultates fisco addicebat. Sic tamen, ut bonam partem ipse servaret, caeteris nobilibus similiter reliqua bona ecclesiastica invadentibus et occupantibus. *Albae Iuliae conciones Lutheranae (procurante id potissimum Bartholomeo Corvato, auxiliarii militiae Praefecto) statim in publico haberi coeperunt, eo progressu ut edicto Turda promulgato ipsis concessum fuerit publicum religionem suam exercendi ius, eo pacto, ut reliquae omnes sectae prohibitaе intelligerent, ut et sacramentariorum.* Catholicorum hostis fuit acerrimus, adeo ut Turcas plerique et in oppido ab ipsis occupata confugere sint coacti inde factum, ut ecclesiastici metu Petrovitianae Tyrannidis desertis gregibus alio obierint, alii vero officiis et dignitatibus exuti, in solitudinibus, quod reliquum ipsis fuit vitae, misere exegerint; quod si quis contradicere aut resistere auderet, eius fronti signum „Tau“ inurebatur. Idem novacula non coronam tantum, sed cutem etiam et carnem sacerdotibus abradi curabat, qua crudelitate nonnulli in desperationem acti uxoribus ductis religionem mutare mauerunt, quam in tam horribili persecutione votis obstricti remanere. Claudiopoli iussu eiusdem altaria diruta, statuae confractae omniaque ecclesiastica ornamenta profanata sunt. Quia vero iuxta antiques Regni leges sine ecclesiasticorum et canonicorum consensu de iis, quae ad Rem publicam pertinent, nihil decerni aut fieri licet; quatuor ex nobilitate laici ab illis electi sunt, capitulares appellati, qui cum eadem qua veri canonici auctoritate et potestate publicis consiliis interessent. Georgius Blandrata natione Pedemontanus ex Italia Subalpina et Allobrogibus, ob pestiferum Ariani dogmatis virus (quo ab inferis revocato erat infectus) Ticini ex inquisitorum manibus elapsus, Genevam inde in Helvetiam primum et Germaniam, postea in Poloniam, exinde in Transylvaniam profugit ad medicam operam ab Isabella Regina ac Petrovicio assumptus est.

4. Mors Petrovicii et Isabellae.

Mortuus est Petrovicius, morbo et senio gravatus, celebs anno Christi 1559 et bonorum omnium ac facultatum haeredem Reginam Isabellam eiusque pupillum filium reliquit. Isabella Melchiorum Ballasium fecit administrationis Transylvaniae successorem, qui ad Ferdinandum deinde descendit anno Christi 1560. Eodem anno Isabella, nondum quadragenaria diem obiit extremum et Ioannes Sigismundus filius ad Ferdinandi partes, consentientibus Turcis, ut filiae Ferdinandi I, iam Caesaris, Iohannae, matrimonio iungi posset, transivit. Sed inconstans haec fides fuerat.

5. Edictum Isabellae contra impediētes libertatem ecclesiasticam.

Inter monumenta Isabellae zeli pro Catholica religione remanserant ad Segesvar civitatem Lutherizantem, quae sequuntur: „Isabella DEI gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Fidelibus nostris circumspēctis Magistro Civium, Villicis caeterisque Iuratis Senatoribus

Sedis nostrae Saxonum Segesvar salutem et gratiam. Ex Supplicatione fidelium nostrorum venerabilium sacerdotum Capituli, eiusdem Sedis nostrae Saxonicalis Szaszkyd accepimus, quatenus vos, citra omnem iustitiam ac consuetudinem huius nostri Regni hactenus observatam in causis Sedem spiritualement concernentibus, violenter ingeretis, non contenti iurisdictione vestra, sed etiam iurisdictionem ecclesiasticam usurpantes, denique libertate eorum ordinaria, hactenus in hoc Regno nostro habita et a Regibus et Principibus Hungariae, nostris praedecessoribus, eis et ecclesiae eorum concessa omnino spoliare et privare cuperetis, in maximum totius ecclesiastici Status et Ordinis praeiudicium et damnum manifestum. Nos itaque ob intuitum omnis iustitiae venerabiles plebanos et sacerdotes universos in praefata sede nostra existentes in libertate eorum ordinaria omnibus et iurisdictionibus et privilegiis ipsorum hactenus habitis conservare volentes, Fidelitatibus Vestris harum serie mandamus firmiter, ut a modo deinceps vos ad causas Sedem Spiritualement concernentes, puta testamentorum, bonorum ecclesiae, domorum episcopaliū, viduarum, pupillonum, maximo vero matrimoniales et ad sedem eorum deductas, ausu temerario contra potestatem eorum iudiciorum ingerere et immittere neque iudicium inturbare quoquo modo praesumatis saeculares cuiuscumque conditionis pro testimonio ad Sedem eorum citatis, ne coram iudicibus ecclesiasticis compareant impedire, terrere et inhibere debeatis. Si qui in medio vestrum contumaces reperti fuerint, auctoritatem ecclesiasticam vilipendentes, Decanus auctoritate sua ordinaria, qua fungitur, per censuram ecclesiasticam coërcere et huiusmodi inobedientes punire debeat. Volumus praeterea ne verbo aut facto aliquo eos perturbare vel laedere audeatis, sed magis debitam reverentiam, obedientiam ac honorem ipsis deferre modis omnibus debeatis ac teneamini. Secus in praemissis sub indignationis nostrae poena nulla ratione facere praesumatis, praesentibus perlectis. Datum in Colosvaro, 5 Februarii, 1558.“

CAPUT QUARTUM

Ariana haeresis et cum illa plures in Transylvania irrepunt.

1. Aula inficitur Arianismo. Lutherani altaria Catholicorum laedi vetant.

Dictum est libro 2, capite 1, numero 2 Arianam haeresim sub Valente Ariano (qui post Annum Christi 364 per annos 25 regnavit Orientis Imperator) in Dacia innotuisse eaque Transylvaniam non mediocriter inter gentiles infectam fuisse, extinctam autem opera Sancti Stephani I Regis Hungariae, qui Catholicae fidei Transylvanos addixerat. Sed haec haeresis consimilibus aliorum haereticorum permixta erroribus, sese rursum insinuavit gubernante Transylvaniam Principe Ioanne Sigismundo, quando Georgius Blandrata Allobrox Ariana infectus peste Principem et aulam eius eodem veneno infecerat, cum hactenus Lutherani soli Catholicis fuerint per sectam suam contagiosi. Qui anno Christi 1552 in oppido Bergsas congregati concludebant, ut altaria ex ecclesiis eiecta ni reedificarentur, ubi autem ea nondum sublata essent ac ab auditoribus deti-

nerentur. Pastores ex iisdem administrare sacramenta posse, modo doctrina urgeretur, confirmabant.

2. Variae haereses protuberant in Transylvania.

Nec dubitandum est usque ad hoc tempus sese privatim in Transylvaniam plures haereses, imo et in publicum prorupisse notavit Haner, libro 4, pagina 217, quod anno Christi 1552 ministri ecclesiarum Saxonicarum synodum conscripserint electoque Paulo Viener Labacense, pastore ecclesiae Cibiniensis, in primum Episcopum seu Superintendentem Generalem, ordinationis munere sibi demandato, praescripserint condiciones, ex quibus haec habetur numero quarto: «De articulis controversis contra Pontificos, Sacramentarios, Anabaptistas, Antitrinitarios et similes veram sententiam (Lutherani) ostendant ac testimoniis scripturae confirment». Anno sequente excedenti ex vivis Paulo Viener successit Mathias Hebler factaque est Transylvania (ut Miles Transylvanus scriptor pagina 66 loquitur) nidus et domicilium omnium errorum. Quia vero anno Christi 1550 Ferdinandus Rex per decretum Poseniense contra Anabaptistas Articulum numero 26 edidit: „Statutum est etiam ut Anabaptistae omnes de omnium dominorum bonis ac nobilium caeterorumque possessionatorum ditionibus spatium 7 hebdomadarum, sub gravissimae indignationis Regiae Maiestatis poena e Regno penitus eiciantur; hoc iam tempore putantur Anabaptistae in Transylvaniam ex Hungaria irrepsisse, qui post multos annos a Gabriele Bethlen in Vinz sedem fixam nacti sunt atque etiam hodie ibi haerent.

3. Arii sequaces augentur et Claudiopoli Superintendentem creant.

Nulla tamen haecresis praevaluit Arianae: nam inter belli strepitus e Borussia ingressus etiam fuerat Claudiopolim, Transylvaniae civitatem, Franciscus Stankarus Italus Mantuanus, Catholicorum apostata, linguarum gnarus, sacrarum paginarum interpretes et medicinae doctor, e Regio-Montana, Prussiae metropoli pulsus, vir scandalosus, qui Articulos aliquos condidit eorumque primum, ut omnes errores novorum Nestorianorum omniumque sacramentariorum, videlicet Berengarii, Viklefii, Carlstadii, Zvinglii, Oecolampadii, Calvinii etc. damnentur: vide Haner, libro 4, paginis 221 et 22, qui ad annum Christi 1554 narrat Demetrium Tordai pastorem Ösvariensem (Claudiopoli) primum Hungarorum Superintendentem esse electum.

4. Calvinistarum in administrandis sacramentis impudentia.

Nemo sibimet facile persuadere potest quanta confusio dogmatum Romanocatholicae Ecclesiae contrariorum procreaverit sub hoc regio Vaivoda Ioanne Sigismundo, imposterum Ioanne II nuncupato. Nobilitas decernebat plusquam ecclesiarum ministri et articulos pure ecclesiasticos condere iustitiam esse credebatur. Etiam ad annum Christi 1554 ausus fuit Calvinista *Munkacziensis tum Debreciensis, demum a Petrovitsio in Transylvaniam introductus*, ministellus *Martinus Kalmaneschi*, vulgo Santa dictus, novum baptismi ritum praticare, extrahebat enim immunda hara porcorum lintrem in plateam publicam infusaque aqua adductos baptizabat infantes hac formula: «Haec est libertas Christiana» habuitque permultos doctrinae (quae Calvina dicebatur) sequaces (Haner, libro 4, pagina 227), qui tres celebriores articulos promulgabant de Sacra Coena. 1. Circumgestionem Hostiae esse reiciendam. 2. Prohibitionem

alterius speciei damnandam. 3. Transsubstantionem non admittendam. Ob tales controversias Calvinistae appellati sunt Sacramentarii.

5. Stankari et Davidis importuna haeresis ac impia mors.

Interea Stankarus apud senatum Cibiniensem literis interpellarat, ut in urbem recipieretur et aliquem ibi commorandi locum obtineret sancte promittens se civibus neque gravem, nec ullius seditionibus auctorem per nova dogmata futurum. Quod cum impetrasset, Cibinium cum uxore et liberis veniens et per aliquot menses ibi degens, suum Arianum de persona Christi doctrinae genus profitebatur et aliquos in suam sententiam trahebat, sed re intellecta, illuc unde venerat, redire iubebatur. Ex urbe pulsus, Claudiopolim maximo suo cum damno denuo veniebat, sed ubique confusus, Vassarhelynum ad Marusium gratia Kendi se demum contulit. Huic Stancaro se aliquamdiu opposuit Franciscus Davidis primum Catholicus, tum Lutheri aliquamdiu sectator, mox antagonista Colosvarigena. Davidis opificis calcearii filius, Cladiopolitanus plebanus primum Catholicus, tum Lutheri aliquamdiu sectator, mox antagonista (nam et cum Georgio Maiore Vittenbergae professore theologico per literas disputabat) demum factus Arianus, in qua heretica secta Superintendens, infelicem tandem animam a vermibus, in carcere arcis Devae, corrosus exhalavi. Etiam Statnkarus in Transylvania non ausus durare, in Poloniam discessit ibidemque animam evomuit.

6. Unitarii Sanctissimam Trinitatem exosi Lutheranis praevalent.

Ariani iam hic dicebantur mutato nomine Unitarii obtinuerintque typographiam a Ioanne Sigismundo Vaivoda ac Albae Iuliae scholam, cui praeerat Paulus Iulanus, sed et Colosvariensem possidebant Ecclesiam, cui adhaerebat pastor Stephanus Basilii. Anno Christi 1570, ita iam multiplicati fuere Ariani, ut Claudiopoli Lutheranis deficeret locus ideoque haec civitas e numero septem Saxonicalium urbium fere eliminari cogeretur. Blasphemant vulgo hi Ariani, quod ferro et igne DEUM Trinum e Regno pellere decreverint.

7. Sententiarum divisio inter Unitarios.

Anno Christi 1570 gravissimam passi fuerunt confusionem Ariani et plerique sententiam mutaverunt suumque Arianismum reformarunt, quando aegrotus Franciscus Davidis, Superintendens Arianorum, ad Tordensem Synodum trium Transylvaniae nationum: Hungarae, Saxonicae et Siculae vectus ac Albam Iuliam revectus, ibi a Georgio Blandrata ex Basilea vocato Fausto Socino, Laetii Socini nepote Calvinista, ad sectam Arianorum proclivi, coram Ioanne Sigismundo, Regio Vaivoda, publice accusatus, purgare sese ac errores revocare iussus fuit: quod cum ageret, Iudaico-Mahometicam magis, quam Arianam iam sententiam tueri videbatur ac idcirco plerique ab Arianismo Francisci Davidis ad Arianismum Georgii Blandratae transierunt; nec enim solummodo aiebat Franciscus Christum non esse DEUM, nec etiam abordandum, nisi solum Patrem coeli et terrae Conditorum. Sed etiam per peccatum habere (eo), qui Christum, quam eos, qui *Mariam*, *Petrum* et *Paulum* invocarent etc. Ergo ad perpetuos Transylvaniae arcis Deva carceres condemnatus ibidem inter pediculos et sordes est mortuus, postquam suam hereticam fidei confessionem adversariis suis porrexerat.

CAPUT QUINTUM

Haeresum Transylvanorum controversia de Coena Domini

1. Turpis mors primi in Transylvania Calvinistae suam haeresim docentis.

Inter primos Transylvano-calvinianae haereseos propagatores numerandus est *Sacramentarius ex Munkacz a Petrovitio introductus*, Martinus Kalmanecsky. Sed turpi doctrinae turpi morte poenas luit anno Christi 1558. De hoc sic Haner, libro 4, pagina 223: „In aegritudinem incidens, Martinus blasphemi huius asserti, quod et animus meminisse horret, per recessum egeri Corpus Domini necesse est. Si in Sacra Coena sacramentali et reali manducatione acciperetur, poenas ex iustissimo DEI iudicio ei illatas dabat. Cum enim horrore mortis opprimeretur, stercus per os proprium multa vi et tentamine, miserabili cum eiulatu evomere coactus est atque ita suffocatus excrementis propriis interiit.“ *Haec salvis auribus Haner.*

2. Ambientes munus Superintendentis desciscunt ad Arianos.

Inter primos fuit et Petrus Maelius, ex pastore Debreczinensi Superintendens. Is maximam partem nobilium, praesertim Hungarorum ac Siculorum ad Calviniana dogmata trahebat. Franciscus Davidis (de quo dictum supra, capite 4, numeris 5 et 7), prius Lutheranus, dein Calvinista, et Caspar Heltus, ultimus Luthericolarum Claudiopoli pastor publicus, ad Arianos desciverunt per Georgium Blandrata, Archiatrum eiusdem Principis, ad id persuasi; maxime quod occasio sese insinualet, multiplicandae Superintendentium dignitatis, quam praecepit Ioannes Sigismundus, id quod innunt sequentes literae.

3. Literae Ioannis Sigismundi de sopienda controversia Coenae Domini et constituendis ideo Superintendentibus.

„Ioannes II DEI gratia electus Rex Hungariae etc., etc. Fidelibus nostris reverendis, honorabilibus Superintendenti, Decano, Parochis ac universis ministris ecclesiarum Hungaricalium in praesenti Synodo Enyedensi constitutis salutem et favorem. Delegavimus ad praesentem Synodum, cum pleno mandato et auctoritate nostra, hunc praesentem nostrum excellentissimum Georgium Blandratam, doctorem nostrum physicum, virum gravem, eruditum et in sacris literis non mediocriter versatum, ut colloquiis et differentiis vestris de Coena Domini conciliandis intersit et universas rixas, inciviles tumultus ac dissensiones, in ipsa Synodo pro viribus sedare et compescere studeat atque hac occasione odia, iniuria, contentiones inter eos, qui veterum priorum Patrum assertionem et verum indicium pro manifesto verbo DEI sequuntur, praesentiam Corporis Christi affirmant ac inter eos, qui diversam intelligentiam ex verbis Coenae erunt, sopiantur et subsidant, ut in ecclesia DEI floreat vera pax et concordia. Statuimus autem magis e re futurum, si scripto utraque pars suam assertionem proponat. Ita enim arbitramur fore, ut tum iurgia et convitia, quae nonnunquam ex incandescentibus hominum affectibus subnasci consueverunt, tollantur ac praeter offensionem et scandalum infirmorum veritas elucescat, quod quidem in usum et priorum aedificationem maxime vellemus. Sin autem id, quod postulamus,

sequi non poterit, saltem fiant ordinationes piae in tranquillitatem ecclesiarum, ut ecclesiae Saxonicae et quicumque praesentiam Corporis in Coena asserunt, habere possint unum certum Superintendentem, virum gravem, pium et eruditum gregi Domini sedulo invigilantem, qui in unitate doctrinae et ceremoniarum conformitate ac disciplina evangelica ecclesias gubernet ac insontes et inobedientes digna poena animadvertat. Rursus qui diversam assertionem absentis Corporis Christi contendunt, suum habeant Superintendentem, cuius cura et vigiliis, solitis ritibus et ceremoniis ecclesiae eorum in disciplina evangelica gubernentur atque ita distinctis limitibus et functionibus quibuscumque suis omnibus prospiciant et controversiae ac contentiones passim inter utramque partem grassantes vel hoc modo sedentur. Mandamus igitur Fidelitatibus Vestris, ut ipsum Georgium Blandratam honorifice in colloquium excipere, et pro persona in hac functione a nobis deputata habere, recognoscere et acceptare debeatis, simul etiam hortantes benevole, ut collatis mutuis sententiis veram et optatam unionem atque pacem in hac Coenae controversia complectamini. Datae in civitate nostra Alba Iulia, Dominica „Quasimodo geniti“, anno 1564.

Iohannes Rex electus.“

4. Liberum religionis exercitium imperatur.

Anno Christi 1563, 28 Maii, Tordae in comitiis Transylvanicis conclusum fuit, quod anno Christi 1557 postulatum et non sat firmiter conclusum erat, ut in omnibus statibus liberum religionis exercitium haberetur neque ullus alteri hostiliter contradiceret: qui comitiorum articulis perniciosorum errorum ac sectarum in Transylvania origo fuit, nam quotidie novae optiones et sensuum divisiones prodiderunt; quod ipsum querule in publico consessu Albae Iuliae indicatum est Ioanni Sigismundo Vaivodae.

5. Mandatum de proventibus ecclesiasticis sub cura saecularis Magistratus non servandis.

Ioannes Sigismundus seu Iannes II Regius Vaivoda Schesburgum veniens certior factus quod Schesburgensis et Rupensis Magistratus ecclesias omnes proventibus privare alioque salario ecclesiarum ministros sustentare allaborarent, antiqua privilegia hocce scripto firmavit anno Christi 1563: „Cum decimae non per Maiores vestros neque per vos, verum per divos praedecessores nostros Reges Hungariae a fisco eorum regio, ad quem eodem divino et humano iure spectabant, avulsae ministris ecclesiarum qui saluti populi ex officio invigilare debent, donatae et collatae sint. Nosque pro functione regia nostra ipsas ecclesias ac eorum ministros in eorum libertatibus, salvis decimis, redditibus ac quibusvis proventibus eorum (quo ipsi ministri a corporali acquirendi sollicitudine vacui, spiritualibus eo diligentius incumbere possint) mediantibus literis nostris privilegialibus, ecclesiis Transylvanicis super inde concessis observare ac observari facere statuerimus. Propterea Fidelitatibus Vestris harum serie firmissime iterum mandamus, aliud omnino nolentes, ut vos et quilibet vestrum omnino imposterum universis decimas musti, frugum, avenae, milii, canabis et aliarum terrae nascentium, nec non apum agnellorumque alios etiam quoslibet redditus, proventus et emolumenta ipsis parochis de iure et ab antiquo de medio vestri

pervenire solita, tempore debito, pure et integre, liquido ac citra quemlibet fraudem, dolum, fucum et defectum prout leges et iustitia requirunt eisdem reddere et restituere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus nullo modo facturi, praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in civitate Segesvar, feria quinta post Domenicam „Reminiscere“ anno 1563“ Hisce temporibus Transylvaniae Principes *Partium Regni Hungariae Dominorum* titulum usurpare coeperunt et hodiernum usque diem usurpant atque sic Transylvania, quae olim dicebatur solummodo *pars Regni Hungariae*, iam *Partium Regni Hungariae Domina* appellari coepit.

6. Concessa libertas Hungariae sumendae Eucharistiae sub utraque specie revocatur propter haeticam pertinaciam.

Primariam controversiam haeretici concitabant de Coena Domini: an post verba consecrationis a sacerdote prolata vivus DEUS homo sub specie panis illico adesset, annihilata substantia panis? uti credunt Catholici. An vero remaneret substantia panis, nec adesset vivus DEUS homo, nisi a credente sumatur? uti praedicant Lutherani. An tandem tota Coena Catholicorum sit pure figura et raepraesentatio atque commemoratio vere Coenae Domini, quam ultimam ante sanguinis effusionem et horribilem signum crucis mortem, cum Apostolis instituit Christus? uti sentiunt Calviniani et Unitarii. Huius ipsius controversiae sopiendae causa Tridentinum Concilium (ex Ecclesiae Catholicae libertate, quae nec e sacris literis, nec ex alio praecepto divino, aut Apostolica doctrina fuit restricta) concessit, ad tempus, Sacrae Eucharistiae sumptionem sub utraque specie, in bellica hac tempestate Catholicis, ut experientia doceret, an sepelienda esset haeresis (ut fama ferebat). Si hic Articulus de sumptione Sacrae Eucharistiae sub utraque specie liber omnibus fieret: vide Isthvanffium, libro 22, pagina 295, colona 1, anno Christi 1569. Sed experientia docente nihil profuit ista concessio, propter haeticam pervicaciam ideoque licentia sub utraque specie sumendi Coenam Domini concessa laicis finem habuit.

CAPUT SEXTUM

De apostasia et morte Stephani (vulgo Ioannis Sigismundi) de Zapolia Regii Vaivodae

1. Ioannes de Zapolia fit Arianus seu Unitarius et confirmat haereses.

Deinceps eo flagitii devenit Regius Vaivoda dictus Ioannes II Blandratae Ariani, medici sui, opera corruptus, ut nemo nisi Arianus in pretio esset, nemini magistratus nec praefectura nisi Ariana peste infecto daretur ac plurimum officiorum ambitu, nec ullo conscientiae pavore, ad Arianismum foedissime prolaberentur. Christianis autem Principibus ita se invisum fecit, ut, reconciliato etiam Caesare Maximiliano, neptis, Bavari Principis filia, hanc rationem praetendens, quod Arianæ sectae Principi nubere nollet: ipsum autem fuisse Arianum confirmant passim historici scriptores. Multos tamen articulos reliquit, quibus non solum *Ariana* secta, sed et *Romanocatholica* religio et introductae recter haereses *Lutherana* et *Calviniana* tolerari imperabantur.

2. Libertas creandi successorem negatur eidem Iohanni II.

Quando parens Ioannis Sigismundi, Ioannes de Zapolia, regiam Hungariae coronam cum regno a Solimanno, Turcarum Imperatore, acquisivit, addidit ei Solimannus scriptam pacti foederis paginam, quam *Athname* Turcae nominant. Asservaverat instar Thesauri Ioannes Sigismundus hoc *Athname* seu iuratum foederis pactum in originali penes paternae haereditatis relictam sibi paginam et, cum graviter aegrotabat, misit Bassis Turcicis Budensi ac Temesvariensi cum supplicibus literis illud *Athname*, ut exemplo Solimani, sibi suoque successori (quem ipsemet nominare vellet) faverent ac Transylvaniam dilatatis finibus quiete ac libere semper gubernari sineret. Bassae in furorem acti, quod per semet non vero per Turcas intenderet creare Vaivodam successorem id *Athname* lecerant ac pedibus conculcarunt aientes mortuum Solimanum esse, qui id condiderat, nec amplius ullum habere valorem. Sed non hic subsisterat furor, insuper Transylvanos legatos occiderunt.

3. Idem Transylvaniam commendat Maximiliano II, Romanorum Imperatore.

Etiam Baiasetes, Turcarum Sultanus, ira correptus fuit et ab aegroto Ioanne II Varadinum sibi Turcico praesidio muniendum dari postulavit. decernens Transylvaniam non amplius per Hungarum post eius mortem, imo nec per ullum Christianum, sed Turcicum Bassam deinceps esse gubernandam. Quapropter Ioannes II communi cum Procerum consensu, legatos sub solo praetextu petendae sibi sponsae ad Maximilianum Imperatorem misit eique plenum ius Transylvaniae praesentavit anno Christi 1571.

4. Mors et sepultura Ioannis II.

Interea vero recrudescente morbo affixus lectulo per 54 dies horribilibus tormentis, quae suspicionem sumpti veneni creaverunt, discruciabatur, tum autem fere nemini etiam familiarissimo praeter Blandratam et detestabiles Arianæ perfidiae sectatores, aditus patebat. Sic tandem absentibus adhuc legatis iterato ad imperatorem missis (eheu!) in sola Arianorum praesentia Albae Iuliae caelebs obiit anno Christi 1571, cum alterum et trigesimum aetatis annum nondum explevisset. Cadaver Albae Iuliae Ariano, non prisco et Christiano funeris honore ex arce in templum Sancti Michaëlis deductum 23 Maii marmoreque sepulchro compositum est. Ita cum eo haeredis experte familia Zapoliana interiit.

5. Poena apostasiae eiusdem.

Nec tamen in hanc ipsam suam apostasiam impune tulit, nam praeter fidem veram Romanochatholicam et regnum ac Principatum (Maximiliano enim reddi debuit) et famam (cuius defectu sponsae eum contemserunt) et familiam (Zapoliolorum enim ultimus erat surculus) et Coelum (nam Arianus haereticus obiit) infelix perdidit. Miserabilem autem ac deplorandum, in quo Transylvaniam reliquerat statum nemo est qui exprimat.

6. Fama de circumcisione Turcica eidem Ioanni facta.

Hic idem Ioannes Sigismundus in infantia devolutus in Turcarum potestatem putatur fuisse circumcisis. Cum enim Solimanus Budam anno Christi 1541 cum exercitu veniens, e castris internuntios ad Isabellam in arce Budensi residentem misisset, qui praesentibus tribus

pretiose phaleratis equis, vestibus, torquibus aliisque muneribus ei persuaderent, ut filiolum Ioannem Sigismundum in castra ad Solimani duos filios Mustaphum et Baiazethem pro consalutatione et familiari collusione dimitteret, persuasa est (sed aegerrime) Isabella mater filiolum regalibus crepundiis, vestitum, currui cum cunis impositum, adiuncta nutrice splendidaque nobilitatis utriusque sexus ac etiam Magistratus Budensis comitiva ad Solimani tentorium transmisit. Magnifice exceptus infans non corrideret sed flere continuo audiebatur, quia fortassis coacta nutrice et postea Isabella matre secretum servare iussa, circumcisionem occulte sustinuit. Haec vero etsi audax prolocutio videatur, non tamen temeraria est. Nam anno Christi 1562 hanc ipsam de Ioanne Sigismundo famam divulgavit Mainhardus Balassa, Transylvaniae Gubernator, cum Ferdinando foederi consociatus fuisset. Publice nimirum asserebat Ioannem Sigismundum infantem circumcisum fuisse et Turcam esse. Rem confirmabat eiusdem rara in Turcas animi propensio et in Solimanum prope filialis affectus ac Imperatoris Turcarum reciprocus de quo Matthias Miles in "Wirg Engel" fuse.

CARTEA A II-A A CULEGERII DE DATE ISTORICE PRIVIND BISERICA TRANSILVANĂ

Despre vechea religie a Transilvaniei

Precuvântare

Am observat la istorici o așa de mare sărăcie în ceea ce privește riturile vechi ale religiei, încât cu greu mi-am putut îndrepta atenția, pentru a le organiza sub forma unei cărți, înspre aceste lucruri, pe care le-am găsit a fi foarte puține și așa fi preferat să le reiau tot sub forma unui *prolegomenum*. Însă, fiindcă am considerat că aparțin cu prisosință substanței istorice a acestui opuscul, încât înainte de a fi atinse ereziile veacurilor recente, să fie pomenită vechimea primei religii, aproape fără voie am introdus în această colecție cartea a doua, cu greu demnă de numele de carte, deoarece în comparație cu celelalte cărți, aceasta arată subțire și aridă. Totuși, sper că îi va stârni pe ceilalți istoriofili tocmai uscăciunea acestei cărți, pentru ca în viitor să noteze mai cu râvnă asemenea lucruri și să nu ezite a le lăsa posterității. Cu bine.

INDICELE CĂRȚII A II-A

Capitolul I: Despre vechimea religiei Transilvaniei. 1. Sfântul Nicolae este cel dintâi care a adus credința catolică în Dacia. 2. Erezia ariană este sădită în Dacia, între păgâni, în jurul anului lui Cristos 370, în timpul domniei împăra-

tului Valens. 3. Transilvania devine ariană. 4. Sfântul Ștefan curăță Transilvania de arianism. 5. Arieni, acum numiți unitarieni, din nou înmulțiți în Transilvania.

Capitolul al II-lea: Viața Sfântului Ștefan, întâiul rege al Ungariei. Din „Orele canonice” și scrisoarea papei Silvestru al II-lea.

Capitolul al III-lea. Transilvania este convertită la credința catolică de către Sfântul Ștefan, regele Ungariei. 1. Regele sfânt Ștefan pune în fruntea Transilvaniei o căpetenie catolică. 2. Transilvania apărată în chip divin împotriva unui dușman barbar. 3. Războiul plănuit intru religie. 4. Transilvania, cu căpetenia sa Gyula, se supune Ungariei. 5. Glorioasa victorie împotriva lui Cea, căpetenia bulgarilor. 6. Prăzile de război înturnate intru sfintele folosințe, sub noua căpetenie Zoltan. 7. Erezile s-au strecurat în Transilvania. 8. Valahii de rit grecesc au început să renunțe la schismă. 9. Valahii nu sunt primiți între stările Transilvaniei decât dacă sunt uniți cu biserica catolică.

Capitolul al IV-lea. Despre cea dintâi rână a regilor pentru religia catolică și soarta acesteia. 1. Regele sfânt Ștefan încredințează fiului Emeric învățăturile religiei. 2. Câteva documente din „Cartea decretelor Ungariei” pentru Sfântul Emeric, fiul său. 3. Alte documente pentru poporul ungar. 4. Fericirea Transilvaniei cât timp a înflorit religia catolică. 5. Nefericirea aceleiași din pricina tulburării religiei.

Capitolul al V-lea. Despre episcopiile și decanatele Transilvaniei. 1. Cele patru scaune episcopale din Transilvania, numite de către scriitori de Milcov, de Sibiu, de Alba și de Bistrița. 2. Decanatele și capitlurile. 3. Superintendentul luteran, cel calvin și episcopul valahilor.

Capitolul al VI-lea. Despre ordinele religioase care au înflorit odinioară în Transilvania. 1. Dificultatea recenzării așezămintelor sfinte. 2. Două abații. 3. Ordinul Sfântului Dominic. 4. Mănăstirile Sfântului Francisc. 5. Mănăstirile ordinului Sfântul Pavel Întâiul Eremit. 6. Ruinele fericirii Transilvaniei.

CAPITOLUL ÎNTÂI AL CĂRȚII A DOUA DESPRE VECHEA RELIGIE A TRANSILVANIEI

1. Sfântul Nicolae este cel dintâi care a adus credința catolică în Transilvania.

Credința catolică a fost făcută cunoscută în Dacia de către episcopul Nicolae (a cărui sărbătoare este celebrată în întreaga Ungarie prin hotărârea regelui Ladislau, în cartea întâi a decretelor, capitolul 28) și, după ce a fost stricată, a înflorit din nou, începând cu secolul al VIII-lea, dar a căzut pentru a doua oară în păgânism, stare în care au continuat să se afle transilvănenii până în vremurile Sfântului Ștefan I, regele Ungariei. Despre acest lucru a vorbit pe scurt Martin Szentiványi din Societatea lui Iisus, în „Miscellanea”, decada I, rezumatul 8, paragraful 2, spunând astfel: „Bosniecii, valahii și moldavii au fost convertiți de către Sfântul Nicolae, episcopul, care a murit la 6 Decembrie, în anul lui Christos 326. Însă în secolul al VIII-lea Dacii (acum numiți moldavi, transilvăneni și valahi) erau convertiți mai pe deplin”.

2. Erezia ariană este sădită în Dacia, între păgâni, în jurul anului lui Christos 370, sub domnia împăratului Valens.

Și astfel este ușor de crezut că păgânilor le-a fost îngăduit să devină arieni cu câteva secole în urmă: despre aceștia a scris în felul următor Georg Haner din Sighișoara, în recenta sa operă despre bisericile transilvane și îndreptată împotriva romanocatolicilor, în cartea a-2-a, de la paginile 53 la 57: „O mare parte a goților, care refuzau stăpânirea ungarilor, a hotărât să renunțe și să plece din Ungaria dincolo de Dunăre, sub căpetenia lor Alaviv (cum apare la Marcellinus), împreună cu copiii și cu femeile lor; acolo au cerut de la împăratul arian Valens un loc unde să se așeze în Moesia și în Tracia și au promis în acest scop să devină avanposturile imperiului roman și să apere teritoriile lor împotriva incursiunilor hunilor; de aceea, ei au obținut episcopi consacrați celei mai pângăritoare dintre dogme, cea ariană (dintre care primul a fost Wulphila, get de neam și cunoscător al limbii lor germanice sau gotice): aceștia s-au botezat și au fost numiți creștini, dar de fapt au devenit arieni”. Același

Wulphila, după mărturia lui Socrate din „Istoria ecleziastică”, cartea a 4-a, capitolul 33, a tradus Sfânta Scriptură în graiul goților și a făcut ca barbarii să învețe mesajele divine.

3. Transilvania devine ariană.

Aceleași lucruri sunt întărite de Theodoret și Sozomenos, după cum se vede la Haner, în locul citat, unde la pagina 60 spune că s-a făcut în așa fel încât cei care până atunci urmaseră cultivarea mai multor zei să fie înfestați cu drojdia arienilor, iar Transilvania să devină ariană. Iar la pagina 66 spune astfel: „Între timp, transilvănenii sau dacoteutonii, înecați deopotrivă și în jugul sclaviei și în rătăcirile lor ariene, zăceau în întuneric”.

4. Sfântul Ștefan curăță Transilvania de arianism.

Același Haner, în cartea a 3-a, pagina 69, scrie următoarele: „În timpul sfântului rege Ștefan, cei care urmau rătăcirile arienilor, acceptând pentru a doua oară botezul, au fost readuși pe calea cea dreaptă”. Iar la pagina 70 adaugă aceste cuvinte: „Dacii teutoni sau sașii, împreună cu secuii și cu valahii și cu toți locuitorii Transilvaniei, prin grija sfântului Ștefan, au fost uniți bisericii catolice, după ce unii s-au îndepărtat de desfătătoarea erezie ariană, alții de idolatrie”. *Aceste lucruri le spune el.*

5. Arienii, acum numiți unitarieni, din nou sporiti în Transilvania.

Dar din nou s-au înmulțit *arienii* (în popor numiți *unitarieni*) în anul lui Christos 1698; ei numărau 130 de preoți în 180 de sate și târguri, pe tot cuprinsul Transilvaniei. Însă, deoarece în anul Christos 1700, în comițiile generale, Leopold I. împăratul romanilor, a făcut să se grăbească egalizarea privilegiilor religiei catolice, mult astuprite de către eretici, se va vedea în ultima carte ce fel de putere și cât de mare își vor închea arienii. Însă, pentru a cunoaște mai întâi sfîntenia lui Ștefan, primul rege al Ungariei, să spunem că pe aceasta o va arăta viața sa, cu chibzuință descrisă în cele ce urmează.

CAPITOLUL AL II-LEA

Viața Sfântului Ștefan, întâiul rege ale Ungariei.

Din „Orele canonice”

În vremea în care neamul ungarilor jefuia Biserica lui DUMNEZEU, ei aducând pustiirea demnă de jale în toate cele, principele Géza (a patra căpetenie dată ungarilor, care intraseră pentru a doua oară în Panonia) deținea domnia. Acesta, fiind prevenit de bunătatea lui DUMNEZEU, a recunoscut adevărul credinței creștine și, mărturisind-o public, a fost purificat în ape mântuitoare. Regele, mulțumit de propria mântuire, s-a hotărât să câștige poporul supus lui întru Christos: de aceea prinse a chema la dânsul de pretutindeni bărbați inițiați în credința creștină și să construiască biserici. Cum însă era frământat în privința acestui gând, i-a fost adusă liniștea izbăvitoare de către un înger: fiul care i se va naște va trebui să fie uns cu titlul de rege și se va realiza ceea ce își pusese în gând. Și soția lui Géza, aflată aproape de naștere a meritat să i se confirme, printr-o viziune de la Sfântul Ștefan Protomartirul, nașterea apropiată a unui fiu, care va trebui să păstreze numele bunicului său și care va avea el însuși titlul de rege al neamului său și coroana acestuia. Așadar, se naște Ștefan în cetatea Esztergom și este spălat de Sfântul Adalbert, episcopul, într-o fântână sacră. Adolescent fiind, se hrănește cu moravuri bune și cu cele mai alese învățături, pregătindu-se întru viitoarea guvernare a țării, atât prin învățare cât și prin preceptele politice. După ce părintele său Géza s-a săvârșit din viață, iar Adalbert a fost încoronat ca martir în Rusia, el a purces cu toate forțele sale la răspândirea administrației creștine în lung și în lat. Dar dușmanul oricărui bine este diavolul: plin de răutate și de invidie, poporul chinuit până acum, în cea mai mare parte, de orbirea păgână, s-a stărnit împotriva lui și a creștinilor cu o furie fără margini. Întărit de virtutea lui Christos, Ștefan a pornit împotriva dușmanului, adunându-și stindardele; în vreme ce lupta mai era încă indecisă, s-a cufundat în rugăciuni, promițând a zecea parte din toate bunurile bisericilor, în caz că va obține victoria. Nu bine a sfârșit el rugăciunea, că,

frângându-se oastea dușmanului, el a obținut o victorie deplină. Și astfel, după ce a îndeplinit și celelalte promisiuni făcute cu pietate, i-a înălțat Sfântului Martin, rugăciunilor căruiua dedicase victoria, o însemnată mănăstire și a hărăzit-o cu multe moșii și danii. După ce au fost învinși dușmanii numelui de creștin, Ștefan, aruncându-se de multe ori la pământ, se ruga pe cenușa și pe giulgiul Mantuitorului întru sporirea credinței creștine în Ungaria. După ce pioasele sfaturi ale acestuia au fost răspândite în toată lumea, mulți bărbați religioși, foarte însetați de mântuirea sufletelor, se scurgeau din diferitele părți ale lumii înspre el: pe toți aceștia Ștefan i-a îmbrățișat cu admirabilă bunăvoință și dărnicie, construindu-se peste tot mănăstiri, care, după vrerea lui, trebuiau să se bucure de cele mai mari libertăți și moșii. Și chiar pentru statornicia religiei fusese lăsată arhiepiscopia de Esztergóm; totodată el a instituit zece episcopate în Ungaria: pe toate acestea le-a hărăzit cu cea mai mare dărnicie cu privilegiu și predii. După ce au fost făcute aceste lucruri, pentru a pune ultima piatră imensei sale lucrări, Ștefan, datorită unui îndemn cu totul dumnezeiesc, l-a trimis cu porunci la Roma, la pontiful suprem, pe Astricus, primul episcop al Bisericii de Caloce. Pontiful l-a primit pe acesta cu bunăvoință și a încuviințat de la sine toate cererile Sfântului Ștefan. Și astfel, nu numai că a împărțit apostolica binecuvântare recent convertitei la creștinism Panonie, precum și confirmarea episcopatelor, dar a și trimis lui Ștefan coroana regească de care se îngrijise să fie făcută pentru Missa, ducele Poloniei, de curând devenit adept al credinței lui Christos, și l-a salutat ca rege, numindu-l apostolul Ungariei și incredințându-i rolul de a conduce bisericele; în cele din urmă, pontiful suprem i-a dăruit acestuia, precum și urmașilor săi, puțința de a purta crucea. După ce Ștefan a fost împodobit cu atât de mari și de alese însemne de către scaunul apostolic, pe lângă alte dovezi ale pietății și ale generozității sale regești arătate slujitorilor lui DUMNEZEU și poporului său creștin, el a înălțat chiar în reședința sa regală, Alba, o catedrală din cale afară de măreată și cu totul osebită, având hramul Fecioarei Născătoare de Dumnezeu, în care să se facă încoronările de regi și să se înmormânteze trupurile acestora. Iar pe Divina Fecioară Maria nu numai că a cultivat-o cu o evlavie unică de-a lungul întregii sale vieți, dar a și adoptat-o ca patroană a regatului său al Ungariei. Întru pomenirea acestui lucru, a hotărât ca ziua înălțării la cer a Născătoarei de Dumnezeu să fie numită *Ziua Marii Stăpâne* și să fie sărbătorită de toată lumea. Pietatea Sfântului rege Ștefan n-a putut fi cuprinsă numai de izvoarele Ungariei, ci s-a revărsat și în regiunile mai îndepărtate. Astfel, el a construit la Ierusalim, o însemnată mănăstire pentru călugări și a hărăzit-o cu predii și cu vie. De asemenea, a înălțat la Roma un colegiu pentru doisprezece canonici consacrat Sfântului Ștefan Protomartirul și l-a înzestrat cu lucruri trebuincioase pentru viață. La Roma a mai construit și înzestrat case și ospicii pentru ungunii care se îndreptau într-acolo pentru a se consacra celor sfinte. În sfârșit, la Constantinopol el a construit o biserică cu o arhitectură aparte și a dăruit-o din belșug cu odoare sfinte. Chiar și în Ungaria a construit așa de multe și de mari locuințe ale oamenilor religioși, încât abia dacă este cu puțință să le cuprinzi numărul. Și, deși era un rege sfânt, fiind dăruit cu demnă de admirat sfințenie și cu toate virtuțile, a fost totuși pus la încercare de către divinitate prin chinurile unor nesfârșite nenorociri și supărări. A fost muncit vreme de trei ani, fără întrerupere, de o slăbiciune grea și apăsătoare: de îndată ce și-a redobândit sănătatea, l-a văzut mort pe unicul și preasfântul său fiu, Emeric; însă, oricât i-ar fi stărnit această nenorocire simțul ascuțit al durerii, totuși, adunându-și curajul în chip strălucit, după voința lui DUMNEZEU, se apleca cu răvnă asupra unor înfăptuiri mai mari și mai profunde ale pietății sale. A organizat în așa fel guvernarea politică a regatului, încât timpul zilei și-l petrecea cu tratarea și rezolvarea treburilor obștești, iar ceasurile de noapte și le trecea în cea mai mare parte în veghe și în rugăciuni, însoțite de o ploaie deasă de lacrimi. Cu toate că din pricina tuturor lucrărilor sale de pietate și dreptate, realizate cu strălucire, îl cultivau deopotrivă și cei mai sus puși și cei mai umili, n-au lipsit, totuși patru bărbați, dintre fruntași, care, în vreme ce simulau cu perfidie părăsirea credinței păgâne, să conspire întru uciderea acestuia. Pe când unul dintre aceștia, mai aplecat înspre crimă, pătrundea seara în dormitor pentru a-i străpunge gâtul regelui, sabia i-a căzut din mâini ticălosului datorită unei lovituri miraculoase venită din cer și cu răsunetul ei l-a trezit pe rege. Pe acesta totuși, care își cerea izbăvirea cu lacrimi în ochi, regele l-a

iertat, spre uimirea tuturor. Mai departe, dintre toate darurile grației divine făcute din belșug fericitului rege Ștefan de către Dăruitorul tuturor bunurilor, nici unul nu pare mai vestit decât acela prin care înfăptuia cu râvnă zi și noapte lucrările milei divine. Căci, pe lângă imensa cantitate de bani și cheltuielile zilnice pentru hrănirea săracilor, el însuși, la ceas de noapte, spăla picioarele săracilor cu o incredibilă ardoare și dădea cu mâna sa acestora banii milei. Însă, într-o noapte, când după obiceiul său, ținea în mână o pungă bine chivernisită cu parale și, fără să fie recunoscut, împărțea banii săracilor, izbucnind între săraci o dispută, aceștia îi smulg aproape toată barba preasfântului bărbat. Nu numai că a suportat cu sufletul împăcat această ofensă, dar chiar pătruns fiind de o mare bucurie, lăsându-se în genunchi, a adus mulțumiri Fecioarei Mame pentru că primise de la robii lui DUMNEZEU o așa de plăcută ofensă în schimbul unei binefaceri. Nu numai că atât de binevoitorul rege îndulcea sărăcia multora prin dărnicia-i înăscută, ba chiar alunga felurilele nenorociri și boli ale trupului cu pâine sau cu poame date de el în locul leacurilor: astfel încât nu numai că era cu prisosință împodobit cu pietate, spirit de dreptate, râvnă a credinței, bunătate și cu toate virtuțile, dar era mai ales vestit pentru minunile sale. De aceea se răspândea încă de pe atunci în întreaga lume faima regelui sfânt și prețuirea sfințeniei acestuia era la toți foarte vestită. Când a venit vremea ca DUMNEZEU să-l transporte pe robul său din lumea pământească înspre gloria cerească, regele sfânt este cuprins de febră. Și astfel, socotind că a sosit timpul plecării sale, a aranjat cu chibzuință treburile obștești ale regatului. Atunci a primit preasfânta împărțășanie, întărit fiind de simțământul profund al evlaviei sale; a primit totodată și extrema ungere cu naturală devoțiune. În clipa supremă, în timp ce episcopii și fruntașii țării stăteau la capătului lui și îl jeleau, acela plin de bucurie și de cerească exaltare, chiar în ziua înălțării la Cer a Preafericitei Fecioare, după cum ceruse prin rugi de la DUMNEZEU, a plecat din această viață în chipul cel mai solemn. Trupul lui a fost dus la Alba, reședința sa regală, fiind însoțit de jalea de nespus a tuturor, și a fost înmormântat cu onoruri în biserica Divinei Fecioare, construită de el. După ce se odihnisese acolo vreme de 45 de ani, strălucind de gloria însemnată a minunilor sale, dură canonizarea sa, vrând Sfântul Ladislau să ridice trupul regelui sfânt, n-a putut cu nici o forță să ridice piatra așezată pe mormânt. Dar, după ce, sfătuit fiind de un oracol divin, Sfântul Ladislau l-a eliberat pe fratele său Salomonaus, pe care îl ținea în lanțuri, piatra fiind înlăturată fără nici un efort, biserica s-a umplut pe dată de savoarea minunată a celui mai suav miros. Iar din trupul sfânt izvora abundent o licoare minunată: aceasta, deși era fără întrerupere sorbită pentru tămăduirea bolnavilor de tot felul, nu putuse totuși să se epuizeze. Prin acest lucru s-a făcut că nimeni, indiferent de ce boală ar fi fost afectat, să nu plece fără să se împărțășească din binefacerile sfântului rege. După ce au fost ridicate venerabilele relicve, toate membrele erau descompuse: numai mâna dreaptă era teafără și neatinsă în vreun fel de distrugere, printr-o hotărâre cu totul divină ca mâna care nu obosea nicicând să împartă mila, pe când era între vie, să rămână înfloritoare și nestricată și după moarte. Și a plecat din această viață preasfântul rege în anul mântuirii 1038, în ziua a 18-a înaintea calendelor lui septembrie. Iar trupul lui a fost mutat în lumea cealaltă chiar în ziua în care se sărbătorea de obicei înălțarea la Cer a Fecioarei Maria.

SCRISOAREA

LUI SILVESTRU AL II-LEA, PONTIFUL MAXIM, CĂTRE SFÂNTUL ȘTEFAN ÎNȚĂIUL REGE AL UNGARIEI

Din privilegiile eccleziastice dăruite de regii legiuitori ai Ungariei: luată din arhiva catedralei din Trogir.

Silvestru, robul robilor lui DUMNEZEU, lui Ștefan, căpetenia ungarilor mântuire și apostolică binecuvântare. Solii Nobleței Tale și în primul rând preacumpul nostru frate Astricus, venerabilul episcop de Caloce, au pricinuit inimii noastre o bucurie cu atât mai mare, ba chiar cu atât mai puțin efort și-au îndeplinit misiunea, cu cât așteptam cu sufletul cuprins de o mai mare

nerăbdare niște oameni dintr-un neam necunoscut nouă, de a căror sosire fusesem preveniți de divinitate. Fericită solie, care a fost premească printr-un vestitor cereș și îndeplinită de un slujitor angelic, a fost conchisă de hotărârea divinității mai înainte de a fi auzită de noi. Într-adevăr, acest lucru nu ține nici de cel care zboară, nici de cel care aleargă, ci, după spusa apostolului, ține de cel care se împărtășește din mila lui DUMNEZEU, care după spusele lui Daniel schimbă vremile și vârstele, distinge și întemeiază state, dezvăluie lucrurile adânci și ascunse și cunoaște cele alcătuite în întunerie, fiindcă este cu el lumina care, după cum ne învață Ioan, luminează pe orice om care vine în această lume. Așadar, mai întâi aducem mulțumiri lui DUMNEZEU Tatăl și Domnului nostru Iisus Christos, care în vremurile noastre a găsit un nou David, pe fiul lui Gêza, un om pe placul inimii Sale și strălucind de lumina cerească, l-a mănât să păstorească pe noul Israel, neamul ales al unguirilor. Apoi lăudăm pietatea înălțimii Tale întru DUMNEZEU și plecaciunea către scaunul apostolic pe care ședem prin îngăduința milostivirii dumnezeiești și nu prin sprijinul meritelor noastre. Apoi încredințăm unui demn elogiu marea dărnicie prin care ai oferit întru veșnicie Fericitului Petru, principele apostolilor, țara și poporul a cărei căpetenie ești, toate ale tale și pe tine însuși, prin aceiași soli și prin scrisorile tale. Căci prin această faptă aleasă ai arătat deschis și în așa fel ai demonstrat întru adevăr că ești merituos, după cum cu râvnă ai cerut ca și noi să ne învrednicim a te declara în felul acesta, dar ne cruțăm vorbele. Căci nu este nevoie să mai recomandăm pe cineva pe care îl strigă cu voce obștească atâtea și astfel de fapte săvârșite întru slăvitul Christos și pe care îl recomandă însuși DUMNEZEU. De aceea, fiu al gloriei, toate cele cerute de la noi și de la scaunul apostolic: diadema și titlul de rege, metropola Esztergôm și celelalte episcopate le-am dăruit cu bucurie, le dăruim și le împărțim din autoritatea premonitoare a atotputernicului DUMNEZEU și a Sfinților Petru și Pavel, apostolii săi, și totodată din porunca aceluiași atotputernic DUMNEZEU, la care se adaugă binecuvântarea noastră. Și primindu-te pe tine împreună cu neamul și poporul ungar, prezent și viitor, sub protecția Sfintei Biserici Romane, dăruim și hărăzim Chibzuinței Tale precum și moștenitorilor și urmașilor tăi legiuți, pentru a o avea, ține, conduce, guverna și stăpâni țara însăși pe care din generozitatea ta ai dăruit-o Sfântului Petru. Oricare dintre acei moștenitori și urmași ai tăi, care vor fi fost aleși după tine de fruntașii țării, să țină în chip asemănător să arate aceeași cuvenită ascultare și închinare nouă și urmașilor noștri, prin ei înșiși sau prin solii lor și să se arate a fi supuși Sfintei Biserici Romane, care nu-i consideră pe vasali ca fiind robi, ci i-a primit pe toți ca pe niște fii; mai mult chiar, să persevereze cu statornicie și să înainteze pe calea credinței catolice și a religiei lui Christos, Domnul și Mântuitorul nostru. Și fiindcă Noblețea Ta, concurând gloria apostolilor, nu te-ai sfii să împlinești slujba de apostol, vestindu-l pe Christos și răspândind credința lui, și s-a străduit să întregască rolul nostru și al misiunii noastre păstorești și să cinstească în chip unic pe principele apostolilor înaintea tuturor, noi la rândul nostru, mai presus decât acest unic privilegiu, vrând să împodobim acum și în toate timpurile care vor să vină pe Excelența Ta și, ținând seama și de meritele tale și pe moștenitorii și urmașii tăi legiuți, care, după cum s-a spus, vor fi fost aleși și confirmați de Scaunul Apostolic, îți îngăduim în egală măsură, vrem și te rugăm prin autoritatea noastră apostolică, cum am făcut și în alte scrisori pe care le-am trimis deopotrivă ție și fruntașilor țării și întregului tău popor credincios nouă, prin nunțul nostru, scrisori în care sunt scrise și lămurite mai pe deplin toate acestea, ca, după ce tu și aceia vei fi fost sau vor fi fost încoronați conform ritualului cu coroana pe care o trimitem pe baza formulei încredințată de noi solilor tăi, să poți și să fi în stare, iar aceia să poată și să fie în stare de a face să se poarte crucea, însemnul apostolilor, înaintea ta sau a lor; și, pe baza a ce te va fi învățat sau fi va fi învățat grația divină, să orânduiești și să dispui bisericile țării tale, atât pe cele prezente, cât și pe cele viitoare, în numele nostru și al urmașilor noștri. Îl rugăm pe atotputernicul DUMNEZEU, care te-a chemat pe nume din pântecul mamei tale înspre domnie și coroană și care a poruncit să-ți fie dată ție coroana care fusese confecționată de noi pentru ducele polonilor, ca să sporească prin belșugul roadelor dreptății Sale; să te păstreze pe tine teafăr pentru țara ta, iar pe aceasta s-o păstreze întreagă pentru tine, El care a stropit cu dărnicie răsădii țării tale cu roua binecuvântării Sale; să te apere de dușmanii văzuți și

nevăzuți, și, după chinurile domniei pământești să te împodobească cu coroana veșnică în regatul celest. Dată la Roma, cu șase zile înaintea calendelor lui aprilie, în indictionul al 13-lea. Până aici scrie Silvestru al II-lea, pontiful maxim. Același privilegiu al regilor Ungariei, împreună cu mai multe alte libertăți ale aceluiași regat, a fost confirmat în timpul lui Sigismund, împăratul romanilor și regele Ungariei, în celebrul conciliu de la Constanț și a fost întărit prin jurământ.

CAPITOLUL AL III-LEA

Transilvania este convertită la credința catolică de către Sfântul Ștefan, regele Ungariei

1. Regele Ștefan așează o căpetenie catolică în fruntea Transilvaniei.

A rămas Dacia *Mediterranea* sau Transilvania supusă riturilor păgâne, ba chiar infestată de arianism, până în anul al doilea de după o mie, an în care Sfântul Ștefan, primul rege apostolic al Ungariei, a purtat un război victorios împotriva bulgarilor pe teritoriul Transilvaniei și, victorios fiind, l-a pus în fruntea acesteia drept căpetenie catolică pe Zoltán, propriul străbunic, și a sădit în această țară credința catolică. În legătură cu aceste lucruri se cuvine să introducem aici cuvintele lui Bonfini (din Decada a 2-a, carte 1 a „Istoriei Ungariei“).

2. Transilvania apărută de divinitate împotriva unui dușman barbar.

„Atât de mult a fost întărit divinelui rege Ștefan de evlavie sa față de DUMNEZEU, încât să se spună că, sub protecția Lui și sub auspicii divine, țara a fost condusă cu pricepere. Într-o noapte, primind din cer un avertisment în visele sale, trezindu-se, a sărit din așternut: poruncește ca Veredarius, comandantul oastei, care fusese chemat de îndată, să se grăbească înspre Transilvania ulterioară, parte a Daciei, ca să sfătuiască poporul care locuiește în acea parte și să-i poruncească să așeze toate forțele și bogățiile lor în cetăți și în locuri bine fortificate, deoarece bessii, care locuiesc pe malurile Dunării, străini de orice religie și cei mai aprigi dușmani ai ungarilor, amenință la hotarele țării. Nu bine a îndeplinit Veredarius poruncile primite și aceia își puseseră lucrurile la adăpost, când iată că sosesc sălbaticii barbari, calcă în picioare pretutindeni ogoarele, trec totul prin foc și sabie, ucid pe toți cei care le ies în cale, deși puțini la număr, indiferent de sex și vârstă. Zăbavnici au găsit doar câțiva și aceștia au plătit prețul prostiei lor; dacă nu și-ar fi păzit bunurile în urma prevenirii lui Veredarius, deja s-ar fi sfârșit cu Transilvania. De altfel, au mai avut loc și alte războaie, pe care, prin bunăvoința divină, le-a purtat cu succes.

3. Războiul organizat pentru religie.

În anul mântuirii 1002 se iscă lupte intestinale între Ștefan și Gyula, unchiul său. Căci acesta îl trata cu cel mai mare dispreț pe nepotul său deoarece se inițiasse în credința creștină și se lepădase de credința scitică; de aceea, nu numai cu vorba l-a încolțit de multe ori cu cea mai mare asprime pe rege, dar se străduia să-l hărțuiască și cu armele, ca să-l readucă pe acesta la riturile părintești. Când a înțeles că nu poate să realizeze nimic cu vorbele, năpăstuieste zilnic Ungaria prin raiduri și jafuri pornite dinspre Transilvania, în fruntea căreia se afla. Dimpotrivă, preacredinciosul rege, pentru a nu fi silit să lupte cu ruda sa de sânge, l-a implorat în repetate rânduri prin soli și fețiali să nu mai stăruiască în sălbăciea sa scitică, ci să-l recunoască pe DUMNEZEU și pe Mântuitorul său; însă orice încercare a sa era zădărnicită. Prin urmare este silit să-l convingă cu armele pe cel care zilnic îi jigăea pe unguri și le pricinuia diferite pagube.

4. Transilvania, cu căpetenia sa Gyula, este supusă Ungariei.

După ce a fost pregătită o armată numeroasă, se îndreaptă spre Transilvania și aceasta este cucerită în întregime doar în câteva luni. În cele din urmă, Gyula este prins împreună cu soția sa și cu cei doi copii, fiind adus în Panonia. Regiune foarte prețioasă și bogată în aur, vin, grâne, turme și toate bunurile, Transilvania a fost alipită Ungariei începând cu acea vreme. Întreaga populație care

locuia în acea regiune a Daciei a fost trecută la credința creștină, în parte, cu forța, în parte de bună voie. În palatul regal al unchiului, regele Ștefan a capturat o mare cantitate de aur și de argint, procurată în chipul cel mai ticălos cu putință, din care a construit la Alba o biserică foarte impunătoare; deoarece această biserică a fost deseori vătămată de incendii, s-a născut în popor convingerea și credința sigură că de aceea a fost deseori chinuită de cumplitul incendiu, deoarece fusese construită cu bani dobândiți prin cea mai mare nelegiuire. Gyula, împreună cu soția și copiii săi, au trecut forțat la dreapta credință și, după ce au fost curățați prin botez, au fost eliberați din lanțuri de către rege și tratați pe potriva demnității lor.

5. Glorioasa victorie asupra lui Gyula, căpetenia bulgarilor.

Puțin după aceea, s-a stărnit mare război dinspre bulgarii de neam slav. Dacă până atunci, aceștia erau așezați în Mysia inferioară, care se întinde de o parte și de alta a Dunării până la Marea Neagră, acum aceiași bulgari, sub conducerea lui Ceas, apar la hotarele vecinilor, duc cu ei prăzi uriașe și, rătăcind până departe ca să tâlhărească și să pustiască, îi răvășesc pe toți, cât îi țin puterile, iar acum se străduiesc să jefuiască când Transilvania, când Ungaria. Pentru a stăvili îndrăzneala acestora, regele este silit să facă pretutindeni mari recrutări. Căci urma să înfrunte niște dușmani puternici nu numai prin numărul ci și prin forța lor, ei fiind de neabordat datorită asperității locurilor și a obstacolelor naturale. Așadar, după ce a pregătit mari oști, intră în Mysia inferioară, se întâlnește cu aprigul dușman, deseori lupta fiind echilibrată. În cele din urmă, în lupta finală, bulgarii întorc spatele și se risipesc în toate părțile în mare fugă. Ceas, principele lor, a fost ucis în luptă, iar tabăra lor jefuită: din aceasta s-a dus atâta pradă încât nimeni nu a plecat fără să fie împovărat cu pradă de la dușmani; a fost găsită o cantitate așa de mare de aur, argint și nestemate, încât tot ce aceia îngrămădiseră în urma a multe războaie, au pierdut într-o singură bătălie.

6. Prăzile de război înturnate înspre sfintele folosințe sub noua căpetenie Zoltán.

Și după ce fusese purtată o bătălie în Dacia ulterioară, pe care oamenii o numesc Transilvania, regele l-a pus în fruntea acestei foarte bogate regiuni pe străbunicul său, căruia ei îi zic Zoltán. Prada de la dușmani nu a fost îndrumată înspre folosința omenească, ci spre cea divină, aurul și argintul împreună cu pietrele prețioase fiind sortite crucilor, cupelor, fialelor și veșmintelor pontifilor; din acestea s-au fabricat odoarele atâtor biserici, încât nici măcar cel mai mic lăcaș sfânt din Panonia nu a fost lipsit de o dărnicie atât de pioasă". *Toate aceste lucruri le-am luat cuvânt cu cuvânt din Bonfini.*

7. Ereziiile s-au strecurat în Transilvania.

Din nou a rămas Transilvania catolică și vreme de cinci sute de ani era condusă de căpetenii catolice, până când în 1521 s-a amestecat cu vâltoarea luterană, care acum se numește pe sine *evangelică*, puțin mai târziu și cu cea *ariană*, care a luat numele *unitarienilor*, precum și cu cea *calvină*, zisă a *reformatorilor*, în fine, cu viitura anabaptiștilor și a altor erezii.

8. Valahii de rit grec au început să renunțe la schismă.

Ritul grecesc era în putere de multă vreme între valahi (adică între moldavi și munteni), urmașii romanilor, răspândiți în număr mare și în Transilvania (însă cu rangul de iobagi), dar acest rit era pângărit de erezia referitoare la purcederea sfântului spirit numai de la Tatăl, pâinea împărțășaniei și lipsa purgatoriului, precum și nerecunoașterea papei și a scaunului apostolic. În această situație, începând cu anul 1698, după ce hotărâse să se lepede de schismă și să se unească cu biserica romanocatholică, clerul valahic, care locuia în Transilvania, a mărturisit public următoarele patru articole. *Primul*: Pontiful romanilor este căpetenia universală a întregii biserici răspândite în lume. *Al doilea*: pâinea azimă este o materie suficientă pentru primirea Cinei Domnului, sau a tainei euharistiei. *Al treilea*: în afară de Cer, reședința fericiților, și Infern, temnița celor condamnați, se mai acceptă un al treilea loc, în care sunt reținute și purificate sufletele încă necurățate pe deplin. *Al patrulea*: spiritul sfânt, a treia persoană în Trinitate, purcede și de la Tată și de la Fiul.

9. Valahii nu sunt primiți între stările Transilvaniei numai dacă sunt uniți.

În anul lui Christos 1698, valahii erau așa de numeroși în Transilvania, încât numai fețele bisericești aflate sub jurisdicția episcopului de rit grec de la Aiba Iulia, atât îngrijitorii sufletelor celibatari cât și cei căsătoriți, au depășit numărul de două mii. Totuși, valahii nu erau primiți în rândul stărilor Transilvaniei, dacă nu erau uniți uneia dintre cele patru religii recepte: catolică, luterană, calvină sau unitariană. Nu voi spune nimic aici despre drojdia iudeilor și a țiganilor, de vreme ce sunt puțini la număr și lipsiți de importanță.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Despre prima râvnă a regilor pentru religia catolică și despre soarta ei schimbătoare

1. Regele sfânt Ștefan îi încredințează fiului său Emeric preceptele religiei.

La rang de maximă preocupare era pentru regii Ungariei întărirea și sporirea Sfintei și Apostolice Biserici Romane și catolice, în care scop ei încredințau poporului multe legi și hotărâri. Mai presus de toți, Sfântul Ștefan, protoregele apostolic al Ungariei, se străduia din răsuputeri ca fiul său Emeric, educat în spiritul credinței și moștenitor al domniei, să cultive mereu cu sfințenie credința catolică și a transcris în acest scop documente, precepte și sfaturi foarte demne de a fi citite, care pot fi văzute în „Cartea decretelor regilor Ungariei” din care ne-a făcut plăcere să scoatem câteva.

2. Câteva documente pentru fiul Emeric din „Cartea decretelor Ungariei”.

În cartea întâi a decretelor sfântului Ștefan, capitolul 1, se citește astfel: „Deoarece la rangul suprem al demnității regale nu trebuie să acceadă decât credincioșii și cei care sunt pătrunși de credința catolică, de aceea primul loc în poruncile noastre îl dăm sfintei credințe. În primul rând îți poruncesc, te sfătuiesc, te indemn, preaiubite fiu, dacă vrei să cinstești curtea regască, să păstrezi credința catolică și apostolică cu atâta străduință și grijă, încât să le oferi o pildă tuturor celor supuși ție de către DUMNEZEU și toate fețele bisericești, fiule, să te numească adevărat erou al credinței creștine”. Și în capitolul 2: „Fiul meu, cu fierbinte râvnă trebuie să veghezi din zi în zi Sfânta Biserică, încât mai degrabă să-i prilejuești sporierea, decât să suferă vreo daună: de aceea erau numiți în primul rând sfinți regii, fiindcă sporeau biserica. Să faci și tu acest lucru, pentru ca să fie mai demnă de laudă coroana ta iar viața să-ți fie mai frică și mai plină”. În capitolul 3: „Preaiubite fiu, așa să-i ocrotești pe cei mai bătrâni (*este vorba de episcopi și de prelați*) ca pe luminile ochilor”. În capitolul 9: „Respectarea rugăciunii este cel mai bun mijloc de dobândire a mântuirii regești. Iar tu, fiul meu, ori de câte ori alergi la Biserica lui DUMNEZEU, să-L adori împreună cu Solomon, fiul regelui, și, tu însuși rege, să spui întotdeauna: «Trimate, Doamne, înțelepciunea din sălasul măreției tale, ca să fie cu mine și să lucreze cu mine, ca să știu cine este în fața Ta în orice vreme.»”. În capitolul 10: „Eu, preaiubite fiu al meu, dulceața inimii mele, speranța neamului viitor, te rog, îți recomand ca în toate împrejurările, sprijinindu-te pe pietate, să te arăți favorabil nu numai rudelor și principilor sau căpeteniilor sau bogățiilor sau vecinilor și autohtonilor, ci și străinilor și tuturor celor care vor veni la tine. Căci lucrarea pietății te va conduce la fericirea supremă. Fii milos față de toți cei care suferă violență, având mereu în cugetul tău acea pildă a Domnului: îndurare vreau și nu sacrificiu. Fii de asemenea, umil, pentru ca DUMNEZEU să te preamărească, acum și în viitor. Fii cuviincios și să te ferești de toate miesmele poftelor ca de pintenul morții”.

3. Alte documente pentru poporul ungar.

Astfel de documente dădea el și pentru preaiubitul său popor ungar, pe care îl iubise cu dragoste atât de tată cât și de frate. A poruncit (tot în cartea a 2-a, capitolul 4) ca să se aibă cu osebite grijă de preoți: „Să știți, a zis el, frați ai mei, că asupra tuturor se întinde lucrarea preotească. Căci în vreme ce fiecare din noi își face propria lucrare, aceia însă o fac și pe a lor și pe a fiecăruia dintre voi în parte. De aceea, după cum și aceia lucrează pentru noi toți, tot așa și voi

trebuie să munciți cu cea mai mare răvnă pentru ei, până acolo încât, dacă ar fi nevoie, să vă puneți și sufletele drept chezășie pentru ei". *Iar în capitolul opt poruncește în felul următor să se meargă la biserică în ziua de duminică:* „Să se recomande de către preoții și de către comiții tuturor vilicilor, ca la vederea lor să alege în ziua de duminică la biserică cu toții, mari și mici, bărbați și femei, mai puțin aceia care păzesc focurile. Însă, dacă unii vor rămâne îndărătnic, pe aceștia să îi biciuiască și să-i deposeze de averi din cauza neglijenței lor“. *Iar în capitolul 9, în legătură cu respectarea celor patru timpuri, spune astfel:* „Dacă cineva va fi încălcat posturile celor patru timpuri, cunoscute de toți, mâncând carne, să postească în temniță pe parcursul unei săptămâni întregi“. Lucruri asemănătoare se citesc și în decretelor celorlalți regi ai Ungariei, decret care toate se definitivau cu mărturia întregului cler și a poporului.

4. Fericirea Transilvaniei cât timp a înflorit religia catolică.

De bună seamă, atâta timp cât Transilvania se supunea cu credință Sfintei Biserici Romane, mama noastră, și se arăta a fi o fiică fidelă prin menținerea și păzirea religiei catolice, tot atât timp ea se vedea plină de o pace plăcută și de belsugul lucrurilor de toate felurile și purta o înfățișare vestită prin răvna cele mai adânci pietăți întru DOMNUL și întru sporirea gloriei divine; apărea de asemenea însemnată printr-o doctrină eminentă, așa cum ne este îndestulător și cu prisosință dovedit acest lucru de cele mai mari și în egală măsură cele mai vechi monumente ale familiilor ecleziastice și religioase, ale bisericilor, școlilor și ale așezămintelor de felul acesta făcute întru sporirea gloriei lui DUMNEZEU.

5. Nefericirea aceleiași din pricina tulburării religiei.

„După ce au prins putere monștrii sectelor (cum spune scriitorul transilvan Laurențiu Töppeltn), mânia Domnului care a urmat a secătuit de bărbați patria noastră printr-un război temerar și a trântit-o la pământ, vlăguită fiind de luptele civile: a stărnit fără împotriva principelui său, pe părinți împotriva fiilor, pe iobagi împotriva stăpânilor, pe frate împotriva fraților și a îngăduit ca cele mai multe familii să fie cuprinse de furie în măruntaiele lor; aceeași mânia a dat ocupantului puțința de a face orice: ce a scăpat de jafuri, a înlăturat prin foc, pe cei care s-au întors dintr-un măcel i-a predat ca prizonieri, adesea a vândut în taberele dușmanilor pe un singur transilvănean în schimbul unui fum de tutun sau pentru un bici ori o curea, cu care să fie amenințați ceilalți. Și, în timp ce transilvănenii erau încredințați că au suferit până în fund toate cele ce puteau fi suferite, s-a mai abătut asupra lor și ciuma, drept marea răsplată pentru suferințele lor“. Așa spune Töppeltn, cuvânt cu cuvânt, în scri-soarea sa dedicatorie.

CAPITOLUL AL V-LEA

Despre episcopii și decanatele Transilvaniei

1. Cele patru scaune episcopale din Transilvania, numite de către scriitori: de Alba, de Milcov, de Sibiu și de Bistrița.

Citesc că au existat în Transilvania, față de varietatea bisericilor, patru scaune episcopale romanocatolice, numite: *de Alba*, care există și acum, deși multă vreme a fost lipsit de episcop; a fost vestit prin cele 24 de decanate ale sale, după cum au scris unii. Cititorul poate să găsească mai multe lucruri despre această episcopie în cartea întâi, *prolegomenum*-ul al 6-lea, numărul 3. În legătură cu bisericile transilvănene am transcris următoarele lucruri de la pagina 71 a manuscrisului lui Hermann, preot din Medias: „După biserica din Alba, prima care să ajungă la perfecțiune era cea din *Milkov*, căreia i se încredința chiar și rangul de episcopie, iar restul se supuneau acestora două; de unde s-a întâmplat ca întreaga Transilvanie, încă din vechime, să aibă doi episcopi, cel *de Alba* și cel *de Milkov*, dintre care primul îl recunoaște drept mitropolit pe arhiepiscopul da Calocsa, cel de-al doilea pe arhiepiscopul de Esztergóm“. Și la pagina 115: „Tătarii nu numai că au pustiit *Milkovul*, dar l-au și distrus din temelii“. Drepturile episcopale asupra acestora le rețineau pentru ei decanul și membrii capitolului sibian (pe baza edictelor papei și ale regelui). Își tineau actele în arhiva

capitlului din Sibiu. Episcopia Sibiului, a cărui episcop dicta legea chiar și bisericii valahice, se supunea odinioară arhiepiscopului de Caloce. Despre acest lucru a se vedea mai sus, în cartea întâi, *prolegomenum*-ul 7, numerele 5 și 6. Alții pomenesc și episcopia de Bistrița și spun că episcopul acesteia și-a avut reședința în faimoasa mănăstire din cetatea Bistrița, el fiind stabil. Dar lucruri mai sigure vor fi oferite în apendicele acestei cărți.

2. Decanatele și capitlurile.

Clerul Transilvaniei și-a rezervat în vremurile din urmă cinci decanate împreună cu opt capitluri: mai întâi, *cel bistrițean*, cu 23 de sate regești și *cel de Reghin*, cu 30 de sate. În al doilea rând, *cel sibian* care era format din trei capitluri: *cel de Sebeș*, în popor *Sebeșul Săsesc*, sau *Müllenbach*, care ținea de Orăștie sau de Bros; de asemenea *Miercurea* sau *Reussmarkt* și 17 sate regești, apoi primul capitlu *sibian*, care se numea *înlocuitor*, cuprinzând două scaune săsești, Cincul Mare și Nocrich, cu 22 de sate regești. În al treilea rând, *cel brașovean* care avea capitlu *Bârsei* cu 13 sate regești. În al patrulea rând, decanatul de Kezdi (Covasna) împreună cu capitlu de *Sighișoara* sau de *Schösburg* și 48 de sate. În al cincilea rând, decanatul de *Szászház*, cu capitlu de Medias și 36 de sate regești. Același lucru îl relatează *Reichesdorf*, *Tröster* și *Krekvit*.

2. Superintendentul unitarian, luteran, calvin și vlădica românilor.

Cei trei superintendenți acatolici, care în chip abuziv se numesc episcopi, sunt: *cel arian sau unitarian*, care locuiește la Cluj, cel luteran, care își are scaunul în târgul *Biertan*, cel calvin, cu reședința la Alba Iulia; în afara acestui oraș își are scaunul vlădica de rit grecesc al valahilor, care, împreună cu clerul său, a lepădat schisma în anul 1698 și a fost primit în sânul Bisericii Romane.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Despre ordinele religioase care au înflorit odinioară în Transilvania

1. Dificultatea de a întocmi recensământul așezămintelor sfinte.

Cât de nefericit au pierit vechile memorii, aflăm cu ușurință din actele sinodului diecezan de la Esztergom din anul 1629, retipărite în anul 1664, în care se explică cât de greu a fost să se caute și să se recenzeze așezămintele ordinelor sfinte; pe acestea, neputând găsi o sursă mai demnă de încredere, le-am scos din aceleași acte, după cum urmează.

2. Două abații.

Aghireș, filiala abației Sfântului Benedict de la Cluj-Mănăstur.

De asemenea, *Abazia Sfântului Benedict* din Cluj-Mănăstur, a diecezei transilvănene a Fericitei Fecioare, din comitatul Cluj, lângă Cluj. De la pagina 103.

Abazia din Mănăstireni, în dieceza Clujului, de la pagina 107: este îndoielnic dacă aceasta a fost a Sfântului Benedict.

3. Ordinul Sfântului Dominic.

Mănăstirile dominicanilor: la Alba Iulia, consacrată Fericitei Fecioare Maria; la Sibiu, la Bistrița, la Cluj, în orașul vechi. De la pagina 116.

4. Mănăstirile Sfântului Francisc Seraficus.

Mănăstirile ordinului Sfântului Francisc ale Bisericii de Alba Iulia, sau Fehér Egyház, între bunurile domnilor Hailer, în Transilvania.

La Brașov, sau Kronstadt, în Transilvania.

La Bistrița, în Transilvania. Dată de către episcopul Transilvaniei pentru minorități în anul 1336. De la pagina 117.

Mănăstirea clujeană, în Transilvania.

La Târgu Secuiesc, sau Székely Vasárhely, dată observanților în anul lui Christos 1446, odinioară a fost a conventualilor.

La Suseni, în Transilvania, între bunurile domnilor Kendi. De la pagina 118.

Mănăstirea huniadă, sau de Hunedoara, a FERICITEI FECIOARE MARIA, pe care o începuse Ioan de Hunedoara pentru eremiții Sfântului Augustin, dar a terminat-o regele Matia și, dobândită de la Paul al II-lea, a dat-o observanților.

Mănăstirea de la Ineu, Caransebeș.

Keszte, construită de Ștefan, voievodul Transilvaniei.

Lipova, a Sfântului Ludovic, episcopul, fundată în anul lui Christos 1327 de către Ludovic I, regele Ungariei, ruda de sânge a pomenitului sfânt.

Mănăstirea de la Mediaș. De la pagina 119.

Mănăstirea de la Orșova, lângă Porțile de Fier.

La Orăștie, în Transilvania, fundată de regina Elisabeta, cam la anul 1370. De la pagina 120.

Mănăstirea din Șimleu.

Mănăstirea FERICITEI FECIOARE MARIA VIZITATE, în Ciuc, scaunul secuilor, din Transilvania, provincia sfântului Mântuitor.

La Mintia, în Transilvania.

La Teiuș, în Transilvania: a construit-o Iancu de Hunedoara în urma victoriei împotriva turcilor de la Sântimbru, lângă Alba Iulia. De la pagina 121.

La Odorhei, în Transilvania. De la pagina 120.

5. Mănăstirile ordinului Sfântului Pavel Întăiul Eremit.

Ordinul eremiților Sfântului Pavel Întăiul Eremit, vicarul de Ardeal, sub care mai întâi este fundată mănăstirea din Székely Haza a Fericitei Maria, din Transilvania, la anul 1370.

Mănăstirea din Păuca, în Transilvania: a fundat-o Ladislau, prepozitul de Sibiu, în anul 1416; această mănăstire a fost dată după aceea fraților observanți.

Mănăstirea din Tăuți (sau de pe Stânca Sfântului Mihail), lângă Alba Iulia, este fundată de Goblinus, episcopul Transilvaniei, în anul 1384 și este mărită de episcopul Emeric, succesorul acestuia.

Mănăstirea din Patalan sau Pathlan, fundată în părțile Transilvaniei în anul 1328 de către domnul Chibax de Mindszent. De la pagina 128.

Între cele *necunoscute* este pusă mănăstirea de maici de la Cluj.

6. Ruina fericirii Transilvaniei.

Și pe mine mă recomfortează amintirea celei mai frumoase stări a presu-pusei patrii. Căci, ce a putut fi fie mai plăcut la vedere, fie mai sigur pentru protecție, decât să vezi tot atâtea șiruri ordonate de fortărețe, stând de strajă pentru mântuirea Ungariei, câte mănăstiri ale oamenilor sfinți au existat? Aceștia, de bună seamă, au dobândit favoarea lui DUMNEZEU prin rugăciune, lacrimi, posturi și prin toate exercițiile vieții religioase, au îndepărtat ura. s-au pus pe ei aidoma unui zid pentru casa lui DUMNEZEU. Astfel, neamul nostru viețuia în frumusețea păcii, în odihnă plină de bunăstare și sub protecția cerească a lui DUMNEZEU. Acum (o, durere!) după ce au fost împrăștiate pietrele sanctua-rului, oamenii religioși culți sunt morți (totuși, nu din lipsa legilor, ci de teama turcului, care ataca cu furie), mănăstirile au fost lăsate goale de fugarii înfricoșați și, în toiul luptelor pentru coroana regilor, erau ocupate de către bărbați seculari, iar după ce au fost ocupate, unele cu greu au mai fost recupe-rate de cler; căci după ce au fost distruse mănăstirile, s-a îndepărtat favoarea lui DUMNEZEU și indignarea Atotputernicului precum și brațul Său întins până aici au scufundat această țară în crime de-a lungul unei mari perioade din acest secol. Să-i implorăm, deci, pe toți cei care sunt pentru pacea patriei și să ne rugăm să se întoarcă pentru noi blândețea Domnului atotputernic, la fel ca în zilele de demult". *Așa se citește în numita carte sinodală. Adaugă ce se citește la Reichenstorf, în „Descrierea Transilvaniei”: Cârțișoara, un sat așezat pe malul Oltului, a fost odinioară abateie și își trage numele de la cheruși, iar împrejurimile poartă numele de Kerzrelandt și Kertzregsbürg”.*

CARTEA A TREIA A CULEGERII DE DATE ISTORICE PRIVIND BISERICA TRANSILVANĂ

DESPRE TRANSILVÂNENII PRĂBUȘIȚI ÎN EREZIA LUTERANĂ

Precuvântare

Prima sectă a ereziilor care s-a strecurat în Transilvania a fost cea luterană, în timpul voievodului sau prefectului Transilvaniei, Ioan de Zapolia, comite de Zips, fiul lui Ștefan, palatinul Ungariei și păstrătorul coroanei, și al Astridei.

Acest Ioan era, în tinerețe, ambițios și cu caracter violent și, fiindcă în anul lui Christos 1514 a jucat față de niște rebeli nu rolul unui judecător creștin, ci mai degrabă pe acela de tiran, a primit o dublă pedeapsă de la Dumnezeu: una pentru că, de abia începută lupta, a fost pus pe o fugă rușinoasă de către turci, a doua pentru că vreme de doi ani n-a putut vedea sacrosancta euharistie deoarece ea îi era interzisă de către preotul care oficia și nici nu urma să o vadă, dacă nu îl va fi înduplecat pe DUMNEZEU prin rugăciunile neîntrerupte și prin posturile sale și alor săi (fiind plătită de către aceiași o mare cantitate de aur atât pentru săraci cât și pentru azilurile religioase). Să se citească la Istvánffi în „Istoria Ungariei” despre acest Ioan. În cartea a treia vor fi relatate faptele luteranilor din Transilvania, care vor fi continuate până la sfârșitul vieții numitului Ioan de Zapolia. Rămăi sănătos.

INDICELE CĂRȚII A III-A

Despre transilvănenii prăvăliți în erezia luterană

Capitolul I. Erezia lui Luther este introdusă la Sibiu. 1. Reforma lui Luther, constând din șase puncte. 2. Doctrina lui Luther. 3. Cărțile lui Luther sunt răspândite în Transilvania. 4. Doi canonici sibieni se clatină în credință. 5. Încep să se țină predici luterane. Școlile. 6. La sate, țărani sunt seduși. 7. Erezia nu este împiedicată din pricina războaielor.

Capitolul al II-lea. Despre rezistența regelui împotriva luteranismului. 1. Strădania regească împotriva ereziei, neputincioasă la Sibiu. 2. Se hotărăște ca luteranii să fie pedepsiți cu pedeapsa capitală. 3. Porunca regească de ardere a cărților luterane.

Capitolul al III-lea. Despre rezistența arhiepiscopală împotriva luteranismului. 1. Porunca arhiepiscopului de Esztergóm de excomunicare a celor care urmau dogmele luteranilor. 2. Scrisoarea arhiepiscopală către decanii de Sibiu și Brașov împotriva luterizanților.

Capitolul al IV-lea. Despre îndărătnicia favorizare a luteranilor de către sibieni. 1. Primejdia de răzmeriță din cauza anunțării publice a excomunicării. 2. Veneției luterani sunt sprijiniți cu bunăvoință. 3. Dregătorii nu se supun poruncilor regiști. 4. Îndărătnicia Dascălului Sărac, apostatul. 5. Decretul de ardere pe rug a luteranilor. 6. Se dă pedeapsă apostatului care se căiește și sunt arse cărțile luterane. 7. Regele stăruie asupra poruncilor împotriva luteranilor. 8. Scrisoarea de amenințare a regelui către judele regesc. 9. Războiul dăunător stării catolice

Capitolul al V-lea. Despre clerul transilvănean silit să se înroleze și despre plângerile venerabilului capîtlu sibian împotriva luteranilor. 1. Edictul regesc care cheamă clerul sub arme este promulgat în Transilvania. 2. Scrisoarea capîtlului sibian despre îndrăzneala luteranilor.

Capitolul al VI-lea. Despre măcelărirea ungarilor în bătălia cu turcii de la Mohács. 1. Ludovic al II-lea, regele Ungariei, se scufundă în mlaștină în timpul bătăliei cu turcii de la Mohács și oastea sa suferă măcelul. 2. Căsăpirea episcopilor Ungariei. 3. Prevestirea mai în glumă mai în serios a măcelului ungarilor. 4. Din mila preavestitei văduve Dorotheea Prinyi este îngropată oastea ucisă. 5. Vorbele lui Soliman despre cele șapte capete ale episcopilor care i-au fost aduse.

Capitolul al VII-lea. Despre încoronarea ca rege a lui Ioan de Zapolia, voievodul transilvan și despre episcopatele înstrăinate ale Ungariei. 1. Ioan Zapolia, voievodul transilvan, pretinde coroana Ungariei. 2. Sunt convocate comițiile pentru încoronarea regească. 3. Este încoronat Ioan, rămânând nesalutat Ferdinand, deși avea drept de moștenire la domnie. 4. Este încoronat în chip legiuit Ferdinand. 5. Ioan Zapolia încredința rangurile de episcop laicilor.

Capitolul al VIII-lea. Despre zelul lui Ioan Zapolia împotriva luteranilor. 1. Conștiința îl îmboldește pe Ioan să împiedice erezia luterană. 2. Scrisoarea lui Ioan către sibieni, împotriva ereziei îngăduite de către acestia. 3. Neînțelegerea în privința regelui legiuit, care împiedică îndeplinirea poruncii lui Ioan. 4. Transilvania, lipsită de sprijinul catolic.

Capitolul al IX-lea. Ioan Zapolia învins pleacă în exil, iar după ce Transilvania este supusă turcilor, redobândește coroana Ungariei. 1. Ioan pleacă de la domnie. 2. El cere, printr-un sol, sprijin turcesc împotriva lui Ferdinand. 3. Ioan face Transilvania tributară turcilor. 4. Sfânta coroană a Ungariei este dată lui Soliman, sultanul turcilor. 5. Soliman încredințează lui Ioan domnia și coroana. 6. Episcopul Paul și Petru Prinyi reintră în grațiile lui Ioan.

Capitolul al X-lea. Proscrierii catolicilor sibiieni de către luterani îi urmează nenorocirea ungaro-transilvană. 1. Catolicii de ambele sexe sunt proscriși la Sibiu de către luterani. 2. Martin Fölker, pentru a-și păstra prebenda, devine apostat. 3. Război și ciumă în Transilvania. 4. Arhiepiscopul Paul se aliază cu regele Ferdinand iar Petru Prinyi își sfârșește viața nenorocită în temniță. 5. Soliman, reintors în Ungaria, este respins de către Sfântul Martin la cetatea Gönc. 6. Primejdia lui Soliman la traversarea râului Drava.

Capitolul al XI-lea. Tratatul de alianță al lui Ioan, căsătoria și moartea sa. 1. Rangurile de episcop sunt restituite clerului și adepții lui Luther, alungați din plebaniile ungurești, se strecoară în Transilvania. 2. După uciderea unui prefect al Transilvaniei, acestuia îi urmează doi. 3. Punctele păcii între regele Ferdinand și interregele Ioan. 4. Ioan se căsătorește. 5. Neînțelegere în Transilvania între partida lui Ferdinand și cea a lui Ioan. 6. Bogățiile țăranilor. 7. Boala și moartea lui Ioan de Zapolia.

CAPITOLUL ÎNTĂI AL CĂRȚII A TREIA DESPRE TRANSILVĂNENII PRĂVĂLIȚI ÎN EREZIA LUTERANĂ

Erezia lui Luther este introdusă la Sibiu

1. Reforma lui Luther, constând din șase puncte.

Martin Luther, apostat german și ereziarh, prinse a tulbura Biserica în anul lui Christos 1517 la Wittenberg și a tulburat-o până în anul lui Christos, 1546 (fiind crescuți între timp de către apostatul ex-călugăr patru copii: Ioan, Martin, Paul și Margareta) și în acel an a murit nefericit. S-a hotărât să fie reformatorul Bisericii și a stabilit reforma sa alcătuită din șase puncte. 1. A reformat unirea creștină: căci i-a sustras pe adepții săi de la unitatea hotărârilor înspre neînțelegeri, din care cauză există, în parte, certurile și urile. 2. A reformat obediința datorată păstorului: căci a ispitit oile lui Cristos înspre libertatea de a da cu capul și cu picioarele. 3. A reformat pedeapsa trupească: căci a schimbat mortificările cu senzualitatea. 4. A reformat posturile pe care le-a înlocuit cu lăcomia. 5. A reformat castitatea, pe care a făcut-o să alunece spre desfătărilor cărnii. 6. A reformat legământul sacerdotal de celibat: căci s-a mutat pe el și pe alții de la lanțul izbăvitor la dezlegarea apostatică.

2. Doctrina lui Luther.

Același Luther a propovăduit mai multe rătăcirii, dintre care principalele sunt următoarele: pe om îl justifică numai credința; liberul arbitru a pierit prin păcat; papa este anticrist; în euharistie rămâne substanța pâinii împreună cu trupul lui Cristos; indulgențele nu au nici o valoare; nu există purgatoriu; grația nu se dăruiește prin sacramente; păcatele, atunci când sunt răscumpărate, nu sunt șterse, ci doar nu sunt imputate; și multe altele de felul acesta.

3. Cărțile lui Luther sunt răspândite în Transilvania.

Și prin intermediul unor cărți încredințate tiparului, care propovăduiau o astfel de doctrină (cărți în care Luther nu numai că umplea de calomnii Sfânta Biserică Romană, dar și interpreta în mod corupt și plin de venin textul sfintelor scripturi), creștea stricăciunea sufletelor și se răpândea până departe. Căci la doi ani de la apostazia lui Luther (chiar în anul 1519) asemenea cărți erau aduse chiar și la Sibiu (Hermanstadt), capitala sașilor transilvăneni, prin intermediul negustorilor care mergeau și veneau.

4. Doi canonici sibiieni se clatină în credință.

Pe acestea le dorea mai cu ardoare decât ceilalți venerabili canonici sibiieni plebanul Mathias Colomann și se pare că, într-un interval de doi ani, în așa

măsură s-a abătut de la supunerea și de la riturile Sfintei Biserici Romane încât, atunci când în anul lui Christos 1521, la 8 august, va muri, el va fi prezentat de către sibieni ca fiind *piatra de temelie* a fortăreței sectei luterane și chiar al doilea Moise. Acestui pleban, odată mort, i-a urmat în parohia sibiană Mathias Ramaschi, bărbat cu sufletul plecat (după cum se spunea) înspre secta lui Luther, care obișnuia să citească deseori în intimitate și să discute cu numitul Colomann dogmele luterane. Pe când era pleban acest Mathias, luteranismul a crescut în așa măsură încât, drept laudă, acesta a primit numele de *al doilea Iosua*, după cum predecesorul său l-a primit pe cel de *al doilea Moise*; după mărturia istoriografului luteran Mathias Miles, în istoria secolului XV (printr-o eroare rușinoasă scrisă pentru secolul XVI) numită „Îngerul exterminator“, la pagina 13.

5. Incep să se țină la Sibiu predici luterane. Școlile.

Însă cel mai mult a dăunat Ioan Surdaster, un călugăr apostat, cel dintâi care a zeflemisit în public Biserica Romană, sub cerul liber, în afara porții orașului Sibiu zisă a sfintei Elisabeta, unde se onora efigia crucifixului lui Cristos încă cu o sută de ani înainte. Dar și mai mare furtună a cunoscut senatul și centumviratul sibian întrucât i s-a poruncit lui Surdaster, apostatul, să-și țină predicile nu sub cerul liber, lângă numita sfântă cruce, ci în interiorul bisericii Sfânta Elisabeta din oraș. Deoarece porunca a fost indeplinită (erau inutile eforturile venerabilului capitol sibian împotriva forței magistraților, mai ales a judeului regesc Marcus Penflinger), o așa de mare mulțime de ascultători alerga înspre biserica Sfintei Elisabeta încât celelalte biserici catolice mai aveau doar un public redus. Au făcut în așa fel călugării apostati încât să se instituie și școli la Sibiu, în casa numită Weissdenhauss, situată în târg: această casă era protejată de un localnic numit *Ioan Csukás* sau *Hecht*, senator jurat. Aici era explicat catehismul lui Luther, se exersau mici predici eretice și se cânta slujba în limba germană.

6. La sate, plebea este sedusă.

Duminica și în zilele de sărbătoare apostatați alergau și la bisericile filiale (cu toată opoziția parohilor) și propuneau plebei rurale, bazându-se pe autoritatea profană a unora dintre dregători, același venin: drept efect, pleava nu numai că renunța cu totul la ascultarea față de pontiful roman, ci își insulta proprii parohi și făceau acest lucru în numele și sub pretextul libertății creștine și evanghelice.

7. Erezia nu era împiedicată din pricina războaielor.

Deși se repetau tot mereu, plângerile clerului catolic către arhiepiscop și regele Ungariei, zbucimul războaielor încinse nu îngăduia să se rezolve în acest timp astfel de pricini. Erau mai mult decât tulburi aceste vremi din pricina diferitelor războaie, căci și Belgradul a cedat turcilor în anul lui Christos 1521, la 29 august, pe când era sultan Soliman, care în același an a invadat cu armata sa Serbia, ambele Valahii (Muntenia și Moldova) și de asemenea Transilvania: așa încât voievodul Ioan de Zapolia, de teama lui, fugise împreună cu familia sa la Buda și, după ce nobilimea transilvană s-a închis în fortărețe, plebea, foarte numeroasă, care nu se ascunsese în păduri, era părăsită pentru a fi dusă în robie de sultan. Din această pricină, transilvănenii prinseră a-și întări toate bisericile aidoma unor fortărețe, începând cu anul lui Christos 1521, pentru a putea să se pună la adăpost și a se apăra în acestea. Să vadă cititorul lui Mathias Miles în „Îngerul exterminator“, pagina 12. Oricine ar vizita azi Transilvania, ar putea zări mai multe biserici întărite cu valuri de pământ, turnuri și ziduri. Totuși, adepții luteranismului n-au putut să se răspândească așa de liber la Sibiu, încât să nu fie supuși feluritelor opreliști și pedepse din partea regelui Ungariei și a arhiepiscopului.

CAPITOLUL AL II-LEA

Despre rezistența regelui împotriva luteranismului

1. Strădania zadarnică a regelui împotriva ereziei la Sibiu.

Deoarece luteranismul era din ce în ce mai puternic, deseori în acești ani, clerul recurgea rugător la Ludovic al II-lea, regele Ungariei, și la Ladislau Sol-

canus, arhiepiscopul de Esztergóm, primat al regatului Ungariei și ambasador înăscut, consilier al lui Ludovic și moderator ales al mănăstirii Sfântului Martin din munți, cardinal presbyter și patriarh al Constantinopolului. Ei înșiși erau rugați de către venerabilul capitol sibiian să îndepărteze la timp aceste rău. Și într-adevăr, cu atâta râvnă s-au străduit regele împreună cu arhiepiscopul să se opună încât, în anul lui Christos 1522, se aure în Transilvania că prin acord comun dogma lui Luther a fost condamnată, însă la Sibiu efortul se desfășura în zadar.

2. Se hotărăște ca luteranii să fie pedepsiți cu pedeapsa capitală.

În anul lui Christos 1523, în dieta de la Buda, ținută în ziua Sfântului Gheorghe martirul, s-a supus aprobării locuitorilor regatului următoare doleanță, cu cuvintele: „Să se învrednicească maiestatea sa regească, în calitatea sa de principe catolic să pedepsească cu pierderea capului și cu confiscarea tuturor averilor lor pe toți luteranii și pe sprijinitorii lor precum și pe cei care aderă la această facțiune, ca pe niște eretici publici și dușmani ai Preasfintei Fecioare Maria". Această cerere este introdusă în constituțiunile regelui Ludovic și întărită cu aprobarea regească, dobândind statutul de articol cu nr. 55. Între timp, moartea papei Adrian al VI-lea l-a silit pe arhiepiscopul Ladislau să plece la Roma pentru alegerea lui Clement al VII-lea. În această vreme, judele regesc Marcus târăgână afacerea pe lângă rege până la întoarcerea lui Ladislau. Au devenit apostatați chiar și doi predicatori ai venerabilului capitol sibiian, Ambrozie Slesita și Conrad Weich.

3. Porunca regească de ardere a cărților lui Luther.

În anul 1524 se relua cu strășnicie această treabă a religiei; pentru ca echitatea soluției să fie mai evidentă, se cuvine să vă prezentăm scrisoarea trimisă de însuși regele Ludovic sibiienilor, care arată astfel: „Ludovic, din mila lui DUMNEZEU rege al Ungariei și al Boemiei, credincioșilor noștri înțelepți și chibzuți burgărmeșter și jude regesc, precum și celorlalți seniori jurați ai scaunului și ai cetății noastre Sibiu, mântuire și favoare.

Nu fără neplăcerea sufletului nostru am aflat că dogmele blestemate ale unui anume Martin Luther, deja de mult excomunicat de Scaunul apostolic, împreună cu adepții săi, până într-atât au întunecat pretutindeni mințile oamenilor încât, după ce au fost părăsite adevărul evanghelic și învățăturile sfinților părinți, dogmele acestuia și cărțile scrie de el sunt ținute în mână de toți în mijlocul vostru, fiind citite și respectate. Cu atât mai mult cu cât preceptele și cărțile aceluiasi Martin Luther sunt potrivnice adevărului însuși, ba chiar sunt, după cum am spus, excomunicate de sfântul Scaun Apostolic, ne pricinuiește o vehementă neplăcere faptul că atât concetățenii și negustorii voștri, precum și alți locuitori ai cetății noastre au început să vândă și să cumpere și să transporte aceste cărți. Cum însă, pe urmele divinilor regi ai Ungariei, predecesorii noștri, stăruiind în datoria mea, este în interesul nostru să păstrăm neștirbite, pretutindeni în acest regat al nostru și în părțile supuse lui, credința și religia noastră creștină (ca ea să nu fie atacată și pângărită de ereticii excomunicați), vrem și poruncim cu strășnicie Creditelilor Voastre, sub amenințarea cu pierderea tuturor bunurilor voastre, ca, de îndată ce a fost primită scrisoarea de față, atât în această cetate a Sibiului cât și în celelalte locuri supuse nouă, să căutați la rând, în fiecare casă preceptele, plăsmuirile și cărțile numitului Martin Luther, ca pe unele ce sunt excomunicate, și, după ce au fost găsite, să puneți să fie arse în piața publică și apoi să vă obligați a face din nou public anunțul ca nu cumva cineva, de orice condiție ar fi, să mai îndrăznească a vinde, a cumpăra, citi și să discuta asemenea dogme, precepte și cărți, sub amenințarea pierderii tuturor bunurilor sale. Pe de altă parte, vă poruncim din nou și cu mai mare strășnicie ca pe rebeli și pe complici, ca și pe toți cei care vor încălca porunca noastră, dacă vor fi fost găsiți vreunui, să-i pedepsiți cu pedeapsa amintită, pe baza autorității regale acordată vouă prin intermediul acestei scrisori, fără a îndrăzni să procedați în alt mod, după ce veți fi citit aceste rânduri și le veți fi restituit celui care vi le-a arătat. Dată la Buda, în ziua a patra înaintea duminicii *Lactare*, în anul Domnului 1524“.

CAPITOLUL AL III-LEA

Despre rezistența arhiepiscopală împotriva luteranismului

1. Porunca arhiepiscopului de Esztergóm de excomunicare a adeptilor dogmelor luterane.

A adăugat arhiepiscopul Ladislau Solcanus eficiență ecleziastică acțiunii de izbăvire și a trimis în Transilvania către clerul sibian și brașovean, aflat sub jurisdicția sa, o poruncă datată 15 august 1524, ca preoții și călugării din parohii, mănăstiri, biserici și capele să pună să se anunțe public în fiecare duminică și zile de sărbătoare excomunicarea celor care vor fi citit, cumpărat, vândut cărțile lui Luther sau vor fi urmat învățătura acestuia și nu vor fi dat ascultarea filialei Sfintei Mame Biserica, ci aidoma unor refractari vor fi violat în mod grav cinstirea și plecaciunea datorate preoților. Se cuvine să se citească scrisoarea pe care o vom prezenta în continuare.

2. Scrisoarea arhiepiscopală împotriva luterizanților, adresată decanilor de Sibiu și Brașov.

„Ladislau, din mila divină arhiepiscop al bisericii de Esztergóm, comite perpetuu al aceleiași loc, primat și ambasador înăscut al regelui Ungariei și secretar suprem, cancelar al maiestății sale regele etc. Iubiților noștri venerabili întru Christos și demnilor de cinstire decani și plebani ai bisericilor parohiale sau locuitorilor acestora, care se află pretutindeni în decanatele de Sibiu și de Brașov, supuse jurisdicției noastre, mântuire întru Domnul și să asculte cu strășnicie de poruncile noastre scrise mai jos.

Să știți că noi nu fără o apăsătoare durere și neplăcere a sufletului nostru am înțeles din relatarea unor persoane de încredere cum că există în decanatele, parohiile și plebaniile voastre anumite persoane, atât fețe bisericești cât și seculare, de ambele sexe, care la instigarea Satanei, îndrăznesc să rostească în public, să aprobe și să apere rătăcirile nelegiuite și dogmele impii ale unui anume Martin Luther, deja condamnat de către Sfântul Scaun Apostolic împreună cu autorul și cu adeptii săi eretici; și ce este mai abominabil, unii compun și cântă cu glas spurcat cantilene întru dezonoarea și jignirea aceluiași Sfânt Scaun Apostolic și a întregului cler; pe cei excomunicați, despărțiți de comunitatea credincioșilor (ca pe niște oi bolnave, ca nu cumva să strice tot staulul), îi primesc la slujbele divine și le acceptă participarea la sacramentele bisericii; pe preoții lui DUMNEZEU, prin slujirea Căruia suntem creștini, îi numesc vidre necinstite și oameni nelegiuți, angajând asasinii întru moartea acestora; în zilele de post se hrănesc cu cărnuri, caș, ouă, unt, delicatessuri din lapte, contrar bunelor obiceiuri ale creștinilor și opreliștilor sfinților părinți; spun că dreptul canonic nu a fost descoperit de spiritul divin, ci prin șiretenia și plăsmuirile demonilor, prin urmare jurisdicția ecleziastică se cuvine să fie abolită și stinsă; ofrandele aduse duminica pe altar nu sunt de loc necesare, confesiunea, care este cea mai importantă parte a penitenței, nu trebuie băgată în seamă, iar privilegiile clericilor vor fi cu totul desfiintate; și mai afirmă și alte grozăvii și blasfemii asemănătoare acestora, ba chiar îndrăznesc să cumpere, să vândă, să citească și să păstreze cu nerușinare, încălcând dreptatea divină, cărțile și tratatele privind rătăcirile și ereziile aceluiași Martin Luther, drept pentru care se știe că asupra lor s-a abătut sentința de excomunicare majoră, emisă deja de stăpânul nostru, papa Clement al VII-lea. Cum însă, prin obligația slujbei noastre păstorești, suntem datori să smulgem ereziile aducătoare de ciumă de felul acesteia, să le abatem și să le alungăm din sufletele credincioșilor noștri, vă poruncim cu strășnicie și vă ordonăm vouă tuturor și fiecăruia în parte, în virtutea sfintei obediințe și sub amenințarea cu pedeapsa excomunicării majore, exprimată și promulgată în scrisoarea apostolică, ca, de îndată ce va fi fost primită scrisoarea de față și atâta timp cât vi se va fi cerut vouă tuturor sau vreunui dintre voi prin scrisoare aceasta, în fiecare zi de duminică sau de sărbătoare, în bisericile sau mănăstirile sau capelele voastre, la ceasul când se va fi adunat mulțimea pentru ascultarea slujbei, să rămâneți și să-i implorați în numele Domnului pe toți și pe fiecare persoană în parte, fie ecleziastică de orice grad, stare, condiție și importanță, fie seculară, de orice sex ar fi ea, care locuiesc în parohiile și

decanatele voastre, sub amenințarea pedepselor excomunicării majore și a afuriseniei exprimate în numita scrisoare apostolică, ca nu cumva să rostească în vreun fel, să afirme, să laude, să aprobe, să profeseze, să cânte, să introducă sau să facă cunoscute ereziile, preceptele și dogmele lui Luther și ale adeptilor săi, precum și blasfemiile lor îndreptate împotriva lui DUMNEZEU și a oamenilor; nici să nu cumpere, să nu vândă, să nu citească, să nu păstreze cărțile și tratatele despre rătăcirile acestuia; nici să nu îndrăznească să acorde pe față sau pe ascuns, direct sau indirect, în orice fel ar fi, ajutor, sfat, vreo favoare celor care le cumpără, le vând, le comentează, le afirmă sau le păstrează; după cum și atotgenerosul nostru stăpân Ludovic, regele Ungariei și al Boemiei, a poruncit și a cerut cu strășnicie prin scrisoarea sa și prin soli osebiți că trebuie să se facă de către burgărmășteri și de către întreaga obște a locuitorilor cetăților și districtelor sibine și brașovene. Și oriunde vor fi găsit mai sus numitele cărți și tratate ale lui Luther și ale adeptilor săi și pe cele care dețin dogme aducătoare de ciumă de felul acesta, să le sfășie și să le ardă fără zăbavă sau să pună să fie arse. Dacă unii vor fi făcut acest lucru va fi bine: altminteri să declarați, să faceți public și să denunțați sau să puneți să se declare, să se facă public și să se denunțe și prin alții, cu voce tare și limpede, în bisericile voastre parohiale, în mănăstiri și în capele, în fața mulțimii, în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare că toți sau fiecare în parte, indiferent de sex, care vor fi fost găsiți vinovați de aceste lucruri, și-au atras asupra lor pedeapsa de excomunicare majoră și de afurisenie deja promulgată (după cum s-a mai spus) prin scrisoarea apostolică împotriva rebelilor și ticăloșilor de acest fel: și să nu încetați să faceți astfel de înștiințare și de denunțare, până când astfel de rebeli și de ticăloși, recăstigându-și sufletul și inima, se vor fi supus în fapt poruncilor noastre apostolice de felul acesta și vor fi cugetat la dobândirea mijlocului potrivit pentru ei de ispășire, iar după acestea, să ne scrieți la rândul vostru cu conștiințiozitate și cuviincios raportul vostru asupra avertizării, declarării, înștiințării publice și denunțării făcute de voi și orice veți mai fi făcut în privința acestor lucruri. Dată la Buda, la sărbătoarea înălțării la Cer a Atotglorioasei Fecioare Maria. În anul Domnului 1524.

Francisc Ujlák, secretar, a semnat pe baza poruncii permise.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Despre îndărătnicia favoare a sibienilor față de luterani

1. Pericol de răzmeriță din cauza înștiințării publice a excomunicării.

Autoritatea Sfintei Biserici a ajuns deja la un asemenea dispreț în rândul insolentei și refractarei populații a Sibiului, încât plebanul sibian a fost nevoit să se abțină de la înștiințarea publică a excomunicării împotriva refractarilor, ca să nu fie nevoit să înfrunte primejdia evidentă a pierderii vieții sau răzmerița, ba chiar sub presiunile și constrângerile făcute asupra sa de către senatori, a trebuit să-i admită și să-i tolereze pe pseudopredicatori, care (nelegiuire!) erau foarte iubiți și sprijiniți la Sibiu; numai dacă nu s-ar putea spune că, probabil, plebanul Mathias Ramaschi se incurcase cu adeptii lui Luther (căci era suspectat de simpatizare cu dogmele lui Luther).

2. Veneticii luterani sunt sprijiniți cu bunăvoință.

Apostatii pătrundeau atât de indistinctibil, atât de hotărât la Sibiu, încât erau primiți chiar și în ateliere și la diferitele meșteșuguri a căror practică unii, care erau inițiați în ordinele sfinte și diaconi nu o disprețuiau. Pe lângă aceștia se aveau o mulțime de luterani, chiar și dascăli, atât clerici cât și laici, cărora, după ce li se oferea cu bunăvoință găzduire la Sibiu, li se acorda de către dregători exercițiul public al ereziei și erau dăruiți cu toate cele necesare pentru hrană și îmbrăcăminte.

3. Dregătorii nu se supun poruncilor regesti.

Însă, deși dregătorii sibieni și însuși Marcus Penflinger (judele regesc, comitele sașilor) primiseră decretul de la regele Ludovic, care le porunceă cu asprime

să încerce prin toate mijloacele ca erezia luterană, condamnată în toată lumea creștină de către Scaunul Apostolic, să fie eliminată și smulă din Transilvania, totuși chiar Marcus hrănea și proteja și îi cerea să fie predicatorul casei unui călugăr apostat, Georg Slesita, venit din Saxonia, împreună cu un alt călugăr originar din Silezia, poreclit Dascălușul Sărac, căci Ioan Csukás sau Hecht fusese obligat să-l alunge de curând din casa sa pe amândoi, deși nu voise să facă acest lucru.

4. Încăpățănarea Dascălușului Sărac, apostatul.

După acestea, pomenitul jude regesc plecând la Buda, la regele Ludovic pentru tratative, preînaltii dregători, la stăruința demnilor de închinăciune decan, pleban și capitulari, care pretindeau punerea în aplicare a decretului regesc, au poruncit, în temeiul hotărârii lor și a întregului oraș ca apostatul predicator al judeului regesc să plece, dar totul a fost în zăhar, căci s-a opus apostatul zicând că, plecând judele regesc, stăpânul său, i s-a poruncit să rămână în casă până la întoarcerea acestuia de la Buda, ba chiar a îndrăznit să riposteze cu sfruntată încăpățănare certărețul impostor și să zică cu grosolanie: „Chiar de-ar crăpa decanul, plebanul și domnii senatori, în ciuda lor eu voi rămâne la Sibiu”.

5. Decretul de ardere a luteranilor.

Doctrina lui Luther a fost afurisită și în public de către dieta ungară în anul lui Christos 1525, în câmpul Rakos și a fost emis articolul VI al decretului regesc, ca aceia care ar adera la secta lui Luther, fie din Ungaria, fie din teritoriile aparținătoare, dacă persistă, să fie condamnați chiar la rug; iată cuvintele articolului: „Luteranii toți să fie smulși din țară și oriunde vor fi găsiți, să fie prinși și arși, nu numai de către persoanele ecleziastice, dar și de cele seculare”. Înșă, în toată atârtoare discordii civile din Germania și Panonia, tratativele ecleziastice de abia dacă își croiau efectul dorit.

6. Se dă pedeapsă apostatului pocăit și cărțile lui Luther sunt arse.

În același an a fost prins un nou apostat din rândul clerului, a cărui nume era Ioan Clemens din Mediaș, bacalaureat în arte. Pe acesta clerul sfânt, care se degrada pe zi ce trece, l-a predat autorităților politice, care ar fi vrut să aplice porunca regească pentru îndreptarea celorlalți: ar fi trebuit să-l înlăture pe îndărătnicul și molipsitorul adept al lui Luther prin foc; însă, la intervenția multora, acestuia i-a fost cruțată viața și, deoarece se căuse, i s-a dat drept pedeapsă ca timp de trei duminici să se roage în public din amvon în bisericile din Sibiu, Șelimbăr și Gurăslău, ale Sfintei Biserici Romane, să-și retracteze rătăcirea și să renunțe la doctrina lui Luther. După ce s-a realizat acest lucru, călăul a ars la Sibiu, la stălpul infamiei, din porunca regelui și sub ochii clerului, aflat de față, cărțile eretice strânse de peste tot.

7. Regele stăruie asupra poruncilor împotriva luteranilor.

Totuși, deoarece dregătorii treceau cu vederea prea multe lucruri luteranilor, în cele din urmă a fost trimisă din partea regelui Ludovic o nouă și aspră poruncă judeului regesc Marcus Penflinger, pentru ca el însuși să facă tot ce îi stă în putință, prin autoritatea slujbei sale, să smulgă din rădăcini și să îndeparteze erezia luterană care prindea puteri pretutindeni. Iată scrisoarea de poruncă și de amenințare a regelui Ludovic:

8. Scrisoarea de amenințare a regelui către judele regesc.

„Ludovic, din mila lui DUMNEZEU regele Ungariei și al Boemiei etc.

Alesule și iubite al nostru credincios, îți porunciserăm acum câteva luni, prin altă scrisoare a noastră, să constrângi pe căpeteniile și conducătorii ereziei luterane, care de mult prinsese a se dezvolta în orașele din acele părți, și să-i readuci la vechea credință și religie prin strădania și răvna ta; dar am aflat că tu ai acționat fără vlagă și neglijent în această treabă, așa încât deja acca rătăcire nu mai era cugetată doar pe ascuns, în mințile câtorva, ci se spunea că circula la lumina zilei, în obște și că și-a înfipt rădăcinile și mai adânc, lucru pe care noi nu mai suntem dispuși să-l suportăm sub nici un motiv. De aceia, poruncim Credinței Tale prin conținutul acestei scrisori, sub amenințarea suspendării din slujba ta și a pierderii tuturor bunurilor tale, ca să cercetezi deja, sau din nou, cu răvnă și cu evlavie, în acele părți și cetăți pe bărbații acestei secte și, după ce au fost iscodiți, de vor fi fost prinși în rătăcire, să trebuiască și să ții să pui a fi pedepsiți după vina și delictul lor. Altfel nu vei face, sub

nici un motiv, dacă vrei să ții seama de lucrurile tale și de voința noastră; în caz contrar, pedeapsa aceluia se va abate asupra ta. Dată la Buda, în ziua a cincea, înaintea sărbătorii Fericitei Maria Magdalena, anul 1526".

9. Războiul, dăunător stării catolice.

Acestea conlucrări ale preabunului rege Ludovic cu arhiepiscopul de Esztergóm le-a pus capăt războiul dintre unguri și turci, care a lovit cu un măcel groaznic de pomenit creștinătatea maghiară și a aruncat catolicismul într-o stare demnă de jeluire; care stare va fi descrisă în următoarele două capitole.

CAPITOLUL AL V-LEA

Despre clerul transilvan chemat sub arme și despre plângerile venerabilului capitolu sibian împotriva luteranilor.

1. Edictul regelui de chemare la arme a clerului este promulgat în Transilvania.

Acesta este faimosul an al celei mai mari nefericiri pentru biserica transilvană: căci în acest an 1526, pătrunzând Soliman, sultanul turcilor, în Ungaria, cu 200 000 de oameni înarmați, împotriva lui Ludovic al II-lea, era recrutată pentru a se putea rezista dușmanului păgân, o mare armată căreia au trebuit să se alăture, din porunca regelui, însuși episcopul și clerul transilvan. Din această cauză, Ioan de Zapolia, voievodul transilvan, a promulgat în adunări și comiții un edict prin care să se adune în tabără, împotriva turcilor, plebanii în persoană (era pe atunci episcop Ioan Gostoni, succesorul lui Nicolae Gerendi) împreună cu toți clericii și dascălii, iar în întreaga Transilvanie să fie lăsat câte un singur presbiter sau diacon sau alt cleric, tot la două parohii unul, pentru administrarea celor sfinte. Acest edict, foarte apăsător pentru starea ecleziastică, a stârnit caoițul sibian în așa fel încât să expună cu durere acest lucru și multe alte supărări eminentisimului cardinal Ladislau Solcanus, arhiepiscopul de Esztergóm, printr-o scrisoare de rugămințe dusă acestuia printr-un sol special, în anul lui Christos 1526; acestui gest nu i-a urmat, totuși, nici un rezultat, din cauza împrejurării nefericite a războiului.

2. Scrisoarea capitolului din Sibiu despre îndrăzneala luteranilor.

Cuprinsul plângerilor este următorul: „În anul Domnului 1526, în cetatea Sibiului, unde este temelie ereziei luterane, în casa magistrului Ioan Csukás a fost făcută un fel de școală de către un oarecare dascăl, în care se cântă simbolul niceean în limba germană și alte cantilene care țin de slujba și oficiile divine; pe acestea le cântă soția lui și întreaga familie și se străduiesc să facă o slujbă germană. În casa aceuia este protejat un apostat, care a fost al ordinului predicatorilor, pe nume Georg, care se consideră dezlegat de veștmântul sfânt și de religie, totuși până acum n-a arătat dovada pentru dezlegare, cu care se laudă. Acesta, fără să i-o ceară preotul, predică în bisericile filiale, îndepărtând poporul de obediță, de la posturi și de la preceptele ecleziastice prin vorbe care să placă acestuia, deoarece dorea să se dedice slujbei de predicator și să nu primească nici un ban, pentru ca în felul acesta să poată să amăgească plebea; acesta a fost trimis de către Ambrozie Slesita, fost predicator sibian, venit din acele părți în care locuiește Luther, ca să tragă poporul de la ascultarea față de Biserica Romană și de preoții săi. Același apostat se laudă pe față că a primit de la judele regal porunca de a rămâne la Sibiu până se va întoarce el de la Buda, deși, totuși, dregătorii întregii cetăți îi porunciseră prin decretul lor dat la cererea domnilor capitulari să părăsească cetatea, el însă nu s-a sinchisit și a spus, fără să se grăbească: «Chiar de-ar crăpa plebanul și decanul, până și domnii senatori, în ciuda lor eu voi rămâne la Sibiu».

Există teama ca în scurt timp să izbucnească răscola. Sosească în cetatea Sibiului mulți oameni din această atât de rea sectă luterană: dascăli, clerici și laici. Căci aici sunt sprijiniți și iubiți, însă în afară cetății nu sunt primiți nicăieri în Transilvania; în schimb aceștia sunt tratați cu cinste de către sibieni, întru disprețul prelaților catolici. Senatul sibian insistă pe lângă pleban ca astfel de predicatori, sau pseudopredicatori, să fie admiși să predice și, cum nu i se

poate împotrivi, domnul pleban este nevoit să-i primească. Astfel, acești profeți și răi predicatori duc poporul pe calea rătăcirii. Același apostat răspândește pe la ospețele negustorilor și cetățenilor vestea că evanghelia a fost ascunsă vreme de mai bine de 400 de ani; spune că preoții n-au predicat nimic adevărat: că sunt liberi creștinii prin libertatea evanghelică și că nu sunt obligați născocirilor omenesti și hotărârilor părinților sfinți, și tocmai pentru asemenea doctrine ticăloase sunt venerații luteranii la Sibiu aproape de toți negustorii, fiind tratați ca niște idoli și sunt atrași cu mare afecțiune pe la ospețe, ajungându-se chiar la ceartă, cu care cetățean ar trebui să servească aceștia masa; în urma acestei importanțe care li se dă, ei au început să scoată coarnele. De asemenea, aproape că este distrusă jurisdicția ecleziastică, căci foarte puțini o încearcă, de vreme ce aproape toți se abat de la calea dreaptă, datorită strictetii poruncilor și amenințărilor cu judecata de apoi zicând că ei au judecatori seculari, că nu vor să se judece în fața preoților, chiar și în pricini curat spirituale, cum sunt cele matrimoniale și între un cleric și un laic. Cine stă la temelia acestei tulburări, vă va spune oratorul. De asemenea, dregătorii orașului au hotărât să-l lipsească pe prezentul orator de beneficiul plebaniei sale, făcând abuz de autoritatea lor. Li tolerează pe apostatați, îi primesc să învețe meșteșugurile, până și fața de acei apostatați care se află în rândul ordinelor sfinte și în diaconat manifestă o mare complezență. Luteranii, sibieni răi, au transpus în limba germană cantilena *Resonet*, obișnuită în ziua de Crăciun, întru lauda întregii solemnități și pentru cea mai mare bucurie, ei amestecând cuvinte licențioase, intru cel mai mare scandal, de vreme ce totuși acel cântec fusese încă de la început creat pentru vestirea recent născutului fiu al atotputernicului DUMNEZEU. În biserica Sfintei Elisabeta din cetatea Sibiului există un oarecare călugăr Ioan Surdaster, necitit și aproape idiot, de asemenea din Silezia, care în toate cuvântările sale face spume la gură luteranizând împotriva stării catolice; acesta este sprijinit de către negustori, ca și cum ar revărsa lumina, în vreme ce, de fapt, toate predicile lui sunt întineric și rătăcire, neoferind altceva decât otrăvă luterană. Suntem chemați la luptă împotriva turcilor și ni se poruncește, sub amenințarea cu pedepsele descrise în congregațiile Transilvaniei, adică pierderea capului și a tuturor bunurilor, că trebuie să luptăm, contrar libertății ecleziastice, încât pe tot teritoriul țării, la fiecare două moșii să rămână un singur cleric sau preot, iar restul plebanilor împreună cu toți dascălii și clericii lor să ia parte personal la războiul cu turcii; de nu s-ar fi îngrijit să acționeze aceste constituțiuni împotriva clericilor, de vreme ce chiar prin acest fapt ei sunt supuși excomunicării: și astfel, multe suflete vor merge la pieire din lipsă de preoți. Cer cu umilință capitularii Domniei Voastre preademe de închinăciune un leac izbăvitor și prompt. Trezorierul Nicolae de Grind și alți curteni ai regelui coboară în curțile plebanilor și iau de acolo hrană atât pentru ei cât și pentru vieți, consumă, răpesc chiar, folosind violența, dau amenzi clericilor și îi maltratează cu cruzime, îi amenință chiar și cu jefuirea bunurilor. Iar excomunicarea este cu totul stinsă pentru noi și nu mai are nici o valoare. Plebanul de Sibiu, demnul de închinăciune Mathias Ramaschi, n-ar îndrăzni chiar și sub amenințarea cu pierderea vieții, să renunțe la vreun excomunicat. Un oarecare negustor sibian a pus doi călăreți să îl incolțească în câmp pe decanul capitlului de Sibiu, pe nume Thanhauser, preot de Șura Mare și vicar al Domniei Voastre preademe de închinăciune; aceștia l-au prins la strâmtoare, l-au înspăimântat și l-au umplut de ocări, mai că nu l-au părăsit biciuit. Biserica din Șura Mică a fost jefuită din ordinul magnificului domn Marcus Penflinger, judele regesc, poarta acesteia fiind doborâtă cu violență, fără ca decanul și vicarul Domniei Voastre preademe de închinăciune să aibă vreo autoritate, căci până într-atât s-a întărit această ciumă luterană, încât nici chiar în cetate, unde locuiește luteranul și unde au venit martori din partea locului de ne-au relatat cele întâmplate, aceasta nu putea să arate mai multă cruzime. Sibienii îi amăgesc pe poporenii din satele dimprejur și din scaunele săsești, molipsindu-i cu numita perfidă erezie, așa încât țărani îi insultă pe preoții lor și disprețuiesc cu totul ceremoniile sacrosancte din ziua de Florii, considerând fără valoare binecuvântarea bucatelor în ziua de Paști. Sibienii au devastat un sat creștin cu numele Bungard și au poruncit sasilor să iasă din numitul sat și astfel, în mod indirect, au jefuit pe plebanul Petru Pillator de plebania sa, acesta fiind constrâns să-și cerșească venitul zilnic. Ei nu mai plătesc preoților obligațiile obișnuite, cu ocazia celor patru mari sărbători ale anului și nici măcar dijma puilor de găină, ba chiar, atunci când domnii capelani sibieni,

după obiceiul vechi, altădată respectat într-un mod demn de laudă, merg să strângă acei pui, îi umplu de ocări și varsă vorbe prostești. În ziua preasfântă a Trupului lui Cristos, plebanul organizează procesiuni pentru întreaga octavă, după cum a poruncit Sfânta Maică Biserica, trupul lui Christos fiind purtat dimineața, la slujba principală și seara, la vecernie; atunci unii sibieni au săvârșit o mare blasfemie iar unii cetățeni au spus: «Preoții noștri cred că DUMNEZEU a fost creat orb, de aceea aprind atâtea lumânări». Alții au spus: «Preoții noștri socotesc că DUMNEZEU este copil, de aceea vrea să fie dus și purtat pe brațele bătrânilor, aidoma copiilor, de jur împrejur prin cetate», conchizând că este o prostie și o înșelăciune a preoților frauduloși. Se leapădă de preasfânta Fecioară Maria desping convoaiele mortuare; spun că orele canonice reprezintă risipire prostească a timpului, dorind ca maicile și alte persoane religioase să se retragă din serviciul divin, deoarece ziceau că Christos ne învățase să ne rugăm numai *Tatăl Nostru, care ești în ceruri* etc. Încă și acum în casa magnificului jude regese de Sibiu este găzduit un apostat, care a fost alungat din casa magistrului Csukás.

Preadmunele de închinăciune arhiepiscop, oboșiți de atâtea nedreptăți, ne rugăm pe măruntaiele milei DUMNEZEULUI nostru să ne ajute Domnia Voastră cu protecția sa părintească pe noi care, măcinați de prea multe ofense, de abia dacă mai vrem să deschidem gura, de vreme ce, dacă Domnia Voastră demnă de închinăciune va fi neglijat prin tăcere autoritatea sa, atunci va fulgera asupra sa și asupra noastră, nedemnii săi capelani acea vorbă: *Am devenit rușinea oamenilor și descurajarea plebei*“. Până aici ține scrisoarea dată în anul lui Christos 1526 în numele venerabilului capitu sibian către eminentisimul cardinal Ladislau Solcanus, arhiepiscopul de Esztergom.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Despre măcelărirea ungarilor în bătălia cu turcii de la Mohács

1. Ludovic al II-lea, regele Ungariei, se scufundă în mlaștină, în timpul bătăliei cu turcii de la Mohács.

În anul lui Christos 1526, în ziua de 26 august după calendarul vechi, zi care este consacrată tăierii capului lui Ioan Botezătorul, a murit fără să lase vreun moștenitor, sufocându-se în urma căderii de pe cal în mlaștina numită Krassó, în timp ce se desfășura bătălia cu turcii de la Mohács, cetate supusă episcopului de Pécs, Ludovic al II-lea, regele Ungariei, principe cu un caracter și un talent ieșite din comun, remarcabil pentru toate darurile trupului și sufletului. Iar împreună cu regele a căzut în aceeași bătălie, odată cu o oaste ungurească de 26 000 de suflete, o mare parte a episcopilor, floarea magnaților și forța nobililor. Numele episcopilor le-a pomenit Istvánffi, în cartea a 8-a, la pagina 87, cu aceste cuvinte:

2. Măcelărirea episcopilor Ungariei.

„Au pierit în acea bătălie, parte în linia de bătaie, parte în fugă, 10 000 de călăreți și aproximativ 12 000 de pedestrași; iar din rândurile nobilimii au pierit peste 500 de nume vestite; pe lângă aceștia au pierit aproape toți episcopii în frunte cu Ladislau Solcanus, arhiepiscopul de Esztergom și cu Paul Tomoraeus, arhiepiscopul de Calocsa; Francisc Perényi, episcopul de Oradea, Balász Paxius de Győr, Francisc Csáki de Cenad și Gheorghe Palnia bosniacul, vestit prin cunoașterea dreptului. Filip More, episcopul de Pécs, nu bine se întorsese din solia îndeplinită pe lângă senatul și republica venețienilor, când, după ce se târâse cu greu în afara câmpului de bătălie, în urma multor răni mortale primite, s-a prăbusit în drum între mărăcini și vlăstare, dându-și duhul și fiind acoperit de către bărbierul său, care îi fusese tovarăș în primejdie, cu o coroană de frunze și ramuri de copac; așa și fusese găsit după plecarea dușmanilor și a fost așezat în mormânt“.

Astfel spune Istvánffi; împreună cu aceștia au murit și episcopii de Nitra, Zagreb și Vác.

3. Prevestirea mai în glumă, mai în serios a dezastrului ungar.

Se spune că Francisc Perényi, episcopul de Oradea, ca și cum ar fi știut dinainte acest măcel, ar fi spus în chip ingenios că ziua în care se va da bătălia ar trebui înscrisă în faste ca fiind ziua a 26 000 de martiri unguri, demni de pomenire, care vor fi căzut pentru religia creștină, și de aceea, întru realizarea acestui lucru trebuie trimis la Roma cancelarul Ștefan Broderick, în eventualitatea că ar scăpa teafăr și nevătămat din luptă.

4. Din mila prevestitei văduve Dorotheea Prinzi este îngropată oastea ucisă.

Cum însă numărul celor uciși era până într-atât de mare încât se părea că din pricina duhului grele erau infestate și stricate nu numai câmpurile dar și aerul însuși; iar după plecarea dușmanilor alergase și devorase cadavrele o haită de câini așa de mare, încât se zice că și oamenii vii și călătorii care aveau drum pe acolo nu puteau trece fără a-și pune în mare primejdie viața, Dorotheea Camisiana, văduva lui Emeric Perényi palatinul Ungariei, femeie de o evlavie unică, a condus cu cheltuiala sa 400 de bărbați, îngrijindu-se să fie înmormântate, în gropi uriașe cadavrele acelor creștini care căzuseră luptând aprig pentru apărarea patriei și care zăceau peste tot, pentru a nu fi sfâșiate și devorate de fiarele sălbatice, de păsările de pradă și de câini.

5. Vorbele lui Soliman despre capetele episcopilor, care i-au fost aduse.

Între timp i-au fost aduse lui Soliman, sultanul turcilor, la Buda, unde își așezase tabăra pe malul Dunării, capetele episcopilor; privindu-le pieziș, Soliman a afirmat că țeasta lui Ladislau Solcanus (arhiepiscop și cardinal) s-a făcut vinovată de zgârcenie, pentru că nu l-a ajutat destul pe rege cu bogățiile sale. Cât despre capul lui Paul Tomoraeus, arhiepiscopul de Calocsa (comandantul acestei lupte), pe acesta l-a acuzat de prostie pentru că îndrăznise să opună oști puțin numeroase unei armate uriașe. A lăudat capul lui Francisc Perényi, episcopul de Oradea, fiindcă nu prevestise în mod greșit, în consiliul de război al regelui acest măcel, după cum am pomenit mai sus la numărul 3. Cât despre celelalte capete pe care le-a zărit, sultanul le-a acuzat de nepricepere militară.

CAPITOLUL AL VII-LEA

Despre încoronarea ca rege a lui Ioan Zapolia și despre înstrăinatele episcopii ale Ungariei

1. Ioan Zapolia, voievodul transilvan, pretinde coroana Ungariei.

Înainte de lupta cu turcii, care fusese grăbită printr-un sfat necugetat, Ioan de Zapolia, voievodul Transilvaniei, ajunsese la Szegedin (cetate nobilă și liberă aflată la confluența dintre Tisa și Mureș) cu trupele sale alcătuite din secui, unguri, sași, valahi, la care se adăugase și clerul, oști în care se numără 40 000 de oameni, când iată că s-a răspândit pe neașteptate vestea despre sfârșitul lugubru al nefericitei lupte și i-a tulburat pe toți, care erau în egală măsură uimiți și loviți de frică. Voievodul Ioan, păstrându-și cugetul, a hotărât să lege pe dată de el sufletele nobilimii prin risipă de daruri și alte bunuri și începu să uneltească ca să fie ales rege. Dorința i-a fost împlinită de întoarcerea grăbită a lui Soliman și a oastei sale victorioase dinspre Buda, capitala Ungariei, înspre Stambul, deoarece îl chema acasă iarna, care sta să vină și chiar și o răscoadă asiatică.

2. Sunt convocate comițiile pentru încoronare.

Mai întâi, Ioan s-a îndreptat înspre fortăreața sa Tokaj și a poruncit să se așeze tabăra în câmpurile de la poalele acesteia. Aici l-a legat în așa măsură de el pe Petru Perényi, care avusese împreună cu el demnitatea de custode al coroanei, încât nu numai că a obținut proprietatea coroanei regeste, dar acela i-a convins pe fruntași și nobilimea convocată acolo, îndemnându-i și sfătuindu-i, ca voievodul Ioan să fie ales rege (fiind neglijat Ferdinand, arhiducele Austriei, care era soțul Anei, sora lui Ludovic, regele care suferise măcelul de la Mohács);

și astfel s-a hotărât să fie convocate comițiile pentru încoronarea regelui la Alba Regalis, în ziua Sfântului Martin. De acolo Ioan a mers la Buda, pe care, fiindcă o văzuse pustie și deformată într-un chip ciudat, după ce a pus să fie curățată, a întârit-o punându-i în frunte un prefect, i-ar apoi s-o îndreptat înspre Alba, la comițiile convocate de el în chip neleguit.

3. Este încoronat Ioan, rămânând nesalutat Ferdinand, deși avea drept de moștenire asupra domniei Ungariei.

Mai înainte ca aceste comiții ținute la Alba Regală să-l declare pe Ioan rege, acesta a înmormântat în chip solemn, în biserica Născătoarei de Dumnezeu, trupul lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei, găsit și scos din mlaștina de la Mohács de Ceteszky, purtătorul spadei și mai marele peste iatacul regelui, boem de neam. După ce s-a săvârșit acest lucru, se oficia încoronarea în prezența a aproape toți frunzașii, chira și a celor care îl sprijineau în ascuns pe austriacul Ferdinand și pe Ana, soția acestuia; dar, fiindcă Ferdinand era departe, fiind plecat în Germania superioară, ignorau, nu fără cea mai mare durere, ce gând ar avea acela cu privire la primirea domniei. Iar acea încoronare, scoasă din cărțile pontificale, au îndeplinit-o, prin obișnuitele ceremonii, Paul de Varda, pe care voievodul îl numise arhiepiscop de Esztergom, Ștefan Broderick, episcop de Vác, și Ioan Statilius, pe care Ioan îl făcuse episcop de Alba Iulia din prepozit al Budei Vechi, la 11 noiembrie anul lui Christos 1526.

4. Este încoronat în chip legiuit Ferdinand.

Dar, din grija reginei Maria, soția văduvă a regelui Ludovic, și a lui Emeric Prinyi, palatinul Ungariei, s-a făcut în așa fel, încât în comițiile noi și legiuite, întrunite la Bratislava, să fie declarat rege al Panoniei Ferdinand, fratele împăratului Carol al V-lea și al Mariei, regina văduvă a Ungariei, deși acesta era plecat în Germania, prin voturile și prin marea aclamație a bucuriei publice a tuturor stărilor. După aceea, în anul lui Christos 1527, la calendele lui noiembrie, el a convocat alte comiții la Alba Regală pentru realizarea încoronării sale (fiind ocupată mai întâi capilata Buda). Acolo, mai sus numitul Ferdinand, în a cincea zi a acelei luni, care era o zi de duminică, dându-și consimțământul și aducând coroana Perényi, el a primit-o în chip solemn din mâna lui Paul de Varda, arhiepiscopul de Esztergom, fără a fi trecut cu vederea vreunul din semnele bucuriei și de veselie, care se foloseau și se făceau de obicei în asemenea ceremonii.

5. Ioan încredința rangurile de episcop laicilor.

Trecuse deja un an de la prima încoronare, cea a lui Ioan, și aceasta din urmă, a lui Ferdinand, an în care Ioan, regele nelegiuit, încredinșase anumite ranguri de episcop ofițerilor săi care binemeritaseră, fără ca aceștia să fie inițiați în cele sfinte, cu o inexplicabilă ofensă a lucrurilor divine și într-un scandalul acestora. Astfel, lui Imre Csibák, originar dintr-o familie italică de marchizi, pe care mai înainte îl onorase cu titlurile de comite și prefect al Timișoarei, i-a oferit episcopia de Oradea; astfel, a poruncit ca Ioan Saracenus, sau Szeceeni, să fie episcop de Pécs; așa a poruncit ca Valentin Török să fie episcop de Nitra; așa a poruncit ca Paul Baguitius să fie episcop de Győr; așa a poruncit ca Gáspár Berusithius să fie episcop de Cenad. Chiar și Petru Prinyi, după moartea episcopului Tranypanus, fiind ocupat cu forța Eger-ul, și-a însușit titlul de episcop al locului, și după moartea lui Ioan Statilius, Francisc Bodó a devenit episcop de Alba Iulia. Să vadă cititorul la Isvánffi, cartea a 12-a, pagina 130, coloana 2.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

Despre răvna lui Ioan Zapolia împotriva luteranilor

1. Conștiința îl îmboldește pe Ioan înspre împiedicarea ereziei luterane.

După ce clerul catolic al Ungariei fusese zdrobit în cea mai marte parte în lupta dintre unguri și turci de la Mohács, după ce cele mai multe episcopate fuseseră transferate unor stăpâni laici, după ce clerul transilvănean fusese chemat sub arme și fusese creat un nou voievod aici în persoana lui Petru Prinyi, Ioan de Zapolia, regele încoronat în chip nelegiuit al Ungariei, așa și-a desfășurat

zelul său față de sfânta biserică, pe care până atunci îl evitase și nu într-un fel mediocru, încât muștrându-l conștiința, a trimis următoarele poruncă, folosindu-se de numele de rege, dregătorilor sibieni.

2. Scrisoarea lui Ioan către sibieni, împotriva îngăduirii ereziei.

„Ioan, din mila lui Dumnezeu rege al Ungariei, Dalmației, Croației etc., chibzuților și înțelepților burgărmeșter, jude, jurați ai cetății noastre sibieni, mântuire și favoare. A ajuns la auzul maiestății noastre, nu fără o grea supărare a sufletului nostru, că în cetatea aceasta a noastră se găsește câțiva ticăloși, mulți fără măsură în ceea ce privește cinstea și sănătatea proprie, care nu numai că n-au roșit citind, afirmând și aprobând acea faimoasă erezie luterană, condamnată, interzisă și îndepărtată de Scaunul Apostolic în toată lumea creștină, dar o mai și laudă în public, o propovăduiesc și o fac cunoscută într-un umilire și dispreț sacrosanctei noastre credințe catolice și a Sfântului Scaun Apostolic. Cum însă, din îndatorirea legată de domnia noastră, ne revine nouă obligația să păzim și să salvăm de ciurma și de molima aceasta eretică și de alte erori, cât ne stă nouă în putere și cu ajutorul lui DUMNEZEU, poporul nostru credincios supus nouă prin îngăduința divină pentru guvernare: poruncim cu strășnicie Credinței Voastre, prin aceste rânduri, ca, dacă nu vreți să aveți parte de altceva, de îndată ce a fost primită scrisoarea de față, să trebuiască și să țineți a captura și a pune în lanțuri prin autoritatea noastră regească acordată vouă în această parte, pe toți și pe fiecare persoană seculară în parte din cetatea și districtul Sibiului, de orice stare, grad și importanță ar fi, care ar îndrăzni să citească, să afirme, să mărturisească sau să facă publică mai sus pomenita erezie luterană: ba chiar să trebuiască și să țineți a pune la dispoziția Maiestății Noastre toate bunurile acestora, cu orice nume ar fi chemate, în fine să trebuiască și să țineți ca și pe alte căi și prin alte mijloace să constrângeți și să retrageți aceleași persoane din perfida erezie. În afară de acestea, a scris demnul de închinăciune domn Paul, arhiepiscopul de Esztergom, decanului și comunității plebanilor precum și a altor fețe bisericești chiar și călugărilor de orice ordin, din cetatea și districtul nostru al Sibiului, ca, dacă vreunul din ei va fi fost infestat de pomenita molimă eretică, el să fie îndreptat de comisarul său special trimis pentru a face acest lucru prin autoritatea sa specială și de către decanul de Sibiu. Dorim așadar și poruncim cu strășnicie Credinței Voastre prin aceste rânduri și vă cerem ca atâtă timp cât și când veți fi fost solicitați de același comisar și de decan să trebuiască și să țineți a le fi alături cu orice mijloace, favoare și ajutor. Altfel nu veți face sub nici un motiv, după ce scrisoarea de față va fi fost citită și restituită celui care a adus-o. Dată la Esztergom, în sărbătoarea Convertirii Sfântului Pavel, anul 1527“.

3. Neînțelegerea privind regele legiuit, care împiedică îndeplinirea poruncii lui Ioan.

N-a vrut soarta ca această poruncă a nelegiuit încoronatului rege al Ungariei să-și atingă țelul, fiindcă între frunțași exista neînțelegerea, dacă să trebuiască sau nu să se lepede de Ioan și, conform voinței reginei și palatinului Ungariei, să treacă în partida arhiducelui Ferdinand, care trebuia ales rege în chip legiuit. Deoarece, așadar, sibienii nu știau, care partidă se cuvine să o îmbrățișeze, nici nu voiau să îndeplinească această poruncă, nici nu considerau că este înțelept. Ba mai mult, ca să nu poată fi împiedicat mersul reformei luterane de către clerul catolic, sibienii se străduiau mai degrabă să alunge din cetate pe toți romano-catolicii.

4. Transilvania, lipsită de sprijinul catolic.

În scurtă vreme, regele Ioan a fost silit să cedeze chiar de către austriacul Ferdinand. Dar nici Petru Prinyi, actualul voievod (cărui în același timp îi era incredințată păstrarea coroanei regale) nu a putut fi alături de transilvăneni, căci fiind atras în partida lui Ferdinand de către regină și palatin, a fost nevoit să plece la comiții pentru a-l încorona pe același Ferdinand. Așadar, în acest șir de evenimente, chiar și pentru Paul de Varda, arhiepiscopul de Esztergom, urile deșarte ajungeau la vlăguire.

CAPITOLUL AL IX-LEA

Ioan de Zapolia, învins, pleacă în exil și, după ce Transilvania a fost supusă turcilor, redobândește coroana Ungariei.

1. Ioan este îndepărtat de la domnie.

După ce regele legiuit încoronat Ferdinand a înțeles că Ioan de Zapolia, deși înarmat, se află în fugă, a trimis o oaste recrutată din Germania și Ungaria pentru a-l urmări, în luna martie a anului 1528; în cele din urmă l-a învins, l-a pus pe fugă, l-a alungat de la domnie și l-a silit pe fugar să se exileze în Polonia. Însă, pentru că în armata lui Ioan nu puțină la număr era nobilimea care îi era fidelă, între aceasta și partida lui Ferdinand se stârnea o cruntă dispută, o răzmeriță, un război intestine, răpiri, ticăloșii, măceluri reciproce, dezertări, crime rămase fără pedeapsă și celelalte feluri de rele care se aveau de obicei în războaiele civile; și se petreceau acestea când în Ungaria, când în Transilvania: între timp, Ioan prinsese deznădăjduit de exil și avea chipul unui disperat, atunci când se folosea de acel vers al Iunonei din poemul lui Vergilius Maro: „Dacă nu sunt în stare să-i înduplec pe zeii de sus, voi impresiona infernul”.

2. Cere printr-un sol sprijin turcesc împotriva lui Ferdinand.

Recurge la Poarta Otomanică și pentru această treabă îl alege pe Hieronim Laszko, palatinul de Siradz, bărbat vestit între sarmați datorită nobleții sale ilustre și erudite și pentru renumele bărbăției sale, care a primit de bună voie solia la Stanbul în favoarea lui Ioan, pentru a-l invita pe Soliman, sultanul turcilor, în Ungaria, împotriva lui Ferdinand.

3. Ioan face Transilvania tributară turcilor.

După ce a înțeles că solia a fost dusă la bun sfârșit și că Soliman a promis că el în persoană va fi la hotarele Ungariei cu oastea sa în primăvara anului 1529, în același timp Ioan, cu cât de multă oaste a ungurilor a putut, și însoțit de însuși comitele Laszko, înconjurat fiind de o gardă tumultuoasă de șase mii de oameni, a mers în fața lui Soliman, în apropiere de Belgrad și, cel dintâi după atâția voievozi, predecesori ai săi, a făcut în chipul cel mai nedrept Transilvania tributară tiranului, în anul lui Christos 1529.

4. Coroana sfântă a Ungariei este dată lui Soliman, sultanul turcilor.

Chiar în acel timp, Soliman a obținut printr-o împrejurare neașteptată sfânta coroană a Ungariei, căci Petru Prinyi, custodele diademei sfinte (care nu mai era voievodul Transilvaniei deoarece i-a urmat Ștefan Bathori, după încoronarea lui Ferdinand) nu încredințase coroana pentru a fi păzită ca de obicei în fortăreața Vișegradului, ci, împotriva legilor regatului, o oprise asupra sa. După ce Soliman, astfel invitat de către interregele Ioan, a venit în Ungaria cu armata sa de rumelieni, Prinyi, temându-se pentru el și pentru coroană, se îndreaptă în fugă dinspre fortăreața Soklos înspre Saros Patak împreună cu familia, cu podoba-bele regale și chiar cu sfânta coroană, pentru a găsi un loc de adăpost și de păstrare mai sigur și deja ajunsese la un sat numit Kaidács, pe malul râului Saroviz, ca să-și petreacă acolo noaptea. După ce s-a aflat motivul acestuia, cei care fuseseră de partea interregelui Ioan, în noaptea adâncă invadaseră satul și îl prind pe Prinyi împreună cu soția sa, cu copiii și cu întregul tezaur căruia îi fusese adăugată și sfânta diademă, oferindu-l pe captiv cu tot cu coroană lui Soliman, care trecea pe acolo cu trei sute de mii din puterea asiatică, pentru a asedia Viena. O, faptă nedemnă! Când însă, după un asediu neprielnic, Soliman se întorcea de la Viena, cu mai puțină glorie și cu armata zdrobită și se apropia de Buda, s-a îndreptat dinspre tabără înspre cetățuia orașului unde, după ce s-a înfățișat regele Ioan și după ce diadema regală a fost luată în semn de vasalitate și patronaj, diademă pe care ungurii o numesc sfântă, îl i-a încredințat și sceptrul precum și celelalte însemne și podobe și, stându-i alături Ibrahim și Purpuratis, pe care turcii îi numesc viziri, a poruncit să fie chemați fruntașii unguri, care urmaseră partida lui Ioan, se spune că ar fi vorbit astfel, cu ajutorul tălmăciului, îmbărbătându-l pe Ioan și pe aceștia printr-un scurt discurs, după cum îi era obiceiul: „Bine ai făcut, Ioane, că, atunci când erai apăsător de

nenorocire și alungat de la domnie de către germani, ai socotit de cuviință să fugi la mine și ai implorat ajutorul meu, ajutor care, pe nemuritorul Allah, l-ai avut, după cum ai putut constata acum. Și astfel, după ce războiul pe care îl începusem pentru readucerea ta a fost purtat și încheiat, astăzi te primesc pe tine ca pe un frate și un prieten și te declar rege al Budei și al Ungariei, promițându-ți și pentru viitor ajutorul și protecția mea. Ai aici coroana, sceptrul și celelalte podoabe regeste, pe care te îndemn și doresc să le primești și să vrei a-ți aduce aminte de mine datorită acestor daruri, să te folosești de domnia procurată cu sprijinul meu și să o transmiți urmașilor în chip fericit. Iar vouă, fruntași ai Ungariei, vă poruncesc ca, dacă nu doriți să încercați acest iatagan răzbunător (arătând cu mâna spre iataganul cu care era încins) să vă străduiți a acorda acestui rege al vostru toată cinstirea și să vă supuneți”.

6. Episcopul Paul și Petru Prinyi reintră în grațiile lui Ioan.

După ce au fost spuse aceste lucruri, l-a îndemnat pe Ioan cu vorbe mai blânde (care nu puțin trebuie să te mire la un principe barbar), să-i cruce pe Paul de Varda, arhiepiscopul de Esztergom, pe care îl adusese înapoi cu el de la Viena, și pe Petru Prinyi, pe care, prins fiind după legea războiului, îl dăruise lui Ioan, și să dorească a-i reprimi în grațiile sale. Ioan i-a cedat cu ușurință acestuia și după ce și-au strâns mâna dreaptă, i-a repus pe amândoi în vechiul loc al demnității lor și le-a îngăduit cu generozitate să-și reia în stăpânire domeniile, deși se părea că nu puțin se îndoia de credința și statornicia acestora. Nemaizăbovind prea mult, sultanul Soliman, după ce s-au săvârșit toate acestea în astfel de manieră și după ce l-a lăsat pe Luigi Gritti și pe doi trierarhi cu trei mii de turci la Ioan, s-a grăbit să urmeze drumul stabilit și să se întoarcă cu pași susținuți la Constantinopol.

CAPITOLUL AL X-LEA

Proscrierii catolicilor sibieni de către luterani îi urmează nenorocirea unguro-transilvană

1. Catolicii de ambele sexe sunt proscriși la Sibiu de către luterani.

În mijlocul acestor vremuri războinice, la Sibiu, capitala sașilor transilvăneni, eretica molimă a lui Luther pătrunsese deja în așa fel în sufletele senatorilor și cetățenilor, încât aceștia nu se temeau să lovească cu sălbatică furie Biserica Romană și hotărâu să nu tolereze pe nici unul dintre catolici în interiorul cetății, fie el preot, fie cleric, fie călugărită, fie dascăl, după 18 ale lunii. Așadar, în anul lui Cristos 1529, la 18 februarie, dregătorii orașului și centumviratul sibian au poruncit prin senatori ca toți preoții, atât cei care se întorseseră teferi din tabăra lui Zapolia, ca și cei care rămăseseră la Sibiu, clericii, călugării, călugărițele, elevii, dascălii, bărbați ca și femei, să iasă din oraș, sub amenințarea pedepsei cu moartea, însă cu care drept însuși? *Cu dreptul luteran, îmi va fi judecător Dumnezeu răzbunătorul.*

2. Martin Fölker, pentru a-și păstra prebenda, devine apostat.

Numai Martin Fölker a rămas acolo, care, pentru a nu fi smuls de la azilul sibian (unde fusese hirotonisit preot în anul lui Christos 1518), a căzut de acord cu Luther. A devenit apostat și astfel, până la moartea sa, vreme de 58 de ani, până în anul lui Christos 1567 (an în care, la 12 septembrie a murit) a continuat îndatorirea sa de predicator în biserica numitului azil și a administrat bunurile gospodăriei, care aparțineau prebendei; iar cu trecerea timpului și în restul Transilvaniei, unde aveau sașii jurisdicție, aceste bunuri erau smulse clerului catolic. Icoanele sfinte erau exterminate pretutindeni și n-au fost cruțate decât în foarte puține biserici, care pot fi văzute și azi la locurile lor, fără a fi prea mult știrbite.

3. Război și ciumă în Transilvania.

A fost acest an cu totul fatal pentru Transilvania, din cauza pătrunderii dușmănoase a lui Petrascu, voievodul Moldovei, împreună cu valahii: căci, după

ce au fost trecute prin foc și sabie târgurile Bârsei, iar locuitorii puși să se ucidă unii pe alții, cetatea Brașovului fiind și ea cucerită chiar în sărbătoarea Sfinților Simon și Iuda, acesta a alergat până la Bistrița, unde în sfârșit a fost înfrânt în câmp deschis și alungat din provincie, dar ciuma izbucnită în anul următor, care era 1530, i-a ridicat pe mulți.

4. Arhiepiscopul Paul se aliază cu regele Ferdinand iar Petru Prinyi își sfârșește viața în temniță.

În același an al lui Christos 1530, Paul de Varda, arhiepiscopul de Esztergom, deoarece afirma că el are oroare de lanțul alianței turcești (pe lângă Ioan de Zapolia) s-a aliat din nou cu Ferdinand. Iar Petru Prinyi, care fusese încredințat lui Ioan cu mai multă îngăduință decât sperase, după cum s-a spus în capitolul 9, numărul 6, de vreme ce îl trădase pe Ioan, nu fără cea mai mare nerecunoștință, în funcție de interesul de moment, trecuse de partea lui Ferdinand, dar nefiind acolitul niciunuia, după ce începuse să aspire la o domnie aparte și la propria-i putere, deoarece era frământat de o ambiție deșartă; însă, înșelat fiind în speranța și așteptarea sa, a căzut în nenorocirile cu mult mai mari ale libertății pierdute. Cum însă Petru se hotărâse să-i ceară lui Soliman, sultanul turcilor, reintors în Ungaria, să-l numească principe absolut și să devină vasal numai lui Soliman, este prins de turci, în urma sfatului dat mai înainte printr-o scrisoare a lui Ioan Zapolia și este înmănat din porunca lui Soliman lui Luigi Gritti turcul (acesta își avea tabăra la Buda, cu trei mii de turci, iar puțin după aceea a primit de la Ioan titlul de guvernator al Ungariei) pentru ca apoi să fie adus la Stambul Ioan, fiul lui Petru, care, după ce a fost circumcis și a fost turcit, n-a mai fost văzut nicidecum de părintele său. Același Petru Prinyi, neavând parte nicidecum de o soartă favorabilă și care să-i suradă pe parcursul întregii sale vieți plină de supărări, în cele din urmă, după cât sunt de ascunse voințele principilor și pe cât de neașteptat izbucneau urile lor, își va sfârși viața în lanțurile și în temnița regelui Ferdinand: în opinia multor oameni se considera că și-a primit pedepsele meritate, fiind vinovat nu numai de crima pentru care fusese prins, ci și pentru că își trădase în repetate rânduri patria și pentru că cel dintâi adusese în Panonia dogma lui Luther. Să vadă cititorul la Istvánffi, în cartea a 10-a, pagina 3 și în cartea a 15-a, pagina 166.

5. Soliman, întorcându-se în Ungaria, este respins de Sfântul Martin, episcopul, la cetatea Gönc.

Se întorcea Soliman în Ungaria ca și cum avea de gând să cucerească Viena și de aceea regele Ferdinand a adunat la Viena o oaste de 90 000 de pedestrași și 30 000 de cavaleri; între aceștia se aflau și trupele papale, pe care le adusese legatul cardinal Hippolito de Medici, nepotul papei Clement. Însă Soliman, abătându-se de la drumul Vienei, a început asediul cetății Gönc; acestuia i s-a opus un călăreț mai divin decât o ființă umană, cu arme strălucitoare, care s-a năpustit din cetățuie, aducând numeroși oșteni în ajutorul locuitorilor covârșiți ai cetății; la vederea acestuia (pe care localnicii îl luau drept Sfântul Martin, patronul locului) turcii, rupând-o la fugă, s-au retras de la ziduri.

6. Primejduirea lui Soliman la traversarea Dravei.

Nemaiauzită a fost îndrăzneala lui Soliman, pe care o redăm din Istvánffi, cartea a 2-a, pagina 121, coloana 2: „Soliman, deoarece își dădea seama că fabricarea punților ar fi luat prea mult timp, a hotărât să treacă râul Drava înnotând, și asta la îndemnul vizirului Ibrahim, care îl dorea îndepărtat de amenințările creștinilor. Așadar, puțin mai sus, pe mal, de locul unde urma să intre în rau Soliman, vizirul poruncește ca șase mii dintre călăreții din garda sultanului să pătrundă în apă, ca să facă mai blând curentul și vârtoarea apei, mai jos, la o distanță de un stadiu, sultanul s-a încredințat râului împreună cu Ibrahim, cu băiatul și cu tinerii intimi ai iatacului său, trecând nu fără primejdie pe malul celălalt, sub privirile uimite ale unei oștiri încremenite de spaimă. Unul câte unul, au trecut călăreții, ai căror cai erau mai puternici și mai înfipti pe picioare, ducând pe crupa acestora câte un ienicer, din porunca sultanului. Apoi i-a urmat, împreună cu cămilele și cu caii mai mici, mulți dintre pedestrași, trecând cu greu și nu fără primejduire, fie pe burdufele pentru apă, fie cu frânghii împletite din frânghii și nulele. Multe au pierit înghițiți de vârtejuri și de utoimea apei. Ceilalți, observând dificultatea traversării, i-au ucis pe prizonierii din tabără, care nu erau în număr mare (ca să nu le fie piedică și povară) și au abandonat

cu ușurință vitele obosite de efort și bagajele de care se puteau lipsi; astfel încât cu mult cea mai mare parte a tunurilor de câmpie și afeturile lor să se afunde în râu". Soliman și-a pierdut speranța de a cuceri Ungaria și s-a întors în Orient. Iar Ioan Zapolia pornește tratative de pace cu Ferdinand, drept care l-a trimis pe Francisc Frangepani, arhiepiscopul de Calocsa, la împăratul Carol al V-lea, în Spania; acesta nu și-a împlinit misiunea într-un chip nefericit, totuși tratativele târăgănu, pentru că se aștepta și consimțământul turcesc al lui Soliman.

CAPITOLUL AL XI-LEA

Tratatul de pace al lui Ioan, căsătoria, boala și moartea acestuia.

1. Episcopiile sunt restituite clerului, iar adepții lui Luther alungați din plebaniile Ungariei se strecoară în Transilvania.

Era în fruntea Transilvaniei, îndată după Ștefan Báthori, Imre Csibák, care deținea rangul de episcop de Oradea, fără să fi fost inițiat în cele sfinte, pe când și sașii și secuii erau de partea lui Ioan Zapolia, până în anul lui Christos 1539, când în sfârșit s-au supus lui Ferdinand, regele legiuit al Ungariei. Între timp, regele Ferdinand trecea din nou titlurile de episcopi ai Ungariei de la persoanele seculare cărora le împărțise Ioan, asupra persoanelor ecleziastice iar pe plebanii molipsiți de luteranism îi alunga din parohiile Ungariei, dar mulți din cei alungați se retrăgeau în Transilvania și semănau mai des dogmele eretice.

2. După ce a fost ucis un prefect al Transilvaniei, i-au urmat doi.

Pe mai sus numitul Emeric Csibák l-a suprimat prinzându-l într-o cursă Luigi Gritti, ajuns în rândul frunțașilor sub interregele Ioan de Zapolia: era în anul lui Christos 1534 și el însuși avea să fie ucis nu mult după aceea din răzbu-nare de către transilvăneni. Așadar, pentru ca provincia să nu fie fără prefect, Ioan a încredințat această demnitate, cu putere egală, lui Ștefan Mailat și Emeric Balassa. Iar titlul de episcop de Oradea l-a oferit lui Gheorghe Martinuzzi, călugăr din ordinul Sfântului Pavel Întâiul Eremit (adăugându-i și rangul de trezorier al Transilvaniei).

3. Punctele păcii între regele Ferdinand și interregele Ioan.

Cum însă, atât partida lui Ferdinand, cât și cea a lui Ioan erau obosite atât de război cât și de zăzănii, au coborât la condiții mai echitabile și au ajuns, de comun acord, cam la următoarea hotărâre: 1. Ca Ioan, cât timp va mai fi în viață, să stăpânească cu putere regală cea parte a țării pe care o deține în prezent, iar Ferdinand să îi atribuie acestuia onoarea titlului de rege prin scris și prin viu grai: după moartea acestuia, stăpânirea întregii țări să revină lui Ferdinand și copiilor săi. 2. Dacă Ioan, căsătorindu-se, ar lăsa în urmă un moștenitor pe linie masculină, Transilvania să fie în stăpânirea acestuia și să-i fie restituite toate cetățile tatălui; acestora Ferdinand le mai adăugase pe deasupra titlul de principe al Oppaviei din Silezia. 3. Dacă s-ar porni război de către turci împotriva unuia sau a celuilalt, să se oblige a-și uni forțele pentru respingerea dușmanului. Amândoi regii au semnat în mod solemn acest tratat și pentru o vreme lucrurile mai că au fost mai liniștite în Panonia.

4. Ioan se căsătorește.

Astfel, după ce pusese capăt dezbinărilor dintre Ferdinand și Ioan, mai rămânea ca Ioan să se împace cu Soliman (pentru care această pace era scandaluoasă) și cu Poarta Otomană și a dobândit pe dată Ioan, mai cu rugămintă, mai cu mult aur stors din biserici și din mănăstiri, reconcilierea, apoi, odată liniștea câștigată, a hotărât să rupă celibatul. Și-a îndreptat deci cugetul înspre căsătorie și avea de gând s-o ia pe Isabella, fiica lui Sigismund, regele Poloniei, cu care s-a căsătorit la Alba Regală în anul lui Christos 1547.

5. Dezbinare în Transilvania între partida lui Ferdinand și cea a lui Ioan.

În același timp, Ștefan Mailat și Emeric Balassa, cei doi prefecti ai Transilvaniei, îndrăzneau să treacă, cu cea mai mare parte a sașilor și a celorlalți provinciali, de partea regelui Ferdinand, lepădându-se de Ioan: din această pricină,

socotind Ioan că trebuie să le-o ia înainte cu cea mai mare repeziciune și să împiedice planurile acestora, lăsându-și la Buda proaspăta soție, care era însărcinată, încredințând-o pe ea și administrarea treburilor orașului în mâinile a doi foarte vestiți bătrâni, Gheorghe Pesthény și Benedek Bajony, a puresc înspre Transilvania cu alaiul curții sale și cu trupe adunate cu mare grijă.

6. Bogățiile țăranilor.

Se spune că atunci l-ar fi întrebat Ioan în treacăt pe acest Bajony dacă are bani, iar acesta i-ar fi răspuns că nu s-a străduit niciodată să adune bani, dar că are totuși în stăpânirea sa o sută de supuși, care la nevoie ar fi gata să-i numere fiecare câte o mie de galbeni fără nici o zăbavă.

7. Boala, moartea și înmormântarea lui Ioan de Zapolia.

Pe Emeric Balassa, după ce i-a cucerit fortărețele, Ioan l-a avut în genunchi și i-a acordat iertarea, iar pe Ștefan Mailat l-a asediat în cetatea Făgărașului; în timpul acestui asediu, Ioan s-a îmbolnăvit și fiind dus la Sebeșul Săsesc, după ce îi venise pe dată de la Buda un sol foarte vesel care îl anunța că, printr-o naștere fericită, Isabella a dat viață unui băiat, cuprins de bucuria ușurării, după ce i-a invitat pe fruntași la ospăț, a băut vin peste măsură; suferind a doua zi o scurgere apoplectică, a plecat în timpul serii dintre cei vii, când împlinise vârsta de 53 de ani. Între timp, Transilvania era condusă cu cea mai mare autoritate de către Gheorghe, episcopul de Oradea și trezorerierul țării, până ce micuțul fiu al lui Ioan va ajunge la adolescență, căci Ștefan Mailat, după ce Făgărașul fusese cucerit cu ajutor turcesc, a murit la Stambul, unde fusese dus în captivitate. Alții scriu că trupul neînsuflit al lui Ioan a fost purtat la Alba Regală, în urma presiunilor unor detașamente din oastea pe care o avea în Transilvania, iar acolo a fost înmormântat în locul unde se văd mormintele regilor. Töppeltin scrie în felul următor despre ultimul discurs al acestuia, înaintea morții: „Deoarece își dădea seama că se apropie sfârșitul vieții, și-a lăsat fiul moștenitor prin testament; i-a stabilit drept tutori ai copilului pe Gheorghe Martinuzzi, episcopul de Oradea, pentru deosebita lui credință, și pe Petrovici, rudă de sânge cu el; i-a implorat pe fruntași, luându-l pe fiecare în parte, pe podoaba străveche a numelui Ungariei, să se lase guvernați mai degrabă de un rege din sângele său, decât de unul care vine dintr-un neam străin și dușman; căci se va întâmpla ca Soliman să preia tutela regatului, dacă vor trimite degrabă soli la el. Ceea ce s-a și făcut“. Despre aceste lucruri să se vadă la Istvánfi, cartea a 13-a, paginile 147 și 148. A fost înmormântat în anul lui Christos 1533.

CARTEA A PATRA A CULEGERII DE DATE ISTORICE PRIVIND BISERICA TRANSILVANĂ

DESPRE SPORIREA EREZIILOR ÎN TIMPUL VIEȚII LUI ȘTEFAN (NUMIT MAI APOI IOAN SIGISMUND) FIUL LUI IOAN DE ZAPOLIA

Precuvântare

Această carte va desfășura șuvoiul de erezii și rușinoasa confuzie a părerilor despre credință: căci, dacă până atunci starea catolică trebuia să suporte monomahia singurei erezii luterane, acum a pășit în arenă un nou monstru cu înfățișare de hidră cu mai multe capete cu care trebuia luptat altfel decât prin monomahie. Căci au pășit în arenă, pe lângă riturile dezbinante ale lui Luther, disputele lui Zvingli, Calvin, ale unitarienilor și ale anabaptiștilor, care au înălțat tot atâtea capete, câte secte au dat la iveală. Acest lucru a fost foarte nefericit, căci lui Ioan de Zapolia i-a urmat un prefect mai rău al Transilvaniei, propriul

său fiu, Ștefan, numit apoi Ioan Sigismund: căci în timp ce domnea tatăl său, se răspândea numai otrava lui Luther; însă sub flu prinse a înainta o crudă molimă născută din monstrul contagios al mai multor erezii, până acolo încât să-l strice chiar și pe acesta. Căci a trăit și a fost îngropat ca arian. Însă, deoarece se produceau foarte multe neînțelegeri și certuri în legătură cu Cîna Domnului (cum se va vedea în această carte: anume, dacă noi, creștinii, luăm sau nu trupul lui Cristos adevărat și viu), am găsit de cuvință să așternem în fața ochilor cititorului cuvintele însele ale împărtășaniei dumnezeiești, care rostesc adevărul printr-o elegantă anagramă și pun capăt disputei.

Program

Căci acesta este trupul meu. Căci aceasta este cupa cu sângele meu, noua și eterna mărturie, taina credinței, care va fi vărsat pentru voi și pentru mulți alții întru izbăvirea păcatelor.

Anagramă pură:

Calvine! nu este o metaforă; Luther! nu este pâinea: este trupul lui DUMNE-ZEU cel preabun și preamărit, care mi s-a împărtășit prin hrană. Află prin ce ritual și prin ce taină te va izbăvi El pe tine, care ești vinovat.

Rămăi cu bine, Cititorule, și fii sănătos!

INDICELE CĂRȚII A PATRA

Despre sporirea ereziilor în timpul domniei lui Ioan al II-lea de Zapolia, voievod regal.

Capitolul I. Erezia lui Luther își înfige noi rădăcini în Transilvania. 1. Fiul lui Ioan de Zapolia, care a primit la botez numele de Ștefan, se numea după aceea Ioan Sigismund. 2. Tratatările zadarnice ale catolicilor cu luteranii. 3. Introducerea ereziei la Sibiu și la Brașov. 4. Mănăstirile pustii date în folosul școlilor. 5. Grija lui Ferdinand I pentru convertirea ereticilor. 6. Primul superintendent din Transilvania al luteranilor.

Capitolul al II-lea. Despre uciderea lui Gheorghe Martinuzzi, cardinal și arhiepiscop de Esztergom. 1. Tratatările alierii lui Ferdinand I cu Isabella și cu Ioan Sigismund, ca să se desprindă de turci. 2. Cearta mamei Isabella cu tutorii. 3. Alianța cu regele Ferdinand și uciderea cardinalului Gheorghe. 4. Înfirmarea turbulentă a cardinalului Gheorghe, multă vreme rămas neînhumat. 5. Făptășii crimei pedepsiți de divinitate. 6. Parohul de Moșna este ucis de eretici.

Capitolul al III-lea. Despre noile persecuții ale catolicilor din partea ereticilor. 1. Judecata greșită a poporului și a regelui despre îndreptățirea uciderii cardinalului Gheorghe. 2. Răscoala izbucnită împotriva imperialilor după alegerea unui nou voievod, trădarea regelui și ciuma care a urmat. 3. Petrovici și Blandrata, dușmanii cei mai inversunați ai catolicilor. 4. Moartea lui Petrovici și a Isabellei. 5. Edictul Isabellei împotriva celor care împiedică libertatea ecleziastică.

Capitolul al IV-lea. Erezia ariană și împreună cu ea multe altele se strecoară în Transilvania. 1. Curtea este pângărită de arianism. Luteranii se opun ca altarele catolicilor să fie vătămate. 2. Felurite erezii se umflă în Transilvania. 3. Ciracii lui Arie se înmulțesc și își crează un superintendent la Cluj. 4. Nerusinarea calvinilor în administrarea sacramentelor. 5. Nepotrivita erizie a lui Stankari și a lui Davidis și moartea lor imbie. 6. Unitarienii, disprețuitori ai Sfintei Treimi, îi întreceau în număr pe luterani. 7. Disensiunea de păreri între unitarieni.

Capitolul al V-lea. Disputa ereziilor transilvănene despre Cina Domnului. 1. Moartea rușinoasă a primului calvinist care își profesa erezia în Transilvania. 2. Cei care jinduiau la rangul de superintendent trec la arianism. 3. Scrisoarea lui Ioan al II-lea pentru potolirea neînțelegerii privind Cina Domnului și despre constituirea în acest scop a superintendenților. 4. Se poruncește liberul exercițiu al religiei. 5. Porunca să nu se păstreze veniturile bisericești în grija magistratului secular. 6. Libertatea acordată Ungariei de a lua sfânta euharistie sub ambele forme este retrasă din cauza îndărătniciei eretice.

Capitolul al VI-lea. Despre apostazia și moartea lui Ștefan (numit în popor Ioan Sigismund și Ioan al II-lea). 1. Ioan al II-lea de Zapolia este numit arian sau unitarian și întărește erezia. 2. Libertatea de a-și numi un urmaș îi este tăgăduită aceluiasi Ioan al II-lea. 3. Același Ioan încredințează Transilvania lui Maximilian al II-lea, împăratul romanilor. 4. Moartea și înmormântarea lui Ioan al II-lea. 5. Pedepsa apostaziei aceluiasi. 6. Zvonul despre circumciziunea turcească, răspândit pe seama aceluiasi Ioan.

CARTEA A IV-A A CULEGERII DE DATE ISTORICE PRIVIND BISERICA TRANSILVANĂ

Despre sporirea ereziilor pe când trăia Ștefan (numit apoi Ioan Sigismund), fiul lui Ioan de Zapolia

CAPITOLUL I

Erezia luterană își înfige noi rădăcini în Transilvania

1. Fiul lui Ioan de Zapolia, deși a primit la botez numele de Ștefan, se numea după aceea Ioan Sigismund.

Ioan de Zapolia era deja mort, lăsând în urmă pe văduva Isabella, care în anul lui Christos 1540 i-a născut un fiu, numit la botez Ștefan, apoi chemat de mama sa Ioan Sigismund (ca să se păstreze în același timp și amintirea bunicului din partea mamei și a tatălui) și, încă înainte de a ajunge la adolescență, a vrut, de bună seamă ca Ioan al II-lea să poarte titlul de rege, el care a fost încoronat în chip nelegiuit (căci era în viață Ferdinand, regele legiuit) încă pe când se afla în scutecele materne: de aceea el va trebui numit de către noi mai degrabă *voievod* regal al Transilvaniei decât *rege*. Acestui Ștefan sau Ioan Sigismund îi fuseseră dați drept tutori de către Ioan, părintele muribund, Gheorghe Martinuzzi, făcut episcop de Oradea din fost călugăr al ordinului Sfântului Pavel întâiul Eremit și Petru Vici, în popor numit Petrovici, rudă de sânge a familiei Zapolia.

2. Tratatul zadarnic ale catolicilor cu ereticii.

Pentru că Isabella, văduva catolică care dobândise drept cetate de scaun Alba Iulia, voia să se împotrivescă ereziei, a chemat la comițiile de la Alba Iulia din anul lui Christos 1543 pe diferite căpetenii luterane ale sectei răzvrățite; între aceștia era și Honterus, de la Brașov (despre care a fost vorba mai sus, în cartea I, prolegomenul 8, numărul 4) împreună cu delegații din partea dregătorilor. Însă pentru ca temătorul Honterus să nu fie nevoit să participe, a pus să fie înlocuit cu un apostat din târgul Rupea (în popor Reps), care și-a luat drept coleg pe calvinul Mathias, numit de alții Glatzius. Pricina pentru care Honterus era înspăimântat ne-o indică Haner, în cartea a patra, pagina 199: deoarece a socotit că va avea cea mai mare neplăcere de pe urma prezentei proaspătului episcop Gheorghe Martinuzzi, datorită disprețului păzitorului cate-dralei din Oradea, deoarece acest păzitor trăsesese o palmă în biserică unei femei catolice care se ruga în genunchi în fața icoanei sfinte. Însă, pentru că din pricina mulțimii treburilor publice, grija religiei puțină căutare și-a găsit, totii ereticii au fost trimiși la ale lor. Căci, în vreme ce Episcopul Gheorghe, unul din tutorii lui Ioan Sigismund, regele minor, se opunea luteranilor, Petrovici, colegul său, îi proteja: el care nu s-a temut să amenințe strălucirea sfântă a bisericilor catolice, jefuindu-le.

3. Introducerea ereziei la Sibiu și la Brașov.

De pe urma acestor fapte, adepții lui Luther devenind mai îndrăzneți, promovau cu cea mai mare îndărătnicie dogmele acestuia la Sibiu, prin Ioan Surdaster, un vechi apostat; iar la Brașov le promovau prin numitul Honterus, care, după ce a fost înlăturat decanul catolic al capitulului (Istvánffi îl numește pe *decanul de Brașov arhipresbyter*: cartea a 12-a, pagina 130, coloana 2), i-a urmat el însuși drept ereziarh al acestui decanat. Cum însă la Brașov locuiau mulți greci, un garezăre Wagner a îndrăznit să trimită la tipar catehismul grec și să răspândească molima lui Luther; însă valahii, deși de rit grecesc, refuzau acel catehism. Haner, cartea a 4-a pagina 205.

4. Mănăstirile pustii sunt date în folosul școlilor.

În anul lui Christos 1548, împăratul romanilor și regele Ungariei și Boemiei, poruncea ca bunurile ecleziastice părăsite, mănăstirile, să fie folosite încetul cu încetul la înălțarea școlilor și la întreținerea bărbatilor învățați, pentru ca astfel cultul divin și religia catolică să facă iar roade, iar ereziile să fie pretutindeni înlăturate. Să vadă cititorul articolele 5 și 12 ale decretului de la Bratislava, din anul respectiv.

5. Grijă lui Ferdinand I pentru convertirea ereticilor.

Dar și în anul lui Christos 1550, pe lângă numeroasele articole scoase de-a lungul a mai mulți ani în diferite comiții, în sprijinul religiei romanocatoalice, regele Ferdinand I a scos articolul cu numărul 21: „Mai departe, fiindcă ține de demnitatea Maiestății sale de a-i îndemna cu elocință și totodată cu evlavie întru unitatea credinței și a religiei pe credincioșii săi, în acest lucru recunosc ordinele și stările regatului pietatea unică a maiestății regale față de preabunul și infinit de marele DUMNEZEU și cuvioșenia sa față de supuși și se socotește după binevoitoarea și părintească povață a Maiestății Sale, că trebuie să se încerce în toate felurile ca sfânta și catolica credință precum și cultul preamarelui și preabunului DUMNEZEU (statornicit pe baza vechii învățături a sfinților părinți) primite și acceptate de multă vreme în toată lumea creștină și toți credincioșii din toate ordinele și stările țării să se strângă mereu în jurul Sfintei Biserici Romane și Catolice (care fiind unică și, mereu statornică, nu poate să greșească) împotriva ereziilor și doctrinelor impii răspândite pretutindeni în regat, pentru ca astfel să sporească alianța și unirea sufletelor din stările țării și astfel să crească din zi în zi îndurarea preamarelui și preabunului DUMNEZEU“. *Așa a spus regele Ferdinand.*

6. Primul superintendent al luteranilor din Transilvania.

După ce luteranii se răspândiseră deja peste tot în Transilvania, în sfârșit, în anul lui Christos 1553, deoarece sufereau de multă confuzie în erezia lor, și-au creat un superintendent, căruia acum le place să-i spună episcop și au hotărât ca scaunul acestuia să fie la Biertan; acest târg a fost atât de mult pe buzele amatorilor de vâlvă, încă este proaspătă încă știrea, cum că soția luterană a unui astfel de superintendent, după ce a fost prinsă ca fiind vinovată de vrăjitorie și condamnată la rug, a fost arsă în foc în locul cu pricina. Iar primul om făcut superintendent al bisericilor eretice din Transilvania a fost Paul Viner de Lelești, pe când era preot la Sibiu: a murit de ciumă în anul lui Christos 1554.

CAPITOLUL AL II-LEA

Despre uciderea cardinalului Gheorghe Martinuzzi, arhiepiscopul de Esztergóm.

1. Tratatul de alianță ale lui Ferdinand I cu Isabella și Ioan Sigismund, pentru a se lepăda de turci.

În anul lui Christos 1550 izbucniseră mari dispute în Transilvania, între regina Isabella și Gheorghe, episcopul de Oradea, care fusese în același timp locțiitorul voievodului Transilvaniei. Pe acestea le descrie cu exactitate Istvánffi, în cartea a 16-a, la anul 1550, de unde ne-a făcut plăcere să luăm câteva lucruri. Doi erau tutorii vâstarului regesc: Gheorghe Martinuzzi, episcopul de Oradea și Petrovici, legat prin același sânge de familia Zapolia. Mama copilului, Isabella,

trăia între transilvăneni, aliată fiind cu turcii; însă Gheorghe, tutorele, se străduia să o alieze cu Ferdinand, regele legiuit. Trimișii împărătești promiteau că regele Ferdinand îi va da Isabellei, drept răsplată pentru zelul și credința pe care le manifesta față de țară, un loc sigur pentru a se stabili în Silezia, o provincie pacifică și aflată departe de dușmanii barbari; căci de bună seamă, îi va da principatul Oppoliei cu veniturile pe măsură: o moștenire pe care i-o lăsase tatăl său, care era într-adevăr foarte mare și de prim rang; îi va adopta copilul, care va deveni astfel fiul său. Iar după ce va fi ajuns la vârsta bărbăției, îi va de drept logodnică pe fiica sa Johanna; când aceasta va fi ajuns în floarea vârstei și va avea destui ani pentru a face acest pas. Iar în schimbul înlesnirii schimbărilor făcute, împăratul îi va dăruii cu propria sa mână episcopului Gheorghe arhiepiscopia de Esztergom și va interveni pe lângă Pontiful Suprem ca, după câteva zile, să fie primit în rândul cardinalilor. Ba, mai mult, în legătură cu aceste lucruri, nu dorește doar să scoată diplome, ci și ca ambele părți să întărească înțelegerea prin jurământ. La acestea, Gheorghe a răspuns printr-un scurt discurs, că el a fost condus de aceleași rațiuni, și anume de a se lepăda de dușmanii barbari și să slujească intereselor panonicilor.

2. Neînțelegerea dintre mama Isabella și tutori.

Deoarece Isabella dorea din nou să se retragă la Lipova sau la mama sa, în Polonia, iar turcii prinseseră de veste despre tratative, au fost convocate comițiile la Cluj, și de atunci cei doi tutori, Gheorghe și Petrovici, prinseră a se împotrivi în mod serios, nici mai mult nici mai puțin decât pentru că războiul cu turcii bătea la porțile Transilvaniei, ba mai mult deja turcul se arăta deja în interiorul țării, atât la Hateg, cât și la Brașov; până când, în cele din urmă, după convocarea unor noi comiții, Isabella făcu pace cu tutorii, însă aceasta a fost prea slabă, fiindcă deja fusese pusă la dispoziție lui Gheorghe o oaste, din partea regelui Ferdinand, în fruntea căreia se afla Giovanni Battista Castaldo, comandantul de tabără al împăratului Carol al V-lea, bărbat de o robustă bătrânețe, ridicat odinioară din cortul și de către disciplina lui Fernando Davali, marchiz de Pescara, atât de faimosul comandant de oști, într-o glorie supremă a celui mai mare imperiu.

3. Alianța cu regele Ferdinand și uciderea cardinalului Gheorghe.

În timp ce Alba Iulia era asediată de către imperiali, Isabella, împreună cu fiul său de 10 ani s-a supus pe sine, odată cu Transilvania, regelui Ferdinand, în comițiile clujene din anul lui Christos 1550, iar Coroana Ungariei și însemnele regelui le-a încredințat solilor lui Ferdinand pentru a fi transmise acestuia; fortărețele erau însă ținute toate în numele Isabellei, în afară de fortăreața Munyáz, care fusese promisă lui Petrovici. După ce Isabella a plecat brusc din Transilvania la Kosice, Gheorghe era cooptat în colegiul cardinalilor Bisericii Catolice. Și iar a izbucnit o neînțelegere atât de mare între cardinalul Gheorghe și generalul Castaldo, încât Castaldo să creadă că atâta timp cât Gheorghe trăia, fiind bănuț de răvnire a principatului Transilvaniei prin alianță cu turcii, Transilvania va fi neliniștită și să transmită el însuși acest lucru regelui Ferdinand. Așadar, i se întinde o cursă lui Gheorghe în castelul Vințul de Sus (situat la capătul câmpiei care își trage numele de la pâine), unde chiar este ucis în anul lui Christos 1550, la ideile lui decembrie. Căci, de bună seamă, Marco Antonio Ferrari, secretarul lui Castaldo, originar din Alessandria, înarmat cu o flintă mai mică, pe care o ținea ascunsă, îi vestește lui Gheorghe, care își făcea rugăciunile, prin băiatul care se îngrijea de dormitorul acestuia, că are să-i împărțască un lucru urgent și de mare importanță. După ce i s-a îngăduit să intre în încăpere, îi întinde lui Gheorghe o scrisoare adresată regelui Ferdinand, scrisă pentru recomandarea sa rugându-l stăruitor pe cardinal să pună semnătura sa pe aceasta; după ce, luând pana, se aplecase cu privirea întoarsă spre scrisoare, acela îi străpunge cardinalului gâtul cu o lovitură mortală. Deoarece se produsese zarvă și se auzeau țipete, Sforza și ceilalți, zece la număr, se năpustesc înăuntru și, cu săbiile scoase, îl înconjoară pe Gheorghe, care implora ajutorul lui Christos și al Divinei Fecioare Mama Acestuia, și își unesc loviturile. Marco Antonio întinde flinta înspre pieptul fiarei pe drept infuriate, care se năpustea înainte și fre-măta, trăgând un plumb: fără zăbavă, ceilalți îl străpung toți deodată, provocându-i peste tot răni; chiar și pe băiatul, a cărui nume era Francisc Ferre, care asista la teribila faptă neînarmat și, parcă trăznit, îl lasă pe jumătate mort, tăiat în șapte locuri, și pleacă în goană din dormitor.

4. Însmormântarea tumultuoasă a cardinalului Gheorghe, care stătuse multă vreme neînhumat.

După ce Gheorghe a fost ucis în felul acesta, Mercado îi retează urechea dreaptă, care era mereu păroasă și, pentru ca treaba săvârșită să fie și mai limpede lui Ferdinand, a dus-o cu ajutorul unor cai iuți și potriviți la Viena și de acolo la Praga. Cadavrul său, străpuns în mod hidos de multe răni, deformat de sângele scurs și de putreziciune, printr-o pildă de necrezut a nestatorniciei lucrurilor omenești, a zăcut, mai bine de 70 de zile, nebagat în seamă și neîngropat, în veranda încăperii în care fusese ucis; și n-a fost așezat de către preoții colegiului din Alba Iulia în mormântul său din lăcașul consacrat Sfântului Mihail — printr-o ceremonie tumultuoasă — decât la începutul lunii martie, după ce fusese ucis cu cruzime la idele lui decembrie.

5. Făptașii crimei pedepsiți de divinitate.

Există îndoiala dacă Gheorghe a fost nevinovat și, deci, nedemn de acea moarte, sau dacă a avut parte de o moarte meritată, căci ambele păreri circulau în popor; totuși, în mod sigur, nu după multă vreme făptașii, fiind loviți în mod divin de tot felul de pedepse, parte au dat peste cele mai mari nenorociri, parte au pierit, având un sfârșit cumplit. Căci nici nu s-a scurs tot anul și Sforza, fiind prins de turci, după ce oastea i-a fost măcelărită, și primit de către aceștia cu lovituri de vergi și bice, s-a răscumpărat cu mult aur. Iar în ceea ce îl privește pe Marco Antonio, a avut grijă Fernando Cenzaga, prefectul de Milano al împăratului Carol al V-lea, să fie atârnat într-o furcă foarte înaltă, după obiceiul talharilor, deoarece se făcuse vinovat de vătămarea aproapelui. Lui Campegi i-a fost reteazătă mâna dreaptă, de care se folosisse să îl ucidă pe cardinal, într-o ceartă nocturnă, la Augsburg; nu mult după aceea, la Viena, pe când vâna în compania regelui Ferdinand, a fost sfâșiat de colții unui mistreț aprig și, vârsându-și mâțele, a fost ucis. Scaramuccia a plătit printr-o moarte urâtă vina crimelor sale, fiind tăiat în bucăți de niște oșteni în Provence; iar ceilalți au plătit prin alte feluri de moarte infamă pentru crima lor.

7. Parohul din Moșna este ucis de către eretici.

În anul lui Christos 1553, Francisc, născut în cetatea Mediașului, paroh de Moșna, vicarul episcopului de Alba Iulia, doctor în ambele drepturi, a fost ucis la Mănăstur, în vecinătatea Clujului. Acesta se străduia să ducă regelui Ferdinand, la Viena, un plan conceput pentru readucerea stării catolice din Transilvania la vechea vigoare. Dar, după ce deja se așternuse la drum, fiind surprins de către eretici într-o ambuscadă, pe când se odihnea la Mănăstur, a fost sufocat vârandu-i-se cu de-a sila țărână în gură. A fost însmormântat în fața altarului mare al bisericii Născătoarei de Dumnezeu din aceeași suburbie clujeană a Mănăsturului.

CAPITOLUL AL III-LEA

Despre noile persecuții ale catolicilor din partea ereticilor.

1. Judecata greșită a poporului și a regelui despre îndreptățirea uciderii cardinalului Gheorghe.

După uciderea cardinalului Gheorghe, nu s-a putut obține nici cu scuze, nici cu risipă de bani, ca poporul să nu judece că acest cardinal a fost ucis pe merit, ba chiar însuși regele Ferdinand susținea ticăloșia prea marii credulități pusă pe seama acuzatorilor, din care pricină a suferit foarte mult în fața papei Iuliu și a colegiului cardinalilor, care i-au fixat o zi de judecată la Roma, sub acuzația unei astfel de crime; totuși, în cele din urmă, a plecat cu mare efort și cu mare greutate.

2. Revolta izbucnită împotriva imperialilor, desprinderea de rege și ciuma care a urmat, după ce a fost ales un nou voievod.

Pentru ca regele Ferdinand să câștige din nou sufletele transilvănenilor, le-a dat ca voievod pe Andrei Báthori, sub care a izbucnit revolta oștenilor germani și spanioli, care de multă vreme cereau în zadar soldele lor, căci aceștia nu

putuseră fi opriți prin nici o rugămintă sau de amenințările lui Castaldo, generalul lor, să nu se îndrepte fără să li se poruncească, de-a lungul Panoniei înspre Viena, după ce smulseseră stindardele și își aleseseră noi comandanți (lucru care este sfânt în astfel de mișcări); pe aceștia i-a urmat în scurtă vreme și Castaldo, deoarece nu avea încotro, găsind prin aceasta, după cum se crede, cinstita ocazie ca el, bărbat prevăzător, să se sustragă primejdiei unei conjurații a fruntașilor, în urma căreia trebuia să fie ucis împreună cu spaniolii săi. După ce s-a salvărit acest lucru, întreaga Transilvanie i-a supus Isabellei, care, după convocarea la Sibiu a comițiilor, a făcut ordine în țară la indemnul stărilor. Dar ciuma care a urmat acestor lucruri, bătând cu cruzime vreme de doi ani prin acele regiuni, pe de-o parte a slăbit forțele Transilvaniei, pe de alta însă le-a stabilizat, deoarece în acest răstimp nu se mai putea continua războiul. După ce Isabella a fost readusă la domnie împreună cu fiul său, a purces la reîmpăcarea cu fruntașii Transilvaniei.

3. Petrovici și Blandrata, dușmanii cei mai înverșunați ai catolicilor.

Puțin după aceea s-au ridicat doi bărbați, propovăduitori ai ereziilor, Gheorghe Blandrata și Petrovici. Acest Blandrata conducea țara după uciderea cardinalului Gheorghe, deși regele Ferdinand voise să-i fie dăruită lui Andrei Báthori administrația supremă a Transilvaniei; totuși, acesta a cedat conducerea nu mult mai târziu, în anul lui Christos 1559, lui Ștefan Dobo și Francisc Kendi. Din catolic a devenit mai întâi luteran, apoi arian. După plecarea episcopului de Alba Iulia, Paul Bornemissa, promovat la rangul de episcop de Nitra, îi alunga de pretutindeni pe preoții, canonicii și călugării catolici, iar bunurile acestora le supunea fiscului: totuși o făcea astfel încât o bună parte din acestea să le păstreze pentru sine, după ce ceilalți nobili tăbăraseră și își însușiseră, în chip asemănător, celelalte bunuri eclesiastice. *De îndată prinseră a se desfășura la Alba Iulia în public, predicile luterane (mai cu seamă îngrijindu-se de acest lucru Bartholomeu Corvat, comandantul trupelor auxiliare), cu timpul ajungându-se chiar până acolo încât, prin edictul promulgat la Turda, să le fie acordat dreptul de a-și exercita public religia lor, cu acea condiție ca toate celelalte secte, inclusiv cea a sacramentarilor, să se considere interzise.* A fost dușmanul cel mai aprig al catolicilor, până într-atât încât cei mai mulți au fost siliți să fugă la turci și în cetățile ocupate de aceștia; de unde s-a întâmplat ca fețele bisericești, de frica tiraniei lui Petrovici, părăsindu-și turmele, să plece în altă parte, iar alții, deposezați de slujbe și de demnitățile lor să-și petreacă în chip nenorocit, în pustietăți ce le mai rămăsese din viață; iar dacă vreunul îndrăznea să zică ceva împotriva sau să se opună, i se ardea pe frunte semnul „Tau”. Tot el avea grijă să li se radă preoților cu briciau nu numai părul, dar și pielea și carnea: datorită acestei cruzimii, unii, ajunși la disperare, după ce s-au căsătorit, au preferat să-și schimbe religia, decât să rămână supuși unei atât de groaznice persecuții, atâta timp cât sunt legați de jurământul sfânt. La Cluj, din porunca aceluiași, au fost distruse altarele, au fost sfărâmate statuile și au fost profanate toate odoarele bisericești. Însă, pentru că, așa cum pretindeau vechile legi ale țării, nu era îngăduit a se hotări sau a se face ceva din acele lucruri care țin de stat, fără consimțământul fețelor bisericești și al canonicilor, au fost alese patru persoane laice din nobilime, numite capitulari, care să participe la adunările publice cu aceeași autoritate și putere de care se bucură adevărații canonici. Giorgio Blandrata, piemontez de neam, din Italia Subaplină și de la allobrogi, după ce, infestat fiind de otrava pestilențială a dogmei ariene, scăpase din mâinile inchiziției la Ticino, a fugit mai întâi la Geneva, în Elveția și în Germania, apoi în Polonia și în cele din urmă în Transilvania, unde a fost angajat ca medic de către regina Isabella și de către Petrovici.

4. Moartea lui Petrovici și a Isabellei.

A murit Petrovici holtei, apăsător de boală și de bătrânețe. În anul lui Christos 1559 și i-a lăsat ca moștenitori ai tuturor bunurilor sale pe regina Isabella și pe fiul acesteia minor. Isabella l-a numit ca succesor al administrării Transilvaniei pe Melchior Balázs, care apoi, în anul lui Christos 1560, a trecut de partea lui Ferdinand. În același an Isabella, care nu împlinise încă 40 de ani, și-a trăit ziua supremă, iar Ioan Sigismund, fiul ei, a trecut, cu consimțământul tutorilor, în tabăra lui Ferdinand, pentru a se putea căsători cu Johanna, fiica aceluiași Ferdinand I. Dar această credință a fost nestatornică.

5. Edictul Isabellei împotriva celor care împiedicau libertatea ecleziastică.

Între monumentele răvnei Isabellei față de religia catolică, a rămas și următoarea scrisoare adresată Sighișoarei, cetate luteranizată: „Isabella, din mila lui DUMNEZEU regina Ungariei, Dalmatiei, Croației etc., etc. Credincioșilor noștri chibzuiți burgărmeșter, vilici și celorlalți senatori jurați ai scaunului nostru săsesc Sighișoara, mântuire și har. Din suplica credincioșilor și venerabililor noștri preoți ai capitolului din același scaun săsesc al nostru Saschiz am aflat că voi, trecând dincolo de întreaga justiție și cutumă a acestui regat al nostru, care până acum a fost respectată, vă amestecați cu violență în pricinile care revin forului spiritual, nemulțumindu-vă doar cu jurisdicția voastră, ci uzurpând până și jurisdicția ecleziastică, încât în cele din urmă să jinduiți a-i lipsi și despuia, întru paguba vădită și prejudiciul maxim al întregii stări și ordini ecleziastice, de libertatea lor obișnuită, pe care au avut-o până acum, în acest regat al nostru și care le-a fost dăruită lor și bisericii lor de regii și principii Ungariei, predecesorii noștri. Așadar, noi, cu privirea ațintită asupra dreptății, dorind să-i păstrăm pe toți venerabilii plebani și preoți din numitul nostru scaun în libertatea lor obișnuită, cu toate jurisdicțiile și privilegiile lor, poruncim Credințelor Voastre cu strânsnicie prin aceste rânduri să nu îndrăzniți să interveniți din nou și nici să nu vă amestecați în pricinile care privesc forul spiritual (în speță, cele ale testamentelor, bunurilor bisericești, caselor episcopale, văduvelor, minorilor și mai ales cele matrimoniale aduse în fața lor) și nici să nu tulburați judecata. De asemenea, nu trebuie să împiedicați, să intimidați și să opriți ca persoanele seculare de orice condiție, chemate pentru mărturie în forul lor, să apară în fața juzilor ecleziastici. Dacă însă, vor fi fost descoperiți printre voi unii încăpățânați care să disprețuiască autoritatea ecleziastică, atunci decanul să trebuiască să-i supună jurisdicției bisericești și să-i pedepsească pe astfel de nesupuși, folosindu-se de autoritatea sa obișnuită. Vrem de asemenea ca nu cumva să îndrăzniți a-i tulbura sau a-i jigni fie cu vorba, fie cu fapta, ci să trebuiască și să țineți în toate chipurile să le oferiți cuvenitul respect, ascultare și cinstire. Dacă nu vreți să se abată asupra voastră pedeapsa mâniei noastre, să nu îndrăzniți să faceți altfel, după ce va fi fost citită scrisoarea de față. Dată la Cluj, la 5 februarie 1558”.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Erezia ariană și odată cu ea mai mult altele se strecoară în Transilvania

1. Curtea este pângărită de arianism. Luteranii se opun ca altarele catolicilor să fie vătămate.

S-a spus în cartea a doua, capitolul 1, numărul 2, că erezia ariană s-a făcut cunoscută în Dacia în timpul împăratului arian Valens (care a domnit vreme de 25 de ani ca împărat al Orientului, începând cu anul lui Christos 364) și că nu puțin a fost infestată Transilvania de aceasta, pe când era încă păgână, dar că a fost stinsă cu sprijinul Sfântului Ștefan I, regele Ungariei, care îi supusese pe transilvăneni credinței catolice. Dar această erezie, care era amestecată cu rătăcirii asemănătoare celor aparținând altor secte, s-a strecurat din nou în Transilvania pe când guverna Ioan Sigismund, când Giorgio Blandrata allobrogul, otrăvit de ciurma ariană, infestase și pe principe și curtea cu aceeași otrăvă, după ce până atunci doar luteranii fuseseră molipsitori pentru catolici prin secta lor. Aceștia, după ce se adunaseră, în anul lui Christos 1552 în cetatea Bergsas, hotărârau ca altarele aruncate din biserici să nu mai fie reconstruite, iar unde nu fuseseră încă înlăturate să fie ocupate de ascultători. Totodată întăreau hotărârea ca pastorii să poată să administreze sacramentele din aceste altare numai dacă doctrina pretindea acest lucru.

2. Felurile erezii se dezvoltă în Transilvania.

A notat Haner în cartea a 4-a, pagina 217 că nu este de mirare că mai multe erezii, care până atunci existaseră în mod privat în Transilvania, au izbucnit și public, deoarece în anul lui Christos 1552 preoții bisericilor săsești convocaseră sinodul și prescrieră lui Paul Viener de Lelești, pastor al bisericii sibiene, după ce i se ceruse să fie pentru prima dată episcop sau superintendent

general, anumite condiții dintre care se prezintă cea cu numărul patru: „Luteranii să arate adevărata sentință în legătură cu articolele controversate împotriva pontificiilor, sacramentelor, anabaptiștilor, antitrinitarilor și altora de felul acestora și să o întărească prin mărturiile scripturii”. În anul următor, plecând dintre cei vii Paul Viener, i-a urmat Mathias Hebler, iar Transilvania a devenit cuibul și adăpostul tuturor rățăcirilor (cum spune Miles, scriitorul transilvan, la pagina 66). Însă, pentru că în anul lui Christos 1550, regele Ferdinand a scos împotriva anabaptiștilor articolul cu nr. 26, prin hotărârea de la Bratislava: „Ține de stările regatului, dacă nu vor să-și atragă asupra lor pedeapsa mâniei Maiestății Regale, datorită de a-i alunga până la unul pe toți anabaptiștii, în spațiul a șapte săptămâni, din bunurile tuturor stăpânilor precum și de pe moșiile nobililor și ale celorlalți proprietari”, se consideră că anabaptiștii s-au strecurat din Ungaria în Transilvania cam în vremea aceasta; aceștia, după mulți ani, au dobândit de la Gabriel Bethlen un loc stabil al lor la Vinț, unde se găsesc și azi.

3. Adepții lui Arie se înmulțesc și își creează la Cluj un superintendent propriu.

Totuși, nici o erezie n-a fost mai presus decât cea ariană: căci în tumultul războiului pătrunse în Cluj, cetatea transilvană, venind dinspre Borussia, un italian originar din Mantova, pe numele lui Francisc Stankari, apostat al catolicilor, cunosător al mai multor limbi, interpret al sfințelor scripturi și doctor în medicină, bărbat turbulent, care fusese alungat din Regio-Montana, capitala Prusiei; acesta întocmise niște articole care aveau în primul rând scopul de a face să fie condamnate toate rățăcirile noilor nestorienii și ale tuturor sacramentelor, în speță ale lui Berengarius, Vikleffius, Carlstadius, Zvinglius, Oecolampadius, Calvinus etc. Să vadă cititorul la Haner, cartea a 4-a, paginile 221 și 222, care, la anul lui Christos 1554, povestește că Demeter Tordai, pastor din Ösvár (suburbie a Clujului) a fost primul superintendent ales al ungarilor.

4. Nerusinarea calvinilor în administrarea sacramentelor.

Nimeni nu se poate convinge cu ușurință ce mare confuzie a dogmelor contrare Bisericii Romanocatoice s-a născut în vremea voievodului regal Ioan Sigismund, numit apoi Ioan al II-lea. Nobilimea hotăra mai mult decât slujitorii bisericilor și era încredințată că dreptatea înseamnă pur și simplu să alcătuiască ea articolele eclesiastice. Chiar la anul lui Christos 1554, a îndrăznit un preot calvin din *Munkács*, pe numele său *Martin Kalmanesch*, numit în popor *Santa*, mai întâi la Debreczin, apoi, după ce a fost adus de *Petrovici*, și în *Transilvania*, să practice nu nou rit al botezului, căci scotea dintr-o cocină murdară de porci o troacă pe care o pune în mijlocul pieței publice și, umplând-o cu apă, îi boteza pe copiii aduși cu această formulă: „Aceasta este libertatea creștinească” și a avut foarte mulți adepți ai doctrinei (care era numită calvină) (Haner, cartea a 4-a, pagina 227), care promulgau trei articole mai vestite despre Cina Sfântă. 1. Trebuie să se renunțe la procesiunea jertfei consacrate. 2. Trebuie condamnată interzicerea celeilalte specii. 3. Nu trebuie admisă transsubstanțierea. Din cauza unor astfel de dispute, calvinii trebuie numiți sacramentari.

5. Nepotrivita erezie a lui Stankari și a lui Davidis și impia lor moarte.

Între timp, Stankari înaintase o suplică senatului sibian ca să fie primit în oraș și să i se dea un loc unde să se stabilească, promițând cu sfințenie că nu îi va apăsa pe cetățeni și nu-i va atăta la nici un fel de revoltă prin noile dogme. După ce a obținut acest lucru, venind la Sibiu împreună cu soția sa și cu copiii și locuind acolo preț de câteva luni, propovăduia felul său arian de doctrină privind persoana lui Cristos și îi atrăgea pe unii să-i împărtășească concepția, dar după ce lucrul a fost priceput, i s-a poruncit să plece acolo de unde venise. Alungat din oraș, se întorcea la Cluj, spre marea lui nenorocire, dar, semănând peste tot confuzie, s-a îndreptat în cele din urmă, datorită familiei Kendi, spre Târgu Mureș. Acestuia i s-a opus pentru o vreme Francisc Davidis, originar din Cluj. Davidis, fiul unui pantofar, pleban clujean a fost mai întâi catolic, apoi pentru o vreme adept al lui Luther, în curând apostat al acestuia (căci se certa prin scrisori cu Georg Maior, profesor de teologie din Wittenberg). În cele din urmă devenit arian; ajuns în această sectă superintendent, și-a dat în cele din urmă duhul, fiind mâncat de viermi în temnița din cetățuia Devei. Nici Stankari n-a mai avut curajul să mai rămână în Transilvania, a plecat în Polonia și acolo și-a vărsat sufletul.

6. Unitarienii, care unesc Preasfânta Treime, sunt mai numeroși decât luteranii.

Se spunea despre arieni că, după ce deja erau chemați cu un nume schimbat unitarieni, au dobândit de la voievodul Ioan Sigismund și o tipografie și o școală la Alba Iulia, în fruntea căreia stătea Paul Julian, dar și la Cluj posedau o biserică, a cărei preot era Ștefan Basilici. În anul lui Christos 1570, arienii erau așa de mulți, încât să le ia locul luteranilor la Cluj și de aceea această cetate aproape că era silită să fie eliminată din grupul celor șapte orașe săsești. Bleaștemă în public acești arieni, că ei au hotărât să îl alunge cu foc și sabie din regat pe DUMNEZEUL întreit.

7. Deosebirea de păreri între unitarieni.

În anul lui Christos 1570, arienii au suferit o mare confuzie și cei mai mulți și-au schimbat opiniile și și-au reformat arianismul, atunci când Francisc Davidis, superintendentul arienilor, bolnav fiind, a fost adus la sinodul de la Turda al celor trei neamuri (ungur, săsesc și secuiesc) și apoi readus la Alba Iulia, unde acuzat fiind în public, în fața lui Ioan Sigismund, voievodul regesc, de către Giorgio Blandrata și de către Fausto Socino, alunecat înspre secta arienilor, i s-a poruncit să se purifice și să-și recunoască rățăcirile: pe când făcea acest lucru părea mai degrabă că păzește o lege iudaico-mahomedană decât doctrina ariană și din această pricină cei mai mulți au trecut de la arianismul lui Francisc Davidis la cel al lui Giorgio Blandrata; nu numai că Francisc zicea că Cristos nu este DUMNEZEU și că nu trebuie adorat decât Părintele cerului și Creatorul pământului, dar și că trebuie considerați mai degrabă drept păcătoși aceia care îi invocă pe *Maria, Petru și Pavel* etc. de aceea, condamnat la intermitare veșnică și închis în temnița din cetățuia Devei, a murit acolo între păduchi și gunoaie, după ce înaintase în scris adversarilor săi confesiunea sa eretică de credință.

CAPITOLUL AL V-LEA

Disputa ereziilor transilvănenilor în legătură cu Cina Domnului

1. Moartea rușinoasă a primului calvin care își propovăduia erezia sa în Transilvania.

Între primii propovăduitori ai ereziei transilvano-calvine trebuie considerat *sacramentarul din Munkács adus în Transilvania de Petrovici*, Martin Kálmáncsek. Dar pentru o doctrină ticăloasă a plătit cu o moarte ticăloasă în anul lui Christos 1558. Despre acesta vorbește astfel Haner în cartea a 4-a, pagina 223: „când în boală, Martin este autorul acestei afirmații injurioase, de care sufletul se îngrozește să-și amintească, cum că este nevoie ca Trupul Domnului să fie evacuat prin vomă. Dacă în Cina Sfântă trupul Lui ar fi primit prin mâncare sacramentală și reală, Dumnezeu îi dădea pedeapsa meritată în urma celei mai drepte judecăți. Pe când era apăsător de groaza morții, a fost constrâns să-și vomite excrementele prin propria gură, cu multă violență și spasme, scoțând țipete jalnice și a murit sufocat cu propriile fecale”. Aceste lucruri le-a spus Haner pentru niște urechi tefere.

2. Cei care doresc funcția de superintendent trec la arieni.

Printre primii a fost și Petru Maelius, devenit din pastor de Debreczin superintendent. Acesta atrăgea cea mai mare parte a nobililor, mai ales unguri și secui înspre dogmele lui Calvin. Francisc Davidis (despre care s-a vorbit mai sus, capitolul 4, numerele 5 și 7), mai întâi luteran și apoi calvin, și Gaspar Helt, ultimul pastor public al luteranilor de la Cluj, au trecut la arieni, fiind convinși să facă acest pas de către Giorgio Blandrata, șeful medicilor aceluiași principe; mai ales că li se șoptea că îi așteaptă ocazia de a spori numărul superintendenților, așa cum a poruncit Ioan Sigismund; lucrul îl confirmă scrisoarea următoare.

3. Scrisoarea lui Ioan Sigismund în legătură cu aplanarea disputei privind Cina Domnului și constituirea în acest scop a superintendenților.

„Ioan al II-lea, din mila lui DUMNEZEU ales rege al Ungariei etc., etc. Credincioșilor noștri demni de închinăciune și de cinstire superintendent, decan,

parohi și toți slujitorii bisericilor ungurești adunați în sinodul de față de la Aiud mântuire și sănătate. Am trimis la acest sinod, imputernicit cu deplina noastră autoritate, pe acest excelent Georgio Blandrata, medicul nostru, bărbat serios, învățat și nu puțin versat în scrierile sfinte, ca să participe la convorbirile și disputele voastre în legătură cu Cina Domnului și să se străduiască, cât îl țin puterile, să împidice și să potolească toate certurile, tulburările și neînțelegerile necivilizate și cu această ocazie să se potolească și să se stingă urile, ofensele, animozitățile între cei care urmând afirmația vechilor părinți a bisericii și adevăratul indiciu drept cuvânt limpede al lui DUMNEZEU, afirmă prezența Corpului lui Cristos și aceia care extrag alt înțeles din cuvintele Cinei, pentru ca în Biserica lui Dumnezeu să înflorească adevărata pace și armonie. Și am hotărât că lucrul va avea și mai mulți sorți de izbândă dacă fiecare parte și-ar propune în scris propria concepție. Socotim că astfel se va întâmpla ca altercațiile și reproșurile care uneori au avut obiceiul să se nască din simțurile infierbântate ale oamenilor să fie înlăturate și adevărul să strălucească dincolo de jignirile și scandalul unor infirmi, lucru pe care l-am dori cu precădere întru folosul și întărirea celor evlavioși. Dacă însă lucrul pe care îl poruncim nu va putea fi împlinit, măcar să se facă niște investiții pioase întru liniștea bisericilor, așa încât bisericile săsești și toți cei care afirmă prezența Trupului în Cină să poată avea un superintendent, bărbat sobru, evlavios și erudit, zelos păzitor al turmei Domnului, care să conducă bisericile în unitatea doctrinei, conformitatea ceremoniilor și disciplina evanghelică și să-i avertizeze cu o pedeapsă pe măsură pe cei nerecunoscători. Din nou, cei care susțin concepția diferită a absenței Trupului lui Cristos, să-și aibă și ei propriul superintendent prin a cărui grijă și veghe, rituri obișnuite și ceremonii, bisericile lor să fie guvernate în disciplină evanghelică și în felul acesta fiecare să-și vadă de toți ai lor, fiind respectate hotarele și funcțiile fiecăruia, iar controversile și certurile, care trec peste tot dintr-o parte în alta, tocmai în felul acesta să se potolească. Așadar, poruncim Credițelor Voastre să îl primiți pe Georgio Blandrata cu cinste la discuția voastră și trebuie să îl considerați, recunoașteți și primi ca o persoană aleasă de mine în această funcție, totodată îndemându-vă cu bunăvoință, ca, după ce vor fi adunate la un loc părerile reciproce, să îmbrățișați adevărata și dorita uniune și pace în această dispută asupra Cinei. Dată în cetatea noastră Alba Iulia, în duminica *Quasimodo geniti*, anul 1564.

Ioan, regele ales“.

4. Se poruncește liberul exercițiu al religiei.

În anul lui Christos 1563, la 28 mai, la Turda, în comițiile transilvănene, s-a hotărât definitiv ceea ce se ceruse în anul lui Christos 1557, dar nu fusese hotărât cu destulă fermitate, și anume să se aibă liberul exercițiu al religiei în toate stările, fără ca una să se împotrivescă cu dușmărie alteia: aceste articole ale comițiilor au constituit originea unor rătăciri periculoase și a sectelor din Transilvania, fiindcă zilnic se nașteau noi păreri și împărțiri ale sensurilor; acest lucru i-a fost arătat cu obidă voievodului Ioan Sigismund într-o adunare publică, la Alba Iulia.

5. Porunca să nu se păstreze veniturile bisericesti în grija dregătorilor seculari.

Ioan Sigismund, sau Ioan al II-lea, voievodul regal, venind la Sighișoara și aflând că dregătorii din Sighișoara și Rupea se străduiesc să lipsească de veniturile lor toate bisericile și să-i întrețină pe slujitorii acestor biserici doar cu un anumit salariu, a întărit vechile privilegii cu acest înscris din anul lui Christos: 1563: „Deoarece dijelele nu de strămoșii voștri și nici de voi, ci de divinii predecesori ai noștri, regii Ungariei, au fost smulse din fiscul lor, de care țineau atât prin dreptul divin cât și prin cel uman și dăruite slujitorilor bisericilor care prin slujba lor sunt datori să vegheze la mântuirea poporului, și noi am hotărât să păstrăm și să punem să fie păstrate aceste biserici precum și slujitorii acestora în libertățile lor, dăruite lor în trecut, rămânând neatinsse dijelele, veniturile și beneficiile de orice fel dăruite prin scrisorile noastre privilegiale (pentru ca slujitorii bisericilor, eliberați de solicitarea trupească, să se poată pleca cu atât mai sărguincios asupra celor spirituale). Drept pentru care poruncim din nou cu cea mai mare strășnicie Credițelor voastre prin aceste rânduri, nevrând în nici un chip să se facă altfel, ca voi și fără osebire oricare din voi, de acum înainte, să fiți datori și să țineți ca toate dijelele de must, grâne, ovăz, mei,

canepă și din alte produse ale pământului, precum și din albine și miei, ca și alte venituri de orice fel, profituri și avantaje care revin de obicei din partea voastră parohilor, conform drepturilor și din vechime, să le dați și să le restituiți în toate chipurile acelorai parohi, la timpul cuvenit, curat și în întregime, limpede și dincolo de orice înșelăciune, vicleșug, făcătură și trădare, după cum o cer legile și justiția. Să nu intenționați să faceți altfel, după ce ați citit scrisoarea de față și ați restituit-o celui care v-a prezentat-o. Dată în cetatea Sighișoarei, în ziua a cincea după duminica *Reminiscere*, în anul 1563". În aceste timpuri, principii Transilvaniei au început să folosească titlul de stăpâni ai Părților regatului Ungariei și îl folosesc până în ziua de astăzi: astfel, Transilvania, care odinioară era numită numai *o parte a regatului Ungariei* a început să fie numită *stăpâna Părților regatului Ungariei*.

6. Libertatea acordată Ungariei de a lua euharistia sub ambele specii este retrasă din pricina îndărătniciei eretice.

Ereticii atașau cu precădere o dispută legată de Cina Domnului: dacă în urma cuvintelor de consacrare rostite de către preot este prezent acolo DUMNEZEUL om viu sub forma pâinii, după ce a fost anulată substanța acesteia, cum cred catolicii; sau dacă rămâne substanța pâinii și nu este prezent DUMNEZEUL om viu, decât dacă se admite acest lucru de către credincios, cum propovăduiesc luteranii; sau, în sfârșit, întreaga Cină a catolicilor ar fi pur și simplu o figură și o reprezentare simbolică și o comemorare a adevăratei Cine a Domnului, ultima pe care Cristos a avut-o împreună cu apostolii înaintea vărsării sângelui și cumplitei sale morți pe cruce, așa cum afirmă calvinii și unitarienii. Pentru aplanarea acestei controverse, Conciliul Tridentin (din libertatea Bisericii Catolice, care n-a fost constrânsă nici de sfintele scripturi, nici de alt precept divin sau doctrină apostolică) a îngăduit, pentru un timp, însușirea euharistiei sub ambele forme, în aceste vremuri de război împotriva catolicilor, pentru a afla din experiență, dacă putea să fie îngropată erezia (cum circula zvonul). Dacă acest articol despre însușirea sfintei euharistii sub ambele forme este liber pentru toți, să vadă cititorul la Istvánffy, în cartea a 22-a, pagina 295, coloana 1, anul lui Christos 1569. Dar, după cum le-a arătat experiența, zadarnică a fost această concesie din cauza îndărătniciei eretice, drept pentru care libertatea de a-și însuși Cina Domnului sub ambele forme acordată laicilor și-a văzut sfârșitul.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Despre apostazia și moartea lui Ștefan (în popor Ioan Sigismund) de Zapolia, voievodul regal

1. Ioan de Zapolia devine arian sau unitarian și întărește erezia.

Din nou a ajuns voievodul regal numit Ioan al II-lea, corupt fiind prin strădania arianului Blandrata, medicul său, la o astfel de ticăloșie încât nimeni nu era prețuit dacă nu era arian, nimănui nu i se dădea vreo dregătorie, nici vreo prefectură dacă nu era infestat de ciurma ariană, iar oamenii se prăvăleau în chipul cel mai rușinos în arianism, cel mai mult din cauza jinduirii dregătoriilor, neavând nici o mustrare de conștiință. Iar în ochii principilor creștini s-a făcut așa de nesuferit, încât, chiar dacă s-a împăcat cu împăratul Maximilian, nepoata acestuia, fiica principelui Bavariei nu voia să se căsătorească cu el, invocând drept pretext faptul că era căpetenia sectei ariene: faptul că acesta a fost el însuși arian îl confirmă pretutindeni istoriografii. A lăsat, totuși, multe articole prin care porunceă ca nu numai secta *ariană* să fie tolerată, dar și religia romanocatholică și ereziile luterană și calvină, introduse recent.

2. Îngăduința de a-și numi un succesor îi este refuzată aceluiași Ioan al II-lea.

Atunci când părintele lui Ioan Sigismund, Ioan de Zapolia, a primit de la Soliman coroana regală a Ungariei împreună cu domnia, sultanul a adăugat un act scris de înțelegere, pe care turcii îl numesc *Athname* sau pact scris bazat pe jurământ. Ioan Sigismund păstrase acest *Athname* ca pe o comoară, în original, și, când era grav bolnav, a trimis pașalelor turcești de la Buda și Timișoara acel *Athname* însoțit de o suplică, pentru ca aceștia, urmând pilda lui Soliman, să-l sprijine pe el și pe urmașul său (pe care el dori să-l numească

singur) și să le îngăduie să guverneze întru vecie Transilvania, în tihnă și libertate, după ce hotarele îi fuseseră extinse. Pașalele, izbucnind în furie, fiindcă avea de gând să-și lumească singur un voievod urmaș și nu prin turci, au sfâșiat acel *Athname* și l-au călcat în picioare, zicând că Soliman, care scrisese acest act, era mort și prin urmare acesta nu mai avea nici o valoare. Dar furia lor nu s-a oprit aici, mai mult chiar ei i-au ucis pe solii transilvăni.

2. Același Ioan Sigismund încredințează Transilvania lui Maximilian al II-lea, împăratul romanilor.

Chiar și Baiazid, sultanul turcilor, a fost cuprins de mânie și i-a poruncit lui Ioan al II-lea, care era bolnav, să fie predată Oradea unei garnizoane turcești pentru a fi întărită, hotărând că după moartea aceluia Transilvania nu mai trebuie guvernată de un ungur, dar nici măcar de un creștin ci din nou ea va avea în frunte un turc. De aceea, Ioan al II-lea, cu consimțământul fruntașilor, a trimis soli la împăratul Maximilian numai cu pretextul de a-i cere mâna logodnicei sale (nepoata împăratului) și de fapt, i-a acordat drepturi depline asupra Transilvaniei în anul lui Christos 1571.

3. Moartea și înmormântarea lui Ioan al II-lea.

Între timp însă, boala intensificându-se din nou, s-a chinuit fixat la pat vreme de 54 de zile de niște dureri groaznice, dureri care au iscat bănuiala că i s-a dat otravă; în această vreme nu avea nimeni intrare liberă la el în afară de Blandrata și de detestabilii adepți ai perfidiei ariene. Astfel, în cele din urmă, în vreme ce solii trimiși (vai!) pentru a doua oară la împărat nu se întorseseră încă, s-a stins din viață în anul lui Christos 1571, la Alba Iulia, fiind de față numai arienii; intrase de abia în al 32-lea an al vieții, cadavrul său, dus din cetățuie în biserica Sfântul Mihail, a fost așezat într-un mormânt de marmură la 23 mai, nu după ritualul vechi creștinesc, ci după cel arian. Și așa s-a stins familia Zapolia, de vreme ce acesta a fost lipsit de urmași.

5. Pedepsa apostaziei aceluiași Ioan Sigismund.

Și nu a rămas nepedepsit în această apostazie a sa, căci nefericitul de el a pierdut, în afară de adevărata credință romanocatholică și domnia și principatul (căci a trebuit să le dea lui Maximilian) și faima (din lipsa căruia logodnicele l-au disprețuit) și familia (căci era ultimul vlăstar al neamului Zapolia). Nu este nimeni care să poată exprima în ce stare nenorocită și demnă de plâns a lăsat acesta Transilvania.

6. Zvonul despre circumcizia turcească pus pe seama aceluiași Ioan.

Se socotește că acest Ioan Sigismund a fost supus în copilărie tăierii împrejur, atunci când a fost dat în puterea turcilor. Căci, după ce Soliman, revenind cu oastea sa la Buda, în anul lui Christos 1541, a trimis din tabăra sa mesageri la Isabella, care locuia în cetățuia Budei, ca să o convingă prin dăruirea a trei cai cu harnașamente prețioase, veșminte, brățări și alte podoabe, să-l trimită pe fiul ei Ioan Sigismund în tabără, la Soliman pentru o întâlnire familială și pentru a se distra cu fiii sultanului, Mustafa și Baiazid. Mama s-a lăsat convinsă (dar cu foarte mare greutate) și l-a trimis la cortul lui Soliman pe fiul ei cel mic înfășurat în scutecele regale, așezat într-un car cu leagăn cu tot, cu doica lângă el și având un alai format din nobilimea de ambele sexe și chiar din dregătorii orașului Buda. Deși copilul fusese primit în chip magnific, el nu era auzit răzând, ci plângând întruna, deoarece fusese, probabil, supus în secret circumciziunii. Fapt pentru care doica fusese constrânsă iar după aceea mamei i s-a poruncit să păstreze taina. Chiar dacă această presupozitie pare îndrăzneată, ea nu este totuși temerară. Căci în anul lui Christos 1562 a răspândit acest zvon despre Ioan Sigismund Maihardt Balassa, guvernatorul Transilvaniei, deoarece fusese legat de Ferdinand printr-un tratat de alianță. Căci acesta afirmase în public că Ioan Sigismund, pe când era copil, a fost tăiat împrejur și că este turc. Confirmă acest lucru rara aplecare a sufletului acestuia înspre turci și afecțiunea aproape filială față de Soliman și a sultanului turc față de el, lucru despre care scrie pe larg Mathias Miles în „Îngerul exterminator“.

VASILE RUS